

FINANS - POLİTİK &

EKONOMİK YORUMLAR

EKİM 2003 ◦ YIL 40 ◦ SAYI 475 ◦ 4.000.000.- LİRA
www.ekonomikyorumlar.com

AB Kapısının Anahtarı Yargıda
CEMİL ÇİÇEK

*2004 Yılı; "Şans, Talih,
Kader, Kısmet..."*
R. HAKAN ÖZYILDIZ

*ABD'nin Orta Doğu - Basra
Körfezi Politikası ve Petrol*
DR. CENK PALA

*Türkiye'de Devletin,
Mali ve Ekonomik Birimlerin
Yeniden Yapılandırılması*
DR. AHMET EROL

*T.C. Merkez Bankası
Para Politikasının Güvenilirliği*
DR. BAYRAM ÇOLAKOĞLU

*Nobel İktisat Ödülleri
Üzerine Bir Yorum*
DOÇ. DR. ALKAN SOYAK

yeni bonus plus
daha fazla bonus

Bc
başvuru y
son bir
bor
otomat

Çoluk çocuğa karıştı ama...

Sporu bırakmadı.

Bir otomobil aynı anda hem aile otomobili hem de spor olabilir mi? Touran ise evet. 6 ileri vites, 115 hp'lik 1.6 lt. FSI ve 100 hp'lik 1.9 lt. TDI motor seçenekleri gibi özelliklerine bakarsanız o, aradığınız performansı fazlasıyla sunan bir spor otomobil. Cruise Control, 1989 litreye kadar yükseltilebilen yükleme hacmi, sayısı 7'ye kadar çıkabilen koltuklarıyla da tam aradığınız gibi bir aile otomobili. Touran'ın diğer şaşırtıcı özelliklerini öğrenmek isterseniz sizi yetkili satıcılarımıza bekliyoruz.

Touran. Bir aile otomobilinden çok daha fazlası.

FINANS - POLİTİK & EKONOMİK YORUMLAR

http://www.ekonomikyorumlar.com

e-mail:ekonomikyorumlar@ekonomikyorumlar.com

EKİM 2003 • YIL: 40 • SAYI: 475 • 4.000.000.- LİRA (KDV DAHİL)

**Ekonomik Mali Yayınlar San. Ve Tic. A.Ş. Adına
İmtiyaz Sahibi
DR. NESRİN NAS**

**Genel Yayın Yönetmeni
PINAR TÜRENÇ**

**Yazı İşleri Müdürü
MUSTAFA BARIŞ**

**Danışma Kurulu Başkanı
ALİ İHSAN KARACAN**

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat □ Dr. Öztin Akgüç □ Prof. Dr. Erdoğan Alkin □ Prof. Dr. Mehmet Altan □ Tefvik Altınok □ Yılmaz Argüden □ Beyhan Aslan □ Uğur Bayar □ Afa Boran □ Prof. Dr. Ünal Bozkurt □ Yavuz Canevi □ Ege Cansen □ Dr. Doğan Cansızlar □ Bülend Çorapçı □ Necdet Durakbaşı □ A. Aydın Dündar □ Dr. A. Mahfi Eğilmez □ Orhan Emirdağ □ Gazi Erçel □ Dr. Zeynel Abidin Erdem □ Meral Gezgin Eriş □ Dr. Deniz Gökçe □ Prof. Dr. Cumhuriyet Ferman □ Zeki Gündüz □ Prof. Dr. Seyfettin Gürsel □ M. Akif Hamzaçebi □ Avni Hedili □ Erhan Işıl □ Prof. Dr. Haluk A. Kabaalioğlu □ Ali İhsan Karacan □ Kemal Kurdaş □ Korhan Kurdoğlu □ Adnan Nas □ Ergin Neng □ Sezai Onaral □ Prof. Dr. Suat Oktar □ Tuncay Özilhan □ Ersin Özince □ Ertuğrul İhsan Özal □ Prof. Dr. Merih Paya □ Adnan Polat □ M. Faruk Sabuncu □ Prof. Dr. Hülya Talu □ Prof. Dr. M. Şükrü Tekbaş □ Dr. Ali Tekin □ Dr. Turgut Telman □ Yaman Törüner □ Cihan Turper □ Doç. Dr. Ali Ulusoy □ Ahmet Yüzbaşıoğlu □ Prof. Dr. T. Güngör Uras

Yazı Kurulu

Dr. Öztin Akgüç □ Prof. Dr. Erdoğan Alkin □ Zeki Gündüz □ Prof. Dr. Seyfettin Gürsel □ Adnan Nas □ Prof. Dr. Merih Paya □ Prof. Dr. T. Güngör Uras

BU SAYIDA

Okurlara Mektup
Her Şeye Rağmen İşler İyi Gidiyor 3

**EKONOMİK YORUMLAR/SÖYLEŞİ
CEMİL ÇİÇEK**

AB Kapısının Anahtarı Yargıda 6

DR.CENK PALA

ABD'nin Orta Doğu - Basra Körfezi
Politikası ve Petrol 21

R. HAKAN ÖZYILDIZ

2004 Yılı; "Şans, Talih,
Kader, Kısmet..." (!) 38

DR. AHMET EROL

Türkiye'de Devletin, Mali ve Ekonomik
Birimlerin Yeniden Yapılandırılması
(Özgün Proje) 2. Bölüm 43

Abone Formu 62

DR. BAYRAM ÇOLAKOĞLU

T.C. Merkez Bankası Para
Politikasının Güvenilirliği 63

DOÇ. DR. ALKAN SOYAK

Nobel İktisat Ödülleri Üzerine Bir Yorum 74

YRD. DOÇ. DR. MEHMET HÜSEYİN BİLGİN

Etkin Ücret Hipotezi ve Türk İmalat
Sanayinde Geçerliliğinin Sınanması 88

Rakamların Dili

Ekonomik Göstergeler 95

İdare Yeri: Binbirdirek Mah. Suterazisi Sokak. No.6/2; 34400 Sultanahmet - İSTANBUL ☎ Tel: (0212) 518 17 32 - 516 11 45 ☎ Faks: (0212) 518 66 43 ☎ http:// www.ekonomikyorumlar.com ☎ e-mail: ekonomikyorumlar@ekonomikyorumlar.com ☎ Açıklama: Dergideki yazılar kaynak göstermek koşuluyla alınabilir. Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler, yazarlarına aittir. Yayınlanacak yazılar hakem denetiminden geçer. Yayınlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha olarak (mümkünse bilgisayar disketi ve bir resim ile birlikte) ulaştırılmasını rica ederiz. ☎ 2003 Yılı Abone Bedeli (KDV Dahil): 48.000.000.-TL. ☎ Öğrencilere: 33.600.000.-TL. ☎ Banka Hesap Numaraları (İstanbul): Akbank Nuruosmaniye Şubesi Hesap No: 35875-4, Garanti Bankası Nuruosmaniye Şubesi Hesap No: 6299897, İş Bankası Çağaloğlu Şubesi Hesap No: 530979, Yapı Kredi Bankası Cemberlitaş Şubesi Hesap No: 1035572-7 ☎ Kapak - Sayfa Tasarımı ve Dizgi: Ekonomik Yorumlar ☎ Baskı ve Cilt: Kurtiş Matbaacılık, Tel: (0212) 518 11 28 ☎ Baskı Tarihi: 13 Ekim 2003 ☎ Genel Dağıtım: DPP ve Dünya Süper Dağıtım

Dergiden

OKURLARA MEKTUP

Her Şeye Rağmen İşler İyi Gidiyor

Sevgili Okurlar,

Yaz sona ererken, sonbaharın sisli ve puslu havası siyasete de egemen olacak gibi görünüyor. Düşen enflasyon, azalan faizler, olağanüstü bütçe performansı ve kurla ilgili tüm yakınmalara rağmen Eylül ayında bir önceki aya göre % 28 büyüyen ihracat ile ekonomide işler tam da rayına girmişken, bu olumlu hava önce ABD ile imzalanan 8.5 milyar dolarlık kredi ve ardından AB'den gelen olumlu mesajlar ile tam gaz sürerken, DEHAP'la ilgili mahkeme kararının Yargıtay tarafından onaylanması ile siyasette hava tekrar bulanmaya başladı.

YSK, Yargıtay'ın bu kararı çerçevesinde seçimlerin iptali ile ilgili başvuruları reddetti ve 3 Kasım seçimleri ile ilgili son noktayı koydu. Ancak bu karar ve bu karara giden süreç dikkate alındığında tartışmaların burada duracağını düşünmek safdillik olur. Öncelikle, YSK'nın kararına rağmen, TBMM'nin meşruiyeti ile ilgili tartışmalar bugünden sonra gündemimizin ilk sırasına oturacaktır. Meşruiyeti tartışılan bir parlamentonun kritik kararlar alabilmesi ve yapısal reformların devamını sağlayacak yasal değişiklikleri yapması ne yazık ki pek kolay olmayacaktır. Böyle bir durumda erken seçim kaçınılmaz hale gelebilir. Henüz seçimlerin üzerinden bir yıl daha geçmeden gündemimize bomba gibi düşen erken seçim tartışmaları ise ister istemez ekonomide yakalanan olumlu trendi bir ölçüde baltalayacaktır. Çünkü kalıcı ekonomik istikrar ancak mali disiplin ve ileriye dönük güvenin oluşmasıyla sağlanır.

Ancak bu kararın ve bu karara yol açan gelişmelerin ortaya koyduğu bir başka sonuç var ki, gelecek açısından bizi asıl endişelendiren budur. Ne yazık ki; Türkiye hukukun siyasallaştığı, bu nedenle gücünü ve saygınlığını yitirdiği, dolayısıyla toplumsal güven ortamının yok olduğu bir dönemi yaşıyor. Bunun önüne geçmek ancak toplumun tüm kurumlarının yeniden gözden geçirilmesi ile mümkündür. Bu en öncelikli meselemiz olmak zorundadır.

Sevgili Okurlar, tüm bu gelişmelere rağmen, biz geleceğe ilişkin iyimserliğimizi korumaya devam ediyoruz. Çünkü iyimser olmamız için bir çok nedenimiz var. Öncelikle Türkiye'de genel eğilim siyasi istikrardan yana. Bu durum seçim tartışmalarının yol açacağı belirsizlik ve riskin önceki yıllara göre çok sınırlı kalmasını sağlayacaktır. Çünkü 90'lı yıllarda siyasete egemen olan bölünme eğilimi ve her seçimden daha da parçalanarak çıkan siyasi yapı yerini ana eğilimler etrafında toparlanan bir yapıya bırakmıştır. İkincisi 2000 yılından

İtibaren gerçekleştirilen yapısal reformlar ekonominin temellerini kısmen sağlamlaştırmış, siyasetin ekonomi üzerindeki yıkıcı etkisini bir hayli sınırlandırmıştır. Uygulamada hala sorunlar olmakla birlikte demokratikleşme konusunda da çok önemli ve geriye dönüşü olmayan bir yola girilmiştir.

Ekonomideki gelişmelere gelince, yılın üçüncü çeyreğinde de enflasyonda düşme trendi, faizlerde azalma eğilimi devam etmiş, kurda dalgalanma düzeyi düşük kalmış ve büyüme sürmüştür. Özellikle enflasyonda yıl sonu hedeflerinin tutacağı neredeyse kesinlik kazanmış gibi. Enflasyonda en kritik ay olan Eylül rakamları beklenenden iyi çıkmıştır. TEFE % 0.1 artarak yıllık bazda % 19.1'e, TÜFE de % 1.9 artarak yıllık bazda % 23'e gerilemiştir. Çekirdek enflasyon ise fiyatlara gecikmeli olarak yansıyan kur etkisi sayesinde sadece % 0.2 artmıştır. Bu önümüzdeki aylarda da düşme trendinin devam edeceğinin en önemli göstergesidir.

Bu olumlu havayı bozan gelişmeler de oldu kuşkusuz. Dalgalı kur tartışmaları gündemden neredeyse hiç düşmedi. Ne yazık ki eski alışkanlıklar kolay değişmiyor. Enflasyon düşükçe, devletin ekonomiye müdahalesi sınırlandıkça ve kaynak dağılımı görevi siyasetten piyasaya geçtikçe ve verimlilik bir zorunluluk haline geldikçe eski alışkanlıklarını devam ettirmek isteyen kesimler bir hayli zorlanıyor.

Oysa Merkez Bankası Başkanının da işaret ettiği gibi ihracatçıların sorunları başka yerdedir. İhracatçılar kurun sağladığı fiyat avantajı yerine artık stratejilerini enflasyondaki düşüşün getirdiği maliyet avantajı üzerine bina etmek zorundadırlar. İkinci olarak vadeli işlemler piyasasının geliştirilmesi bunun için kamunun yanı sıra sorunun asıl sahipleri olan ihracatçıların da üzerine düşeni yapması gerekiyor. Katma değeri yüksek ürünlerin toplam ihracat içindeki payının artırılması, özellikle tekstilin düşük mal ihracatına dayalı yapısının hızla değişmesi de bir diğer zorunluluktur.

Öte yandan bu konuda devletin de atması gereken adımlar var. En önemlisi ihracatçıların maliyetlerinin düşürülmesi gerekiyor. Bu konuda ihracatçıların yapabilecekleri ne yazık ki sınırlı. Çünkü öteden beri kamunun özel sektöre empoze ettiği bir maliyetler sorunu var. Bu aynı zamanda enflasyonla mücadeleyi de zorlaştıran bir husustur. Kamu sektörünün fiyat ayarlamaları yapmadan ne kadar dayanabileceği büyük bir soru işareti olarak karşımızda durmaktadır. Bu maliyetlerin zaman içinde topluma eşit dağıtılması ve hafifletilmesi gerekir. Bunun için de başta kamu mali yönetim reformu ve vergi reformu, sosyal güvenlik reformu ve enerji özelleştirmeleri olmak üzere yapısal reformların hızla tamamlanması gerekiyor.

Döviz kurunun seviyesinin borcun sürdürülebilirliğindeki önemi de dikkate alınması gereken bir diğer husustur. Çünkü kamu net borcunun % 51'i döviz üzerinden. Kurların tahminlerden hızlı düşmesinin bir sonucu olarak Kamu Net Borcu/GSMH oranında 6 puanlık iyileşme sağlanmıştır. Daha önce % 75 olarak tahmin edilen 2003 sonu itibariyle net borç/GSMH oranının % 69'a ineceği tahmin edilmektedir.

Yılın ikinci çeyreğinde büyümenin beklenenin altında çıkması ve yıl boyu büyümede elde edilen olumlu performansa rağmen istihdamda kayda değer bir artışın olmaması bir başka tartışma konusunu oluşturdu. Yılın ilk çeyreğinde % 8.1 olarak gerçekleşen büyüme,

herkesi şaşırtarak ikinci çeyrekte % 3.9'da kaldı. Ancak bu konuda yorum yaparken 2002 yılının ikinci çeyreğindeki % 8.9'luk yüksek büyümenin baz etkisi dikkate alınmalıdır. Burada asıl bakılması gereken husus büyümenin niteliksel boyutu ve sürdürülebilirliğidir. Bu açıdan göstergeler oldukça olumludur. Çünkü özel sektör yeniden büyümeye başlamıştır. Bu ve ihracattaki artış bize, büyümede, verimlilik unsuru ve ekonomideki yapısal değişikliklerden kaynaklanan bir dönüşümün olduğunu düşündürüyor. Bu da büyümenin istihdam artışına dönüşümünü ne yazık ki bir süre daha geciktirir.

Kaldı ki büyük bir kriz veya daralmadan geçen ekonomilerde, ekonominin toparlanması ve büyümeye başlaması ile istihdam artışı arasında bir zaman farkı vardır. Çünkü talep artışının yeniden başlaması için önce makro ekonomik istikrarın ve güvenin yeniden tesisi gerekir. Ayrıca enflasyonla mücadele önceliği nedeniyle izlenen sıkı para ve maliye politikalarının toplam iç talebi sınırlandırması istihdamda kısa sürede ve yüksek düzeyde bir artış engeller.

Sevgili Okurlar siyasetin gölgesi tüm ağırlığı ile üzerimize çökmüşken, IMF heyeti de 6. gözden geçirme için Türkiye'de bulunuyor. Bu nedenle ekonomi yönetiminin öncelikle 2004 yılı bütçe büyüklüklerini saptaması gerekiyor.

Yaklaşan yerel seçimler nedeniyle Hükümet 2004 yılı için alınması gereken ek gelir yaratacak önlemleri mümkün olduğunca az tutmak istiyor. Öyle görünüyor ki 2004 yılı için millî gelirin % 3'ü civarında bir önlem ya da tasarruf kararı alınması gerekecek. Bu da kabaca 12 katrilyonluk bir önlem demek. Ayrıca İmarbank için yapılacak ödemelerin de finansman ve borç seviyesine getireceği ek yük dikkate alındığında 2004 yılı hedeflerini tutturmak için Hükümetin ek gelir ve tasarruf önlemlerini mümkün olduğunca sınırlı tutma arzusunun gerçekleştirilmesi pek olası görünmüyor. Öte yandan ekonomik reformlardaki yavaşlamanın endişe verici olduğunu da belirtmeden geçemeyeceğiz. Türkiye gibi "devasa kamu borçlarının ekonomik ve mali istikrarı tehdit ettiği bir ülke için" ekonomik reformların hızının düşmesinin sonuçları vahimdir. Çünkü Türkiye'nin enflasyon sorununu çözmek için katetmesi gereken daha epey bir yolu var.

Sevgili Okurlar sorunların ağırlığı ekonomide gibi görünse de Türkiye'nin hedeflerine ulaşmasının ve bu arada ekonomik sorunsallarını çözmesinin anahtarı gerçek bir hukuk devleti ve çağdaş bir demokrasi olmaktan geçiyor. Nitekim bu koşulları yerine getirmeyen hiçbir ülkenin kalıcı gelişme sağladığı görülmemiştir. Biz bu bağlantıyı hep göz önünde tutacağız. Bu sayıda da Adalet Bakanı Sayın Cemil Çiçek'ten bu alanda bulunduğumuz nokta ile ilgili önemli değerlendirmeler bulacaksınız.

Saygılarımızla,

Dr. Nesrin NAS

Finans - Politik & Ekonomik Yorumlar

Söyleşi

CEMİL ÇİÇEK
Adalet Bakanı

AB Kapısının Anahtarı Yargıda

Sevgili Okurlar çağdaş demokrasilerde hukuk yasaklayıcı değil düzenleyici olmak ve öncelikle bireyin kişilik, özgürlük ve mülkiyet haklarını korumak zorundadır. Devletler bir amaca ulaşmak için, bu amaç ne kadar kutsal olursa olsun, hukuku çiğneyemez, hukuk ve adalet çizgisinden ayrılamaz. Türkiye eğer çağdaş dünyanın saygın bir üyesi olmak istiyorsa hukukun üstünlüğünü esas alan, herkesi hukukun içinde gören, her görüşün ve inancın hukukun egemenliği altında birlikte yaşadığı ve yarıştığı bir sistemi oluşturmak zorundadır.

Ülkemizde adalet, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde düzenlenmiş olan "adil yargılanma" hakkı kapsamında yer alan "yargılamanın makul süre içerisinde sonuçlandırılması" hakkını zedeleyecek ölçüde geç işlemektedir. Bu durum hem toplumda güven bunalımının kaynağı hem de çağdaş dünyanın bir üyesi olma çabamızın en önemli engelidir.

Çağdaş dünyanın saygın bir üyesi olma idealini gerçekleştirme yolunda ve bu yolun en önemli kilometre taşı olan Avrupa Birliğine girme sürecinde anahtar yargı olacaktır. Bu nedenle bu sayımızın söyleşi konuğu Adalet Bakanı Sayın Cemil Çiçek oldu. Sayın Bakan arkadaşlarımız Beyhan Aslan ve Dr. Ali Tekin'e Türkiye'nin yol haritasını ve Sayın Sami Selçuk'un ifadesiyle devletin dokunduğu her şeyi nasıl hukuka dönüştüreceğini anlattı.

FP&EY - Yargıtay Başkanları şimdiye kadar her adli yıl açılışında hemen hemen aynı konulara değindiler. Yargının sorunlarını sıralayıp, çözüm önerilerinde bulunuyorlar. Siz de adli yıl dolayısıyla basın toplantısında "ülkenin en temel açığının hukuk açığı olduğunu, yargının itibarının devletin itibarı olduğunu" belirttiniz. Şu an itibariyle, yargının sorunlarının çözümü konusunda hangi noktadayız?

ÇİÇEK - Bağımsız ve etkin bir yargı düzeninin, hukuk devletinin "olmazsa olmaz" koşullarından biri olduğunda herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır. Yargı düzeninin bu niteliklere sahip olma derecesi, hukuk devletine olan inancın, hukuka ve devlete duyulan güvenin ve devlet-toplum kaynaşmasının da önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Yargının işlevselliğinin sağlanması devletin en önemli görevleri arasındadır. Bu bağlamda yargının işlevselliğini sağlayacak üç önemli araç bulunmaktadır. Bunlardan ilki kaliteli yasal düzenlemelerin yapılması, ikincisi hakim-savcı ve yardımcı personelin kaliteli eğitimi ve özellikle meslek içi eğitimde sürekliliğin sağlanması, sonuncusu ise yargının kaliteli fiziki altyapı ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.

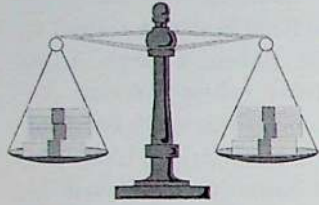
Adalet hizmetlerinin adil, hızlı ve etkili bir şekilde yerine getirilerek, hukuk devleti ilkesinin tüm kuralları ile gerçekleştirilmesinde ve Avrupa Birliği üyeliğinin gerektirdiği ekonomik, sosyal ve siyasal haklara ilişkin başta Anayasa hükümleri olmak üzere, Türk mevzuatının yeniden düzenlenmesinde Bakanlığımıza önemli görevler düşmektedir.

Adil ve hızlı yargılama konusu, yargı ile ilgili altyapıyı geliştirme ve sistem reformu sağlama konuları ile sıkı bir şekilde ilintili bulunmaktadır. Bunun için Yargıtay'ın iş

yükünün hafifletilmesi, içtihat mahkemesi olma niteliğinin korunması ve yargılamanın hızla sonuçlandırılması bakımından adli yargıda istinaf yolu incelemesini yapmak üzere bölge adliye mahkemelerini kuruyoruz. Bu bağlamda hazırlanan "Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun Tasarısı" nı bir an evvel yasalaştırmayı düşünüyoruz. Ayrıca İstinaf mahkemelerinin etkin bir şekilde faaliyette bulunabilmesi için; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda, İcra ve İflas Kanununda, İş Mahkemeleri Kanununda değişiklikleri öngören tasarılar da eş zamanlı olarak yasalaşacaktır. Yargının hızlandırılması ve Adalet Teşkilatı alt yapısının modernizasyonu için Bakanlığımızın yürütmekte olduğu bir diğer çalışma "UYAP" olarak anılan Ulusal Yargı Ağı Projesidir. Toplam 170 milyon EURO tutarındaki bu proje 2000 yılı sonunda başlanmış olup 2004 yılı sonunda bitirilmesi planlanmaktadır. İki aşamalı olan proje, ilk aşamada Adalet Bakanlığının merkez teşkilatının elektronik ortamda kağıtsız veri iletimini hedeflemekte olup, bu aşama tamamlanmak üzeredir. İkinci aşama ise tüm mahkemeleri, Cumhuriyet başsavcılıklarını, icra dairelerini, infaz kurumlarını ve Adli Tıp Kurumunu içermekte olup, gerektiği ölçüde vatandaşların erişimine de internet aracılığı ile imkan tanıyacaktır, vatandaşlarımızın ve avukatların işlemlerini kolaylaştıracaktır. Bu proje, Mahkemelerin ve Cumhuriyet Savcılıklarının, noterlik, nüfus müdürlükleri, tapu müdürlükleri ve emniyet gibi diğer kurumlarla entegrasyonuna ve vatandaşların işlemlerinin süratlenmesine hizmet edecektir.

Hakim ve savcılarımızın karşı karşıya buldukları ağır iş yükü, onların yeni gelişmeleri incelemeye vakit ayırmalarına

engel olmaktadır. O nedenle biz, Türkiye Adalet Akademisi Kanunu ile kurulması öngörülen Türkiye Adalet Akademisi'nde, hakim ve savcılarımıza mevzuattaki değişiklikleri, içtihatlardaki yenilikleri ve bilim-

“Adil ve bızlı yargılama konusu, yargı ile ilgili altyapıyı geliştirme ve sistem reformu

sağlama konuları ile sıkı bir şekilde ilintili bulunmaktadır. Bunun için Yargıtay'ın iş yükünün hafifletilmesi, içtihat mahkemesi olma niteliğinin korunması ve yargılamanın bızla sonuçlandırılması bakımından adli yargıda istinaf yolu incelemesini yapmak üzere bölge adliye mahkemelerini kuruyoruz. Bu bağlamda hazırlanan ‘Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun Tasarısı’nı bir an evvel yasalaştırmayı düşünüyoruz. Ayrıca İstinaf mahkemelerinin etkin bir şekilde faaliyetinde bulunabilmesi için; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda, İcra ve İflas Kanununda, İş Mahkemeleri Kanununda değişiklikleri öngören tasarılar da eş zamanlı olarak yasalaşacaktır”.

sel görüşlerdeki yeni düşünceleri, yeni akları bir hizmet içi eğitim olarak sunacağız. Türkiye Adalet Akademisi, isteyen avukatlarımıza, noterlerimize ve hukuk

mesleğini icra eden diğer bütün insanları-mıza da programlarına katılma olanağını sunacaktır. Böylece genel olarak yargıda toplam kalitenin yükseleceğini düşünüyö-rüz.

Yargının bir başka sorunu da personel açığının giderilmesi ve fiziki alt yapının güçlendirilmesidir. Bu çerçevede hakim ve savcılarımızın yanı sıra memur, zabıt katibi, mübaşir, yazı işleri müdürü gibi yardımcı adalet personelini, hem sayı hem de nitelik bakımından adalet hizmetlerinin gerektirdiği seviyeye ulaştırmayı hedeflemekteyiz.

Bu bağlamda, Bakanlığımız taşra kadrolarında münhal bulunan 1578 adet zabıt katibi kadrosuna adalet komisyonlarınca yapılacak sözlü sınav ve mülakat sonucuna göre açıktan atanma yapılacaktır. Adalet teşkilatının alt yapı eksikliklerini gidermek için, adliye binalarının ve diğer fiziki mekânların, hizmetin gereklerine uygun olarak yeniden tasarlanması ve yeni adliye binaları yapılması için çalışmaları yürütülmektedir.

FP&EY - Yargı çevrelerince konuşulan ve sizin de katıldığınız sorunların çözümünün finansal kaynağı önemli bir konu. Yargının bütçeden aldığı pay maalesef çok düşük. Gerek bu payın artırılması ve diğer finansal kaynaklar konusunda ne düşünüyorsunuz?

ÇİÇEK - Sizin de belirttiğiniz gibi Yargının bütçeden aldığı pay çok düşüktür. Adalet hizmetlerine ayrılan kaynakların artırılması halinde, yargı sistemi modern araç ve gereçlerle takviye edilecek ve adalet hizmetlerinin teknolojide meydana gelen değişmelerden azami ölçüde yararlandırılması sağlanacak, bu suretle yargının kalitesi artırılmış olacaktır. Bu itibarla, adalet hizmetlerinde etkinliğin sağlanması

için öncelikle maddi kaynak sorununun çözülmesi ve adalet hizmetlerine bütçeden ayrılan payın, bugün bulunduğu % 1'in altındaki seviyelerden en az % 3-4 seviyelerine çıkarılması gerekmektedir.

FP&EY - Ülkemizde cezaevleri şehirlerin merkezinde, çok kıymetli arsaların üzerinde inşa edilmiş. Örneğin, Ankara, İstanbul, İzmir, Denizli gibi pek çok ilimizde durum böyledir. Bu kıymetli arsaları satarak gelir elde etmeyi ve bu gelirle meskun mahaller dışında daha ucuz arazilere güvenlik şeridi de olacak şekilde yeni cezaevleri inşa etmeyi düşünüyor musunuz?

ÇİÇEK - Bakanlığımıza tahsisli olup, kullanma niteliğini kaybeden ya da fiziki yapıları itibariyle çağdaş infaz rejimi gereklerine uygun olmayan ve yoğun yerleşim merkezleri içerisinde kalan cezaevleri ve arsalarının yeni yapılacak cezaevi inşaatları karşılığında verilebilmesi amacıyla Maliye Bakanlığından uygun görüş alınmış ve bu cezaevlerinin kıymet takdirleri adı geçen Bakanlığa yaptırılmıştır.

Ancak bu cezaevleri halen kullanılmakta ve çok sayıda tutuklu ve hükümlü barındırmaktadır. Örneğin; İstanbul Bayrampaşa Cezaevinde yaklaşık 3.000, İzmir Buca Cezaevinde yaklaşık 2.000 tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır.

Şehir merkezlerindeki cezaevlerinin satışı ve elde edilen gelirle şehir merkezleri dışında günümüz koşullarına uygun yeni cezaevleri yapılması fikri ilk bakışta cazip bir fikir olarak görünmekle birlikte, yeni cezaevlerinin yapımı sürecinde mevcut hükümlü ve tutukluların nerede barındırılacağı önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Şu ana kadar Bakanlığımıza bu yönde bir teklifle gelenler, şehir merkezlerindeki cezaevlerinin hemen teslimini talep etmekte olup, önce yeni cezaevlerini

yapıp sonra şehir merkezlerinde bulunanları teslim almayı kabul eden çıkmamıştır. Bakanlığımız bu konudaki taleplere her zaman açıktır.

FP&EY - Bildiğimiz kadarıyla her idari birimde yargı teşkilatının kurulma zorunluluğu yoktur. Yargı nerede teşkilat kura-

‘Hakim ve savcılarımızın karşı karşıya buldukları ağır iş yükü, onların yeni gelişmeleri incelemeye vakit ayırmalarına engel olmaktadır. O nedenle biz, Türkiye Adalet Akademisi Kanunu ile kurulması öngörülen

Türkiye Adalet Akademisi’nde, hakim ve savcılarımıza mevzuattaki değişiklikleri, içtihatlardaki yenilikleri ve bilimsel görüşlerdeki yeni düşünceleri, yeni akımları bir hizmet içi eğitim olarak sunacağız. Türkiye Adalet Akademisi, isteyen avukatlarımıza, noterlerimize ve hukuk mesleğini icra eden diğer bütün insanlarımıza da programlarına katılma olanağını sunacaktır. Böylece genel olarak yargıda toplam kalitenin yükselleceğini düşünüyoruz’.

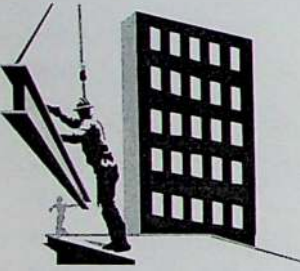
cağına kendisi karar verir. Çok küçük ilçelerimizde, iş yükünün de olmadığı ilçelerde kurulan yargı teşkilatları israf sayılmaz mı? Bu tür verimsiz yerleri kapatmayı, adli teşkilatın kurulmasına ilişkin kriterleri yeniden gözden geçirmeyi düşünüyor musu-

nuz?

ÇİÇEK - Mevcut yapılanmada, yer itibariyle mahkeme kurulmasında, ülkenin mülki yapısı esas alınmakta, çeşitli saiklerle ilçe yapılmış çok küçük merkezlerde dahi, ihtiyaç ve iş durumu çok da dikkate alınmaksızın adli teşkilat kurulması yoluna gidilmektedir. Bu şekilde, işlevsiz bir teşkilat oluşturulmasının yanı sıra, zaten yetersiz sayıda olan adalet personeli verimsiz olarak kullanıldığı gibi, çok az sayıda işi olan personelin kendisini geliştirmesinin önüne geçilmiş olmaktadır.

Yetkileri Hakkında Kanun Tasarısı"nda düzenleme yapılmıştır. Yukarıda söz ettiğim üzere söz konusu Kanun Tasarısını bu Yasama Yılında öncelikle yasalaştırmayı hedeflemekteyiz.

FP&EY - Gerek bu Meclis gerekse 21'nci dönem Meclisi AB Kopenhag Kriterleri'ne uyum konusunda 7 adet uyum paketi çıkardı. Reform niteliğindeki bu yasal değişiklikler yürürlüğe girdi. Uyum ve uygulama teoride değil, uygulamada samimiyet bulur, bu insanların kafasındaki bir meseledir, bir felsefe sorunudur. Bu nitelikli yasaların uygulanması noktasında, uygulayıcıların eğitimi konusunda bir düştünceniz mevcut mudur?

"Şehir merkezlerindeki cezaevlerinin satışı ve elde edilen gelirle şehir merkezleri dışında günümüz koşullarına uygun yeni cezaevleri yapılması fikri ilk bakışta cazip bir fikir olarak görünmekle birlikte, yeni

cezaevlerinin yapımı sürecinde mevcut bükümlü ve tutukluların nerede barındırılacağı önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Şu ana kadar Bakanlığımıza bu yönde bir teklifle gelenler, şehir merkezlerindeki cezaevlerinin hemen teslimini talep etmekte olup, önce yeni cezaevlerini yapıp sonra şehir merkezlerinde bulunanları teslim almayı kabul eden çıkmamıştır. Bakanlığımız bu konudaki taleplere her zaman açıktır".

Bu nedenle, adliye teşkilatının, çeşitli derecelerdeki mahkemelerin görev ve yetki alanlarını, adaletin hızı ve kalitesini arttıracak şekilde yeniden düzenleyerek, teşkilatlanmada "mülki" yapılanmadan çok "nüfus" ve "iş yükü" kriterlerini esas almayı düşünmekteyiz. Nitekim bu konuda "Adli Yargı İlk Derece Mahkumları ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve

siye Kararına uygun olarak insan hakları konusunda hakim-savcı eğitiminde müfredat kapsamına alınmıştır. Gerçekten de Adalet Bakanlığı 1999 yılından bu yana Hakim-Savcı Adayları Eğitim Merkezinde insan hakları eğitimi vermektedir. Bu vesileyle Adalet Bakanlığının insan hakları alanında yürüttüğü iki çok önemli projeden söz etmek istiyorum. Ülkemizin Avrupa

Konseyi ve Avrupa Birliği ile birlikte insan hakları konusunda yürüttüğü toplam mali boyutu 1.465.000 EURO tutarında olan ve halen devam eden proje çerçevesinde 225 hakim ve savcı eğitimcilerin eğitimini olarak, geri kalan 9400 hakim ve savcının insan hakları konusundaki eğitimini gerçekleştirecektir. Özellikle Kopenhag siyasi kriterlerine uyum amacıyla ağırlıklı olarak insan hakları alanında Ülkemizin çıkardığı uyum paketleri konusunda Adalet Bakanlığı olarak Ekim 2002'den bu yana Ankara, İstanbul, Antalya, Samsun, Erzurum ve Diyarbakır'da Avrupa Birliğinin de mali katkısıyla gerçekleştirdiğimiz ikişer günlük toplam 6 eğitim seminerinde 900 hakim ve savcımızı ayrıntılı bir şekilde bilgilendirmiş ve eğitmiş bulunuyoruz.

Avrupa Birliği hukuku alanında hissedilen nitelikli eleman ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezinde düzenlenen dörder aylık temel eğitim ve uzmanlık eğitimi kurslarına 26'sı hakim olmak üzere 36 personel gönderilmiştir. Bu çalışmalar sürdürülecektir. Yeni kurulacak olan Adalet Akademisi'nin faaliyetleri ile bu eğitim

çalışmalarının daha sistematik ve bir vizyon doğrultusunda yürütülmesi sağlanacaktır.

FP&EY - AİHM'nde görüşülmeyi bekleyen 31.000 dava dosyasından 5.000'e yakını Türkiye'ye karşı açılan davalar oluşturuyor. AİHM'ne Türkiye'ye karşı her yıl daha fazla dava intikal ediyor. Davaların büyük bir bölümü bireysel nitelikte. İşkence iddialarına ilişkin davalarda azalma var ama yine de sayının kabarıklığı Türkiye'nin imajını zedeliyor. İç hukukta bu durumu iyileştirecek bir düzenleme yapılamaz mı? Örneğin, Anayasa Mahkemesi'nde bir daire kurularak AİHM'ne müracaat azaltılamaz nu?

ÇİÇEK - Bilindiği üzere Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin "ifade özgürlüğüne" ilişkin 10. maddesi kapsamında, Türkiye aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuruların

mahiyeti göz önüne alınarak, TCK'nun 159 ve 312. maddeleri ile TMK'nun 7. maddesi demokratik anlayışa uygun olarak önemli ölçüde değiştirilmiş, TMK'nun 8. maddesi ise yürürlükten kaldırılmıştır. Yapılan bu değişikliklerle ifade özgürlüğü

*"Avrupa
İnsan Hakları
Sözleşmesi başta olmak üzere
insan hakları ile ilgili sözleşmeler
gerek bireylere ve uygulamacılara gereği
gibi tanıtılmadığı, gerek yorum
farklılıkları gibi başka nedenlerle
uygulamada bu uluslararası sözleşmelerin
iç hukukta esas alınmasında
problemler ortaya çıkmaktadır.
Bu problemlerin temelde
eğitim ve anlayış sorunu
olduğu bilincinden hareketle,
Avrupa Konseyi'nin R (85) 7 sayılı
Tavsiye Kararına uygun olarak insan
hakları konusunda hakim-savcı
eğitiminde müfredat kapsamına
alınmıştır. Gerçekten de Adalet
Bakanlığı 1999 yılından bu yana
Hakim-Savcı Adayları Eğitim
Merkezinde insan hakları
eğitimi vermektedir".*

konusunda ülkemizde bundan böyle sorun yaşanmayacağını ümit etmekteyim.

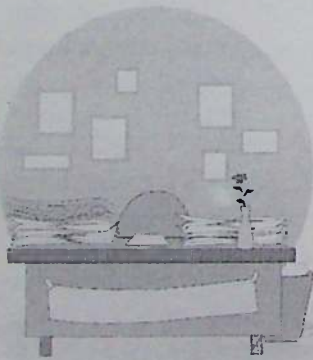
Diğer taraftan, Sözleşmenin "Özgürlük ve Güvenlik Hakkı" başlıklı 5. maddesine paralel olarak 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunumuzda bazı düzenlemeler yapılarak, yakalanan ve tutuklanan şahısların bir yakınına veya belirlediği bir kişiye derhal haber verebilmesi sağlanmıştır. Ceza ve Tutuklevlerinin yönetimine ilişkin Kanunda da bazı düzenlemeler yapılarak hükümlü ve tutukluların sağlık durumları ve vücut bütünlüklerinin tam anlamıyla korunması yönünde çok önemli tedbirler alınmıştır. Bu kapsamda önemle vurgulanması gereken bir konu da Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Kanununun 16'ncı maddesinde yapılan değişikliktir. Bu değişiklik, bu mahkemelerin görevi kapsamındaki suçlar nedeniyle gözaltına alınan ve tutuklanan şahısların avukatlarıyla her zaman görüşebilmeleri sağlanmıştır.

İşkence ve kötü muamele konularında ülkemizde bazı sorunlar yaşanmışsa da, yeni düzenlemelerle, istenmeyen bu olay-

ların önüne geçilebilmesi için gerekli tedbirler alınmıştır. İlk olarak 4748 sayılı Kanunla 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa yeni bir hüküm eklenmiş ve işkence veya kötü muamele nedeniyle Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından tazminata mahkum edilmesi durumunda, Devletçe ödenen tazminatın işkence ve kötü muameleden sorumlu olan devlet memuruna rücu edileceği hükme bağlanmıştır. Bunun yanında 4968 sayılı Kanunla, işkence ve kötü muamele suçlarını işleyenler hakkında yürütülen soruşturma ve kovuşturmaların acele işlerden sayılacağı, bu konudaki davaların hızla sonuçlandırılması gereği hüküm altına alınmıştır.

Diğer taraftan insan hakları alanında hakim ve Cumhuriyet savcılarının eğitimine özel bir önem vermekteyiz. Bu açıklamalar çerçevesinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine açılan davalarda azalma olacağını düşünmekteyiz.

Sorunuza dönecek olursak Anayasanın 148. Maddesi Anayasa Mahkemesinin görevlerini sayarken; uluslararası sözleşmele-

"Ceza yargılaması bakımından mağdur ve suçlu arasında uzlaşma yolunu açan düzenlemeye yer verilerek, failin suçunu kabul etmesi ve mağdurun tüm zararını tazmin etmesi halinde fail aleyhine iddianame düzenlenmemesi, ileri sürülen suçlamaların düşmesini öngören 'Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Tasarısı'nı bir an önce yasalaştıracağız. Hukuk yargılaması açısından ise, yargıyı gereksiz yere tıkayan kişilerle idare arasında özel hukuk ilişkilerinden doğan ve konusu para olan

uyuşmazlıkların yargı yoluna başvurulmadan önce uzlaştırma kurulları aracılığıyla çözümlenmesini öngören 'Uzlaştırma Kurullarının Kuruluş, Görev ve Yetkilerine Dair Kanun Tasarısı'nın yasalaşma çalışmaları da en kısa zaman da tamamlanacaktır".

re aykırılığın bu Yüksek Mahkeme önüne getirileceğini vurgulamadığından şu anda bu Mahkemede bir Daire oluşturulması hukukun mümkün değildir. Biz bu başvuruları yaptığımız eğitim çalışmalarını azaltacağına inanıyoruz. Bu çalışmalar sadece Adalet Bakanlığı bünyesinde hakim ve savcılara yönelik değil, aynı zamanda İçişleri Bakanlığında jandarma ve polise yönelik olarak da sürdürülmektedir.

FP&EY - Bir toplumda asıl olan, ihtilafları azaltarak yargı önüne gelmeden çözüm yolları aramaktır. Acaba yargı yükünü azaltmak, ihtilafları yargıya gitmeden çözmek için ombudsmanlık sistemine geçmez miyiz?

ÇİÇEK - İhtilafların dostane yollarla çözülmesi anlayışını biz de benimsemektediriz. Ceza yargılaması bakımından mağdur ve suçlu arasında uzlaşma yolunu açan düzenlemeye yer verilerek, failin suçunu kabul etmesi ve mağdurun tüm zararını tazim etmesi halinde fail aleyhine iddianame düzenlenmemesi, ileri sürülen suçlamaların düşmesini öngören "Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Tasarısı" nı bir an önce yasalaştıracağız. Hukuk yargılaması açısından ise, yargıyı gereksiz yere tıkayan kişilerle idare arasında özel hukuk ilişkilerinden doğan ve konusu para olan uyuşmazlıkların yargı yoluna başvurulmadan önce uzlaştırma kurulları aracılığıyla çözümlenmesini öngören "Uzlaştırma Kurullarının Kuruluş, Görev ve Yetkilerine Dair Kanun Tasarısı" nın yasalaşma çalışmaları da en kısa zaman da tamamlanacaktır.

FP&EY - Çok konuşulan, çok tartışılan siyasi partiler ve seçim kanunlarında AB'ye uyum çerçevesinde değişiklikler düşünüyor musunuz?

ÇİÇEK - Bakanlığımızca siyasi partiler ve seçim kanunlarının geneli üzerinde ça-

lışmalar yapılmakta ise de, bu değişikliklerin siyasi partiler arası uzlaşmaya dayalı olması gerektiğinden bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan siyasi parti temsilcilerinden oluşan uyum komisyonunca çalışmalar yapılmasının, değişiklikten beklenen sonuçların alınması bakımından daha yerinde olacağı düşünülmektedir.

Diğer taraftan AB'nin, AB düzeyinde üye devletlerin hukukunu uyumlaştırmak için bu konuları ele aldığı bir mevzuatı bulunmamaktadır. Ama uzmanlar, konu gündeme geldiğinde AB'ye üye devletlerin bu konulardaki mevzuatını ayrı ayrı mukayeseli hukuk çalışması ile elbette irdeleyeceklerdir.

FP&EY - Hapisteki DEP milletvekilinin hukuki durumu nedir?

ÇİÇEK - 4793 Sayılı Kanunla 1412 Sayılı CMUK'un 327. maddesinde yapılan değişiklikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararlarına dayanılarak yargılamanın yenilenmesini isteme olanağı getirilmiştir. Bu hüküm gerçekleşmesinde yapılan başvuru ile ilgili olarak, DEP milletvekilleri tarafından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin mahkumiyet kararına dayanılarak iade-i muhakeme talebinden başka bir başvuruda bulunulmadığı, dava dosyası ile ilgili infazın tehiri ile tahliye taleplerinin reddine karar verilerek yargılamanın yenilenmesi davasının duruşmalarına halen devam edildiği, esastan sonuçlandırılmadığı tespit edilmiştir.

FP&EY - Parti Genel Başkanı ve Haluk Levent'in tutuklanması bir tartışma yarattı. Ayrıca Türkçe dışı dillerde yayın konusunun ilerlememesi bakımından bazı eleştiriler var. İşkence iddiaları devam ediyor. Siz yeni gelen hak ve özgürlükler savcı ve hakimlerin elini kolunu tamamen bağlamalı

şeklinde anlaşılmalı dediniz. Haklısınız. Diğer taraftan, kanunun verdiği yetkileri aşarak işlem yapan yargı mensupları için ne gibi bir önlem getirilebilir?

ÇİÇEK - Hakimlerin Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kana-

“Hakimlerin Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm vermeleri gerektiği, yargı yetkisinin kullanılmasında hiçbir organ, makam, merci ve kişinin mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremeyeceği, genelge

gönderemeyeceği, tavsiye ve telkinde bulunamayacağı Anayasanın emredici hükmü gereğidir. Hakim ve Cumhuriyet savcılarının görevlerinden doğan veya görev sırasında işledikleri suçlarla sıfat ve görevleri gereğine uymayan tutum ve davranışları nedeniyle haklarında inceleme ve soruşturma yapılması Bakanlığımızın iznine bağlıdır. Yanlı davranan veya menfaat karşılığında karar veren hakimler ile bu kararları temyiz yoluna götürmesi mümkün iken görevini yapmayan Cumhuriyet savcılarının ihbar veya şikayet edilmesi veya denetimler sırasında Adalet Müfettişleri tarafından görülmesi ya da herhangi bir şekilde öğrenilmesi durumunda, ilgililer hakkında 2802 sayılı ‘Hakimler ve Savcılar Kanununun’ 82. maddesi gereğince adalet müfettişleri ya da muhakkik marifetiyle inceleme ve soruşturma yapılmaktadır”.

atlerine göre hüküm vermeleri gerektiği, yargı yetkisinin kullanılmasında hiçbir organ, makam, merci ve kişinin mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremeye-

ceği, genelge gönderemeyeceği, tavsiye ve telkinde bulunamayacağı Anayasanın emredici hükmü gereğidir.

Hakim ve Cumhuriyet savcılarının görevlerinden doğan veya görev sırasında işledikleri suçlarla sıfat ve görevleri gereğine

uymayan tutum ve davranışları nedeniyle haklarında inceleme ve soruşturma yapılması Bakanlığımızın iznine bağlıdır. Yanlı davranan veya menfaat karşılığında karar veren hakimler ile bu kararları temyiz yoluna götürmesi mümkün iken görevini yapmayan Cumhuriyet savcılarının ihbar veya şikayet edilmesi veya denetimler sırasında Adalet Müfettişleri tarafından görülmesi ya da herhangi bir şekilde öğrenilmesi durumunda, ilgililer hakkında 2802 sayılı “Hakimler ve Savcılar Kanununun” 82. maddesi gereğince adalet müfettişleri ya da muhakkik marifetiyle inceleme ve soruşturma yapılmaktadır. Oluşan sonuca göre, eylemin suç teşkil etmesi durumunda 2802 sayılı kanunun 89. maddesi gereğince kovuşturma izni verilmekte, ayrıca disiplin yönünden gereği yapılmak üzere evrak Hakimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna tevdi edilmektedir. Eylem ceza hukuku bakımından suç teşkil etmeyip, disiplin suçunu oluşturması halinde ilgili hakkında cezai yönden kovuşturma yapılmasına yer olmadığına karar

verilerek, disiplin yönünden gereği yapılmak üzere, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna gönderilmektedir.

Öte yandan, hakimlerin sorumluluğu

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 573 ila 576. maddelerinde düzenlenmiştir. Kanun, hakimin bağımsızlığı kadar tarafsızlığını da güvence altına almak amacı ile onun hukuki sorumluluğunu sınırlı hallerde kabul etmiş ve aynı zamanda sorumlu-

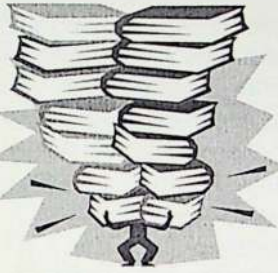
Bu yıl içinde gündeme gelir mi?

ÇİÇEK - Adalet ve Kalkınma Partisi'nin "Parti Programı" ve "Seçim Beyanname-si"nde belirtildiği gibi milletvekili ve bakanların yargılanması, önündeki anayasal engelleri kaldırmayı, dokunulmazlıkları tüm kamu görevlilerinin yargılanabilme-ri önündeki engeller ve ayrıcalıklarla birlikte ele almayı düşünmekteyiz. Yasama dokunulmazlığını, kürsü dokunulmazlığı olarak nitelendirilen Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlere inhisar ettirmeyi planlıyoruz. Bu düzenlemeler sayesinde siyasette kirlenmenin önüne geçme ve Meclisin siyasi itibarını yükseltme yönünde önemli bir adım atacağız. Kürsü dokunulmazlığı dışındaki diğer dokunulmazlıkların kaldırılması belirlenecek bir program ve takvim dahilinde gerçekleştirilecektir.

FP&EY - Başbakan ve bakanların görevleri sırasında işledikleri suçlardan dolayı yargılanmalarının objektif ölçüler içinde siyasetin değil, hukukun öne alınarak yapılabilmesi için bir anayasa değişikliği söz konusu mu?

ÇİÇEK - Sizin de belirttiğiniz gibi konu Anayasa değişikliğini gerektirmektedir. Anayasanın değiştirilmesi ise, Anayasanın 175. maddesine göre TBMM üye tam sayısının en az üçte biri tarafından yazılı tek-lif edilebilmesine bağlıdır. Bu itibarla söz konusu değişikliğin siyasi partiler arası uzlaşmaya dayalı olması gerektiğinden, bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan siyasi parti temsilcilerinin aralarında uzlaşma sağlayarak çalışma yapılmasının değişiklikten beklenen sonuçların alınması bakımından daha yerinde olacağı düşünülmektedir.

FP&EY - Devlet memurlarının yargılanmasının önündeki engelleri kaldıracak bir mevzuat değişikliği çalışması var mı?

"Avrupa Birliği, sadece yasal düzenlemelerin yapılmasını yeterli görmemekte, uygulama sonuçlarının

ortaya çıkmasını da izlemektedir. Bu durum da göstermektedir ki, Avrupa Birliği'ne girme sürecinde, yargımız da önemli bir sınav verecektir. Gerek yurt içinde, gerek yurtdışında artık sıkça duyduğumuz 'Türkiye için 2004 yılı uygulama yılı olacaktır' sözleri ile bu tarihi sorumluluğun 2004 yılı içinde adresi Türk yargısı olarak gösterilmektedir. Bu nedenle, Avrupa Birliği standartlarında çağdaş demokratik bir hukuk devletinin kapısının anahtarının yargının ellerinde olduğunu düşünüyorum".

luğun tespitini özel bir usule tabi tutmuştur. Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun çeşitli kararlarında da değinildiği üzere, söz konusu özel hükümler hem meydana gelecek zararlı durumu düzeltip tamir etmek, hem de haksız davaları önlemek amacıyla kabul edilmiştir.

FP&EY - Dokunulmazlıkların sınırlandırılması konusunda bir gelişme var mı?

ÇİÇEK - 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanunla memurların yargılanmasına ilişkin usul düzenlenmiştir. 4778 sayılı Kanunla 4483 sayılı Kanunun 2. maddesine fıkra eklenerek, işkence ve kötü muamele suçlarıyla ilgili olarak Türk Ceza Kanununun 243 ve 245. maddeleri ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 154. maddesinin dördüncü fıkrası kapsamında açılacak soruşturma ve kovuşturmalarda bu kanun hükümlerinin uygulanmayacağı öngörülmüştür. Ancak tüm Devlet memurlarının yargılanma usulüne ilişkin çalışmalar Devlet Personel Başkanlığının bağlı olduğu Devlet Bakanlığınca yürütülmektedir.

FP&EY - 21'nci dönem Meclisinde gündeme gelen ama son anda kabul görmeyen önemli anayasa değişikliklerinden birisi de, "AİHM kararlarının ulusal mevzuatın üstünde kabul edilmesi ilkesiydi". Siz bu konuya nasıl bakıyorsunuz? Tekrar gündeme getirmeyi düşünüyor musunuz?

ÇİÇEK - Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin iç hukukumuzun bir parçası olduğu dikkate alınarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları ışığında verilecek mahkeme kararları, Ülkemizin Avrupa Birliğine girişini kolaylaştıracak, aksine kararlar ise zorlaştıracaktır. Bunu önemseyen Avrupa Birliği, sadece yasal düzenlemelerin yapılmasını yeterli görmemekte, uygulama sonuçlarının ortaya çıkmasını da izlemektedir. Bu durum da göstermektedir ki, Avrupa Birliğine girme sürecinde, yargımız da önemli bir sınav verecektir. Gerek yurt içinde, gerek yurtdışında artık sıkça duyduğumuz "Türkiye için 2004 yılı uygulama yılı olacaktır" sözleri ile bu tarihi sorumluluğun 2004 yılı içinde adresi Türk yargısı olarak gösterilmektedir. Bu nedenle, Avrupa Birliği standartlarında çağdaş demokratik bir hukuk devletinin kapısının anahtarının yargının ellerinde olduğunu

düşünüyorum.

Kuşkusuz . bundan sonra Hükümet Programımız ve Acil Eylem Planında belirtilenler dışında başka bazı Anayasa değişiklikleri de söz konusu olabilecektir. Mesela Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği açısından uluslararası hukukun iç hukuka üstünlüğünün Anayasamıza dercedilmesi ve bunun için Anayasamızın 90. maddesinde yer alan "usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir" ibaresi yerine "usulüne göre yürürlüğe konulmuş antlaşmalar kanunların üstünde yer alır" şeklinde bir ibareye yer verilmesi hususu ele alınıp, tartışılabilir. Bütün bu değişikliklerin yapılıp yapılmayacağı, yapılacaksa ne zaman yapılacağı ve nasıl kaleme alınacağı hiç kuşkunuz olmasın ki geniş bir katılımı ve şeffaf bir tartışma ortamında gerçekleştirilecektir.

FP&EY - DGM'lerin tamamen kaldırılması gerektiği fikrine nasıl bakıyorsunuz?

ÇİÇEK - Üyesi bulunduğum hükümet, insan hakları konusunda önemli adımlar atma kararlılığı ve azmi içerisinde. Hükümetimizin Acil Eylem Planında DGM'nin kaldırılmasında söz edilmiş ise de, bunların kaldırılması Anayasa değişikliğini gerektirmektedir.

FP&EY - Ekonomik konularda uzmanlaşmış mahkemeler fikrine nasıl bakıyorsunuz?

ÇİÇEK - Hükümet Programımızda da vurgulandığı üzere ihtisas mahkemelerinin kurulması ve mevcutların sayısının artırılması bizim hedeflerimiz arasındadır. Bu konuda somut adımlar da atmış bulunmaktayız. Ekonomik konuların yarattığı önemli sorunlar yolsuzluk niteliği ile ön plana çıkmaktadır. Yolsuzlukların artmasıyla birlikte bütün dünyada etkin bir mü-

cadeleyi gerçekleştirecek güçlü bir yargı isteği öne çıkmıştır. Zira yolsuzlukla ilgili her olayın nihai kararının verileceği yer yargıdır. Bu nedenle yargının yolsuzlukla mücadelede hızlı ve adil yargılanmayı sağlayacak şekilde işlemesi büyük önem taşımaktadır. Yapanın yanına kâr kaldığına inanılan bir sistemde mücadelelerin gerçekçiliği ve inandırıcılığından söz etmek de mümkün olamaz.

Yolsuzlukla daha etkin bir şekilde mücadele için öncelikle mevzuattaki eksiklikleri gidermemiz, diğer bir ifadeyle, mevzuatımızın bu mücadele için yeterli hale getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda: (i) Yolsuzlukla mücadeleye ilişkin ceza mevzuatında değişiklik yaparak suçla mücadelenin daha etkin bir şekilde yapılması ve cezalarda caydırıcılığın sağlanması. (ii) İnfaz sisteminin gözden geçirilmesi ve bu suçlara ilişkin af çıkartılmaması. (iii) Yolsuzluklarla ilgili suçlarda zamanaşımı sürelerinin yeniden düzenlenmesi. (iv) Yolsuzluk kapsamına giren suçların belirtilmesi ve tanımının yapılması. (v) Bu suçlarla ilgili olarak müsadere sisteminde gerekli düzenle-

melerin yapılması, büyük önem arz etmektedir.

Bunun yanında, (i) Yolsuzluğun soruşturulması bakımından ceza yargılaması sisteminin gerek personel ve gerek altyapı bakımından kapasitesinin güçlendirilmesi

ve teknolojik gelişmelerin yakından izlenmesi. (ii) Cumhuriyet Savcılıklarında ihtisaslaşma sağlanması ve özellikle yolsuzlukla mücadele etmek üzere ihtisas mahkemeleri kurulmasının gerekliliği vurgulamak istediğim diğer hususlardır.

FP&EY - Batık bankalar konusundaki mevzuatta ne gibi sorunlar var ki, hortumcu olduğu iddia edilenler ceza almadan yaşamlarına devam ediyorlar? Hukuka yalnızca şekil açısından bakarak, özünü gözardı etmenin önüne nasıl geçilebilir? Örneğin, çaycı ve şoför gibi elemanların üzerinde yapılan işlemler bu-

nun çok açık örneği. Bunu herkes görürken hukuk nasıl görmüyor?

ÇİÇEK - Bugün ülke gündemini meşgul eden en önemli konulardan birisi de yolsuzluklar ve yolsuzlukla yapılan mücade-

*“İhtisas
mahkemelerinin
kurulması ve mevcutların
sayısının artırılması bizim
hedeflerimiz arasındadır. Bu konuda
somut adımlar da atmış bulunmaktayız.
Ekonomik konuların yarattığı en önemli
sorunlar yolsuzluk niteliği ile ön plana
çıkılmaktadır. Yolsuzlukların artmasıyla
birlikte bütün dünyada etkin bir
mücadeleyi gerçekleştirecek güçlü
bir yargı isteği öne çıkmıştır.
Zira yolsuzlukla
ilgili her olayın nihai
kararının verileceği yer yargıdır.
Bu nedenle yargının yolsuzlukla
mücadelede hızlı ve adil yargılanmayı
sağlayacak şekilde işlemesi büyük önem
taşımaktadır. Yapanın yanına kâr
kaldığına inanılan bir sistemde
mücadelenin gerçekçiliği ve
inandırıcılığından söz etmek de
mümkün olamaz”.*

ledir. Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal bozulma ile ahlaki çöküntünün göstergesi ve sonucu olan yolsuzluk, vatandaşların bürokrasiye ve siyaset kurumuna olan güven duygusunu zedelemektedir. Bu itibarla, kamu vicdanını rahatsız eden ve hukuk devleti ilkesini zedelleyen, kişilerin kanun önünde eşitliğinde şüphe uyandıran ve dolayısıyla devlete olan güven duygusunu zaafa uğratan yolsuzluklara karşı etkin bir mücadele yapılması zorunludur. Bu amaçla, yolsuzluk ve usulsüzlük konusunda cezaların etkin ve caydırıcı hale getirilmesi için Türk Ceza Kanununda ve sözünü ettiğiniz mevzuat dahil olmak üzere diğer ilgili mevzuatta değişiklikler yapmak üzere Bakanlığımızda oluşturulan Komisyon, çalışmalarına devam etmektedir.

Ayrıca yolsuzlukla mücadele mevzuatını Avrupa Birliği ve uluslararası standartlara uygun hale getirmemizin, mücadele etkinliği sağlamamız açısından büyük katkı sağlayacağına inanmaktayım. Konunun aciliyetine binaen bu hususlarla ilgili olarak ayrı bir çalışma da süratli bir şekilde yürütülmektedir. Konuyla ilgili olarak ivedilikle hazırlanacak tasarının, Türkiye Büyük Millet Meclisinin çalışmalarına başlamasıyla birlikte yeni yasama yılının hemen başında kanunlaşması için gerekli çaba gösterilecektir.

FP&EY - Yargının bağımsızlığı konusu, haklı ya da haksız olarak, hep gündeme getirilen bir konu. Bu konudaki tereddütleri gidermek için bazı adımlar atılabilir mi? Neler yapılabilir?

ÇİÇEK - Mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı esas alınarak Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu, Hakimler ve Savcılar Kanunu ve ilgili kanunlarda değişiklik veya düzenleme yapmak üzere Bakanlığımızda kurulan Komisyon, çalışmalarına devam etmektedir. Ancak

şunu belirtmek isterim ki, Adalet Bakanı hem yürütmenin hem de yargının bir üyesidir. Bu iki rolünde de yargının müdahalelere karşı bağımsızlığını gözetmek ve parlamentoya karşı yargı işleyişinden sorumlu olmak zorundadır. Bu nedenle de, Adalet Bakanının Kurula başkanlık etmesi yargı bağımsızlığı ile çelişen bir durum değildir, Avrupa ülkelerinde de benzer uygulamalar bulunmaktadır.

Diğer taraftan, yukarıda sözünü ettiğim Komisyon çalışmalarında, bu konuda Avrupa Konseyi'nin 1994 yılında verilen R (94) 12 sayılı Bakanlar Kurulu Tavsiye Kararı ile Birleşmiş Milletlerin 13 Aralık 1985 tarihli Temel İlkeleri dikkate alınmaktadır.

FP&EY - Cezaların caydırıcılığını arttırmak için cezaların ağırlaştırılması gerektiği yönünde genel bir kanaat var gibi görünüyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz? İnfaz kurallarının değiştirilmesi gündemde mi? Evet ise, ne yönde bir değişim?

ÇİÇEK - Türk Hukuk hayatı bakımından önem arz eden ve dünyada meydana gelen sosyal, siyasal ve ekonomik değişiklikler dolayısıyla eskiyen değerlere dayalı Türk Ceza Kanununu çağa uydurmak, gerekli değişiklikleri ve geliştirmeleri yapmak amacıyla Bakanlığımızca hazırlanan "Türk Ceza Kanunu Tasarısı" ile bu Tasarının kanunlaşması halinde uygulamada ve intibakta ortaya çıkabilecek tereddütleri gidermek amacıyla hazırlanan "Türk Ceza Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun Tasarısı" halen Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonu gündeminde bulunmaktadır. Sözü edilen Tasarıların bu yasama döneminde yasalaşmasını umuyorum.

Ayrıca yeni bir, Cezaların İnfazı Hakkında Kanun Tasarısı Taslağı hazırlamak suretiyle ceza politikamızda değişikliğe gitmiş bulunuyoruz. Bu taslak da dünyada

ve Avrupa Birliğinde önerilen hapis cezalarına alternatif yatırımlar, hukuk sisteminin bir parçası olacaktır. Böylece hem suçlunun ıslahı açısından yeni yöntemler yargıca ve infaz görevlilerine bir araç olarak sunulmakta hem de suçluyu salt cezaevinde tutmanın getirdiği sorun ve maliyetler (tabii ki ıslah hedefli) azaltılmaktadır. Ceza infazı ile ilgili bu tedbirler bağlamında; Örneğin hastalık veya yaşlılık durumlarında hükümlü, cezasının belirli bir bölümünü evinde çekebilecektir. Bir diğer alternatif ceza infaz metodu ise, cezanın hafta sonlarında veya sadece gece saatlerinde olmak üzere cezaevinde infaz edilmesidir. Kadın mahkumlar cezalarının belirli bir süresini yerlerini belli edecek bir elektronik aygıtı üzerlerinde taşımak şartıyla evlerinde geçirebileceklerdir.

FP&EY - Yargı organları, bugün itibarıyla, kendi içinde AB'ye uyum çabalarında başarılı bir sınav vermiş midir? Bu konuda, yargı erki neler yapmalıdır?

ÇİÇEK - Malumunuz olduğu üzere 2002 yılı Aralık ayında Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da toplanan Avrupa Birliği Konseyi, 2004 yılı Aralık ayında Türkiye'nin demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi evrensel kriterlerden oluşan Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmesi durumunda, ülkemiz ile gecikmeksizin tam üyelik müzakerelerinin başlamasına karar vermiştir. Kopenhag kriterlerinin karşılanması amacıyla ülkemiz şimdiye kadar 7 uyum paketi (sırasıyla 4744, 4748, 4771, 4778, 4793, 4928 ve 4963 sayılı kanunlar) ve çeşitli başka kanunlar çıkarmıştır. Ancak çeşitli defalar altını çizerek vurguladığım gibi: Türkiye'de "insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü alanında" standartların yükseltilmesi sadece mevzuat değişiklikleri ile mümkün bulunmamaktadır. Türkiye'nin saygın üyesi olmaya çalıştığı uluslararası topluma, on-

larla aynı demokrasi ve hukuk değerlerini benimsemiş olduğumuzu ancak söz konusu anayasal ve değişiklikleri tam anlamıyla uygulamaya yansıtarak gösterebiliriz.

Bu bağlamda 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 7. maddesi ile TCK'nın 159, 169 ve 312. maddelerinin değiştirilmesi sonucu söz konusu maddeler ile ilgili açılan davaların ve verilen mahkumiyetlerin son aylarda azaldığını sevinerek görmekteyiz.

Diğer taraftan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarının yaşama çevrilmesinde ilk derece mahkemelerinin kararlarında temyiz incelemesi yapan Yargıtay ve Danıştay'ın çok önemli rolü bulunmaktadır. Belirtilen konulardaki uygulama şekillenirken Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatlarına ulaşmak, Sözleşme hükümlerinin ve Mahkeme içtihatlarının uygulamaya yansıtılması açısından son derece önemlidir. Mahkemenin verdiği tüm kararların Türkçe'ye tercüme edilerek kullanıcılara sunulması amacıyla başlattığımız çalışmalar sonucunda İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi içtihatları kitabı hazırlanmıştır. Türkçe'ye tercüme işlemleri tamamlanırken Mahkemenin diğer kararlarının da kitap olarak ve Bakanlığımızın resmi internet sitesinde yargı teşkilatımızın ve diğer ilgililerin istifadesine sunulması sağlanacaktır.

Yüksek mahkememiz de uyum yasalarının uygulanması ve insan hakları konularına önem vermektedir. Bu bağlamda Yargıtay'ın yakın tarihte insan hakları konusunda düzenlediği Seminerin de uygulamaya katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Sayın Çiçek değerli zamanınızı bize ayırıp, sorularımıza cevap verdiğiniz için çok teşekkür ediyoruz.

www.yapikrediyatirim.com

comut verin faturanızı Net Puan ödesin

Şimdi, Yatırımlarınız Net Puan'lı...

Yapı Kredi Yatırım'ın yatırımcıları, www.yapikrediyatirim.com adresindeki internet şubesinde gerçekleştirdikleri yatırım fonu, hisse senedi, hazine bonusu ve repo işlemleriyle hem yatırımlarından kazanıyor hem de kazandıkları Net Puanlar'la Turkcell*, Superonline ve Digiturk faturalarını Yapı Kredi Yatırım'a ödetiyorlar.

Nasıl mı?

Kampanya hakkında detaylı bilgi için hemen www.netpuan.com adresine girin ya da Net Puan Bilgi'yi (0212 473 77 30) arayın. Yapı Kredi Yatırım'ın Net Puan'ı ile tanışın. Göreceksiniz, Yapı Kredi Yatırım ile internette yatırım yapmak artık çok daha kazançlı...

*Hazır Kart sahipleri de Net Puanlar'ını kontör yüklemeye kullanabilirler.

TURKCELL

DIGITURK

SUPERONLINE

YAPI KREDİ
YATIRIM

Strateji

DR. CENK PALA

BOTAŞ Dış İlişkiler ve Strateji Geliştirme Daire Başkanı

ABD'nin Orta Doğu-Basra Körfezi Politikası ve Petrol

"Petrol işleri yağlıdır ya elinize bulaşır ya ayağınızı kaydırır!"

Ne yazık ki, koskoca bir 20. yüzyılı, petrolü ve enerji stratejisini öğrenmeden geçirdik. Umarım bu yüzyıl Türkiye olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan, Şah Deniz ve diğer boru hattı projelerimizle Avrupa'nın en kritik tedarikçilerinden birine dönüşme fırsatını değerlendirerek, elimizdeki bu kadar doneyle hem petrolü hem de stratejisini öğreniriz.

BİRAZ TARİH, HER ZAMAN TARİH

FP&EY – Sayın Pala, siz petrolü hem tarihsel hem de stratejik boyutuyla en iyi bilen uzmanlardan birisiniz. Petrol, Birinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi bugün de dünyada safların ayrışıp yeniden dizilmesinde ve yeni global güç savaşında en önemli rolü oynuyor. Özellikle ABD'nin Orta Doğu ile ilgilenmeye başlaması ile hızlanan bu süreci daha iyi anlayabilmek için olayların kökenine, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında bölgede meydana gelen bazı kritik gelişmelere yakından bakmakta yarar var. Bugünü ve yarını daha iyi

anlamak için yakın tarihe şöyle bir uzanmak oldukça yararlı olacak sanırım.

PALA - Çok teşekkür ederim, gerçekten de çok önemli bir konuya parmak bastınız. Tarih her zaman varolacak bir malzeme deposudur. Fazla ayrıntısına girmeden özetlemeye çalışayım. Petrol tarihinde pek çok ülke göze çarpmakla birlikte, özellikle ilk savaş yıllarında, ham petrole kaynağında sahip olmanın önemi ABD menşeli büyük petrol şirketlerini Meksika ve Venezuela'nın ardından Orta Doğu'da da geniş ve

keşfedilmemiş alanlar aramaya yöneltmiştir. Gerçi, 1920'lerden önce Amerikan petrol şirketleri Orta Doğu petrol imtiyazları ile pek de ilgilenmemişlerdir. Bunun başlıca nedeni ABD'nin, I. Dünya Savaşı sonuna kadar dikkatini öncelikle yurtiçi rezervlerin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaştırmış olmasıdır.

“Spekülatif olduğu ortaya çıkan 1920 ABD enerji krizi ile birlikte gelecekte petrolün biteceği korkusu yaygınlaşınca, öte yandan dış rezervlerde olası bir İngiliz - Hollanda tekeli giderek daha fazla hissedilince ABD, Amerikan petrol şirketleri vasıtasıyla Orta Doğu'ya yönelerek burada daha etkin olmak için büyük gayret sarfetmiştir. Aslında pek çok ülkenin ağızını daha öncelerde sulandırmaya başlayan Orta Doğu'nun petrol endüstrisine ABD'nin tam anlamıyla girişi, özellikle Amerikan şirketlerinin bölgede faaliyetlerini yoğunlaştırması ile başladı. Amerikan şirketlerinin bölgeye girmesi, ilk önce rekabeti arttırmış, ardından hükümetlerin de devreye sokulmasıyla bölge Yedi Kız Kardeşler (7KK) olarak bilinen büyük petrol şirketleri arasında tümüyle bir pasta gibi paylaştırılmıştır”.

Yine aynı dönemde ABD, Avrupalı devletlerin ve Avrupa kökenli petrol şirketlerinin doğu yarım kürenin petrol rezervleri üzerinde sürdürdükleri sömürgeci politikalar nedeniyle bu bölgede fazlaca etkin bir konumda da değildir.

Ancak, bir yandan daha sonra spekülatif

olduğu ortaya çıkan 1920 ABD enerji krizi ile birlikte gelecekte petrolün biteceği korkusu yaygınlaşınca, öte yandan dış rezervlerde olası bir İngiliz - Hollanda tekeli giderek daha fazla hissedilince ABD, Amerikan petrol şirketleri vasıtasıyla Orta Doğu'ya yönelerek burada daha etkin olmak için büyük gayret sarfetmiştir.

Aslında pek çok ülkenin ağızını daha öncelerde sulandırmaya başlayan Orta Doğu'nun petrol endüstrisine tam anlamıyla girişi, özellikle Amerikan şirketlerinin bölgede faaliyetlerini yoğunlaştırması ile başladı. Amerikan şirketlerinin bölgeye girmesi, ilk önce rekabeti arttırmış, ardından hükümetlerin de devreye sokulmasıyla bölge Yedi Kız Kardeşler (7KK) olarak bilinen büyük petrol şirketleri arasında tümüyle bir pasta gibi paylaştırılmıştır.

FP&EY- Petrol sanayinin Orta Doğu'ya kaymasında maliyetlerin etkisi kuşkusuz önemli. Resmin daha iyi anlaşılması için üretim maliyetlerini karşılaştırmakta yarar var. Bu konuda tarihi veriler ne söylüyor?

PALA – Bu konuda çok haklısınız gerçekten de endüstrinin Orta Doğu'ya kaymasının en önemli nedeni, varil başına üretim maliyetinin diğer alanlara oranla çok düşük düzeyde kalmasıdır. Örneğin, 1946 - 1951 yılları arasında varil başına ortalama üretim maliyeti Venezüella'da 0.50 dolar, Uzakdoğu'da 0.77 dolar ve ABD'de 1.01 dolar düzeyindeyken; Orta Doğu'da 0.23 dolar civarındadır.

Orta Doğu'nun bir diğer avantajı da kuyu başına günlük üretim miktarının yüksekliğidir. 1949 yılı sonunda kuyu başına günlük üretim, üretken 10 kuyusu olan Irak'ta 11.200 varil, 73 kuyuya sahip İran'da 8.192 varil, 76 kuyusu bulunan Suudi Arabistan'da 6.084 varil ve 61 kuyuya sahip Kuveyt'te 4.447 varildir. Oysa, aynı yıl,

dünya çapında kuyu başına ortalama günlük üretim sadece 21 varil iken, bu rakam ABD için 11 varil, Venezüella içinse 201 varil düzeyindedir.

Sonuç olarak Orta Doğu hem düşük üretim maliyeti hem de kuyu başına üretim ve rezerv miktarları ile cazibe merkezi haline gelmiş ve petrol şirketlerini adeta miktans gibi çekmiştir. Üstelik, Orta Doğu, sadece diğer üretim sahaları karşısında değil, petrolü ile de o dönemde herhangi bir enerji kaynağı ile karşılaştırıldığında da önemli bir maliyet avantajına sahiptir. Orta Doğu petrolünden sağlanan ekonomik rant çok yüksek düzeyde bir kâr marjını da beraberinde getirince, petrol şirketleri hummalı bir şekilde bu bölgede etkin olmaya gayret etmişlerdir.

FP&EY – Peki o dönemde petrol sanayinin temel çalışma esasları nelerdi? Bugünü etkileyen değişiklikler ne zaman ve nasıl oldu?

PALA - 1950 yılına kadar petrol endüstrisinin temel çalışma kuralı, topraklarında petrol bulunan az gelişmiş ülkelerle çok uluslu petrol şirketleri arasında yapılan "ayrıcılık anlaşmaları" ile sağlanan imtiyazlar olmuştur. Daha çok 1901-1935 döneminde verildiği anlaşılan, bir kısmı 1960'lara kadar uzanan bu imtiyazların bazı ortak noktaları vardı: (i) İmtiyazlar 60-75 yıl ve hatta 99 yıl gibi çok daha uzun süreleri kapsayacak şekilde verilmekteydi. (ii) Petrol şirketlerini üretici ülke hükümetlerine petrolün varili başına sadece 20-25 cent düzeyinde sabit ve düşük bir royalty (şerefiye) ödemek durumunda bırakıyordu. (iii) İmtiyazlarla ilgili tüm özel ve siyasal kısıtlamalar önemsiz düzeydeydi.

Ayrıcalık sistemi nedeniyle üretici ülke hükümetlerinin, petrolün işletilmesi ve endüstrinin yönetimi konularında hiç bir söz

hakları bulunmuyordu. Çünkü petrol şirketleri, ödedikleri royalty karşılığında gümrük vergisi de dahil olmak üzere tüm vergilerden muaf tutulmuşlardı. Yine petrol üreten devlet ile şirket arasında yapılan ayrıcalık anlaşmasıyla imtiyaz sahibi şirkete; petrolü araştırma, eğer keşfedilirse, geliştirme ve pazarlama hakkı da verilmişti.

"Petrol endüstrinin Orta Doğu'ya kaymasının en önemli nedeni, varil başına üretim maliyetinin diğer alanlara oranla çok düşük düzeyde kalmasıdır. Orta Doğu'nun bir diğer avantajı da kuyu başına günlük üretim miktarının yükseklidir. Orta Doğu hem düşük üretim maliyeti hem de kuyu başına üretim ve rezerv miktarları ile cazibe merkezi haline gelmiş ve petrol şirketlerini adeta miktans gibi çekmiştir. Üstelik, Orta Doğu, sadece diğer üretim sahaları karşısında değil, petrolü ile de o dönemde herhangi bir enerji kaynağı ile karşılaştırıldığında da önemli bir maliyet avantajına sahiptir. Orta Doğu petrolünden sağlanan ekonomik rant çok yüksek düzeyde bir kâr marjını da beraberinde getirince, petrol şirketleri hummalı bir şekilde bu bölgede etkin olmaya gayret etmişlerdir".

Böylece, henüz işin başında elleri kolları bağlanan üretici ülke hükümetleri karşısında giderek güçlenen petrol şirketleri, bu sistem sayesinde üretim ve fiyat politikasına karar verme konularında tam ve etkin bir kontrol elde etmişlerdir.

FP&EY – Ayrıcalık anlaşmaları Orta

Doğu'da bugünkü parçalı ve istikrarsız yapının oluşmasında etkili oldu mu?

PALA - Mutlaka olmuştur; ancak nihai etkiyi yorumlamak için biraz daha tarihe bakmakta yarar var. 1890'ların başında *Jacques de Morgan* başkanlığında Fransız Hükümeti'nce görevlendirilen bilimsel bir ekip (kuşkusuz en az o dönemde Osmanlı coğrafyasında çeşitli çalışmalar yapan diğer ekipler kadar bilimsel?!), petrol araştırmalarını içeren çok olumlu bir raporla İran'dan dönmüşlerdi. Ekip, Şubat 1892'de, araştırma sonuçlarını ünlü *Annales des Mines (Maden Yıllığı)* de yayınlamış; fakat İran bölgesi 1900'den önce yatırımcıların ilgisini çekememiştir.

Orta Doğu'daki ilk ayrıcalık ise 28 Mayıs 1901'de, İran Şahu tarafından İngiliz vatandaşı (aslında Kanadalı bir Fransız asili) olan William Knox D'Arcy'e tanınmıştır.

Bu ayrıcalık, D'Arcy'e 60 yıl süreyle bugünkü İran'ın 5/6'sını kapsayan bir bölgede "doğal kaynakların aranması, çıkarılması, işletilmesi, üretilmesi, ticarete elverişli duruma getirilmesi, başka yerlere taşınması" hakkını vermiştir.

Bu ayrıcalık, 15 Nisan 1909'da 2 milyon pound sermaye ile kurulan Anglo-Persian Oil Company'nin (APOC, önce AIOC sonra BP olacaktır) eline geçmiştir. Aslında şirket sermayesinin önemli bir bölümü İngiliz destekli Burmah Oil'in elindeydi. Fakat kullandığı temel enerji türünü kömürden petrole çeviren İngiliz Donanması'nın ileride daha da artacak petrol gereksinimini karşılayabilmek amacıyla petrol kaynağını garantilemek isteyen Winston Churchill, 1914'de İngiliz Hükümeti'ni APOC'a 2 milyon pound daha yatırmaya ikna etmiştir. Böylece şirketin % 51 hissesi İngiliz Hükümeti'ne ait olmuş ve 1954 yılına kadar

"Orta Doğu'daki ilk ayrıcalık ise 28 Mayıs 1901'de, İran Şahu tarafından İngiliz vatandaşı (aslında Kanadalı bir Fransız asili) olan William Knox D'Arcy'e tanınmıştır. Bu ayrıcalık, D'Arcy'e 60 yıl süreyle bugünkü İran'ın 5/6'sını kapsayan bir bölgede 'doğal kaynakların aranması, çıkarılması, işletilmesi, üretilmesi, ticarete elverişli duruma getirilmesi, başka yerlere taşınması' hakkını vermiştir"...

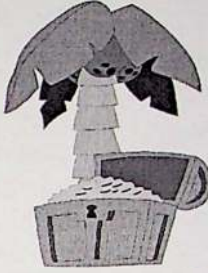
"Aynı dönemde İngiltere, Almanya ve Hollanda Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olan Mezopotamya'da (bugünkü Irak) ayrıcalıklar için kıyasıyla rekabet halindedir. Sonuçta, bu üç Avrupa ülkesi uzlaşmış ve C. S. Gülbenkyan'ın aracılığıyla Türk Hükümeti'ni de etkileri altına alarak Ekim 1912'de kurdukları Turkish Petroleum Company (TPC) yoluyla Mezopotamya imtiyazını elde etmişlerdir. Şirketteki hisseler şu şekilde dağılmıştır: National Bank of Turkey (İngiliz) % 50, Deutsche Bank of Germany (Alman) % 25 ve Anglo-Saxon Petroleum Company (Royal Dutch/Shell'in bir kolu) % 25. Türk Hükümeti ile taraf ülkeler arasında arabuluculuk yapan C.S. Gülbenkyan'a, Padişah nezdindeki başarılı çalışmaları(!) nedeniyle İngiliz payından % 5 verilmiştir. İşte, petrol tarihinde Gülbenkyan'ın Bay Yüzde Beş (Mr. Five Percent) adıyla anılmasının kökeni, adından başka hiç bir şeyi Türk olmayan TPC oluşumunda yatmaktadır"...

da İngiliz şirketi olarak kalmıştır.

Aynı dönemde İngiltere, Almanya ve Hollanda, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olan Mezopotamya'da (bugünkü Irak) ayrıcalıklar için kıyasıya rekabet halindediler. Sonuçta, bu üç Avrupa ülkesi uzlaşmış ve C. S. Gülbenkyan'ın aracılığıyla Türk Hükümeti'ni de etkileri altına alarak Ekim 1912'de kurdukları Turkish Petroleum Company (TPC) yoluyla Mezopotamya imtiyazını elde etmişlerdir. Şirketteki hisseler şu şekilde dağılmıştır: National Bank of Turkey (İngiliz) % 50, Deutsche Bank of Germany (Alman) % 25 ve Anglo - Saxon Petroleum Company (Royal Dutch/Shell'in bir kolu) % 25. Türk Hükümeti ile taraf ülkeler arasında arabuluculuk yapan C.S. Gülbenkyan'a, Padişah nezdindeki başarılı çalışmaları (!) nedeniyle İngiliz payından % 5 verilmiştir. İşte, petrol tarihinde Gülbenkyan'ın Bay Yüzde Beş (Mr. Five Percent) adıyla anılmasının kökeni, adından başka hiç bir şeyi Türk olmayan TPC oluşumunda yatmaktadır.

TPC'nin kuruluşunu takip eden dönemde donanmasının enerjisini petrole çeviren İngiltere, yeni stratejik çıkarlarına uygun olarak D'Arcy grubu ve APOC'un da TPC'ye alınması için baskı yapmaya başlamıştır. Nihayet TPC ortakları, bu yeni üyeleri de şirkete ortak olarak almışlardır: 19 Mart 1914'de Osmanlı Başveziiri'nin de imzaladığı "Dış İşleri (Foreign Office)" anlaşması ile, APOC için çalışan D'Arcy grubuna TPC'den % 50'lik bir hisse verilmiştir.

Böylece tüm hayalleri gerçekleşen İngiltere, İran'ın ardından Irak'da da söz sahibi olmuştur.

"I. Dünya Savaşı petrol imtiyaz mücadelesini bir ölçüde kesintiye uğratmıştır. Ancak savaş sonrasında petrol talebi hızla artınca tüm dikkatler, hükümetleri tarafından da desteklenen Büyük Şirketler aracılığıyla yeniden Orta Doğu'ya çevrilmiştir. Üstelik Osmanlı'nın savaştan yenik çıkması, Mezopotamya bölgesini eskisinden daha çekici hale getirmiştir. 25 Nisan 1920'de yapılan San Remo Anlaşması ile Fransızlar, bir nevi savaş ganimeti olarak Almanlar'ın TPC'deki % 25'lik payının sahibi olmuşlardır. Ancak bu anlaşma hiç bir zaman yürürlüğe girmemiştir. Birçok tarihçi tarafından da belirtildiği üzere; eğer anlaşma gerçekleşmiş olsaydı, gerek Amerikan menşeli gerekse diğer petrol şirketleri tüm Orta Doğu bölgesinin dışında bırakılacak ve bölge sadece İngiliz ve Fransız kontrolünde kalacaktı".

I. Dünya Savaşı petrol imtiyaz mücadelesini bir ölçüde kesintiye uğratmıştır. Ancak savaş sonrasında petrol talebi hızla artınca tüm dikkatler, hükümetleri tarafından da desteklenen Büyük Şirketler aracılığıyla yeniden Orta Doğu'ya çevrilmiştir. Üstelik Osmanlı'nın savaştan yenik çıkması, Mezopotamya bölgesini eskisinden daha çekici hale getirmiştir. 25 Nisan 1920'de yapılan San Remo Anlaşması ile Fransızlar, bir nevi savaş ganimeti olarak Almanlar'ın TPC'deki % 25'lik payının sahibi olmuşlardır. Ancak bu anlaşma hiç bir zaman yürürlüğe girmemiştir. Birçok tarihçi tarafın-

dan da belirtildiği üzere; eğer anlaşma gerçekleşmiş olsaydı, gerek Amerikan menşeli gerekse diğer petrol şirketleri tüm Orta Doğu bölgesinin dışında bırakılacak ve bölge sadece İngiliz ve Fransız kontrolünde kalacaktı.

FP&EY – ABD'nin Orta Doğu'ya girişi ne şekilde olmuştur?

PALA - ABD, 1920'den sonra hızla Orta Doğu'ya yönelmiştir. Bu amaçla ABD Hü-

kümeti, Orta Doğu'da İngiliz mandası altındaki bölgelere Amerikan şirketlerinin girmesine izin verilmesi hususunda İngiliz Hükümetine baskı yapmaya başlamıştır. ABD, bölgede hiç bir tekele izin vermeyen ve herhangi bir İngiliz şirketinin bölge dışında kalmasına yol açmayacak bir Açık Kapı Politikası (Open Door Policy) üzerinde ısrar etmiştir.

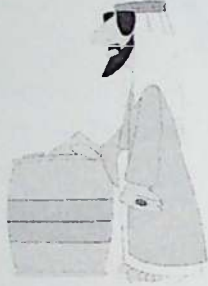
Açık Kapı Politikası'nın başlatıldığı 1922 yılı ile 1928 yılı arasında geçen oldukça tartışmalı bir dönemden ardından İngiliz Hükümeti, Orta Doğu'da Büyükler'in ilk ortak teşebbüsü (joint venture) olan TPC'den Amerikalı iki şirketin, Exxon ve Mobil'in de pay almasını onaylamıştır. Böylece, TPC'deki yeni hisse dağılımı şöyle olmuştur: Royal Dutch/Shell % 23.75, APOC (BP) % 23.75, CFP % 23.75, Near East Development Company (Exxon ve Mobil'in ortaklığı) % 23.75 ve arabulucu/komisyoncu C. S. Gülbenkyan % 5. İşte bu tarihi anda, Amerikan petrol şirketleri Orta Doğu petrol alanlarına girmiş ve hemen ardından kapı yeniden kapanmıştır.

FP&EY – Dr. PALA, yeri gelmişken ve bu kadar ayrıntıya girmişken biraz da petrol tarihinin şu meşhur Kırmızı Hat Anlaşması hakkında bilgi verir misiniz?

PALA – Zaten kambersiz düşün olmazdı... 1920'lerin sonlarında dünya petrol piyasasında bir bolluk meydana gelmiştir. Bu nedenle, özellikle ucuz ham petrol fazlasının TPC üyelerini tehdit edebilecek boyutlara ulaşmasını önlemek amacıyla 31 Temmuz 1928 tarihinde, tüm ortaklar tarafından meşhur "Kırmızı Hat (Red Line) Anlaşması" imzalanmıştır.

Anlaşma uyarınca ortaklardan hiç biri diğer ortakların izni veya katkısı olmaksızın eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bulunacak petrol yataklarını işletmeyeceklerdi. Anlaşmanın Kırmızı Hat a-

"1920'lerin sonlarında dünya petrol piyasasında bir bolluk meydana gelmiştir. Bu nedenle, özellikle ucuz ham petrol fazlasının TPC üyelerini tehdit edebilecek boyutlara ulaşmasını önlemek amacıyla 31 Temmuz 1928 tarihinde, tüm ortaklar tarafından meşhur 'Kırmızı Hat (Red Line) Anlaşması' imzalanmıştır. Anlaşma uyarınca, ortaklardan hiç biri diğer ortakların izni veya katkısı olmaksızın eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bulunacak petrol yataklarını işletmeyeceklerdi. Anlaşmanın Kırmızı Hat adını almasının nedeni; 1914 Foreign Office Anlaşması sırasında hiç kimsenin sınırlar hakkında bilgi sahibi olmaması dolayısıyla, o dönemin bilirkişisi, sınır çizici Gülbenkyan'ın bir kırmızı kalemle belirlediği alanın Osmanlı İmparatorluğu toprakları olarak kabul edilmesi ve bu sınırların TPC ortaklarınca da benimsenmesidir".

dını almasının nedeni; 1914 Foreign Office Anlaşması sırasında hiç kimsenin sınırlar hakkında bilgi sahibi olmaması dolayısıyla, o dönemin bilirkişisi, sınır çizici Gülbenk-yan'ın bir kırmızı kalemle belirlediği alanın Osmanlı İmparatorluğu toprakları olarak kabul edilmesi ve bu sınırların TPC ortak- larınca da benimsenmesidir.

Kırmızı Hat ile eski Osmanlı İmparator- luğu toprakları içine giren bugünkü Türki- ye, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar ve Basra Körfezi boyunca sıralanmış Emirlikler'i kapsayan ancak Kuveyt, İsrail, Ürdün ve imtiyazı BP'nin elinde bulunan İran'ı dahil etmeyen bir alanda; TPC ortak- ları arasında özetle imtiyaz elde etme, ham petrol üretimi, satın alma ve işlenmesi ko- nularındaki mevcut rekabet ortadan kalk- mış oluyordu.

Kırmızı Hat, TPC üyelerine Orta Doğu'da üretim ve imtiyaz tekelini sağlamıştır. Bu anlaşma, 17 Eylül 1928'de Shell şirketi Baş-kanı Deterding'in davetiyle İskoçya'daki aynı adlı Şato'da imzalanan Achnacarry Anlaşması ile birlikte Büyükler'in yani Ye- di Kız Kardeşler'in dünya petrol endüstri- sindeki kontrollerini daha da sağlamlaşt- ırmalarına olanak tanımıştır.

Yine de, Kırmızı Hat, 1929 yılında adı İraq Petroleum Company (IPC) olarak de- ğiştirilen TPC ortaklarını bağlayıcı bir nite- lik taşısa da, anlaşma dışındaki şirketlerin Kırmızı Hat alanında imtiyaz elde etmele- rini hiç bir şekilde engelleyememiştir.

Aslında 12 Haziran 1930 tarihinde an- laşma taraflarından olmayan SoCal'ın (C- hevron'un atası); ABD Hükümeti'nin des- teğini de arkasına alarak İngiliz kontro- lünde bulunan ve aynı zamanda Kırmızı Hat içinde yer alan Bahreyn Adası'ndan bir ayrıcalık elde etmesiyle IPC kontrolüne çok esaslı bir darbe indirilmiştir. SoCal, ayrıcalığı kullanarak 1931 yılı sonunda Bah-

"Gerek 1929 Bunalımı gerekse Kırmızı Hat'tın bağlayıcılığı nedeniyle Amerikan şirketlerinin pek çoğu bu teklifi geri çevirmek zorunda kalmıştır. Bu kez devreye IPC girerek, Kral'a imtiyaz için 45 bin dolar önermiş; fakat Kral, 1933'de imtiyaz için teklif edilen 250 bin dolarlık altın karşılığında 360 bin miP'lik Suudi imtiyazını 66 yıl süreyle Rockefeller'ın kızlarından biri olan SoCal şirketine açmayı tercih etmiştir. Pek çok tarihçi, Su- udi rezervlerini göz önüne alarak bu anlaşmayı, 17. yüzyılda Hollandalıların Manhattan adasını Kızılderililerden sadece 24 dolar değerindeki süs esyası karşılığında satın almalarıyla denk tutmaktadır. Pek de haksız sayılmazlar"...

reyn'de petrol bulmuş ve 1933 yılında ihraç etmeye başlamıştır. Bu, Kırmızı Hat'tın baş- sına gelen ilk, ancak en önemli sarsıntıdır.

Bahreyn'de petrol bulunması S. Arabis- tan Kralı İbn-i Suud'u da daha önce tespit edilen petrol yataklarının değerlendirilebi- leceği düşüncesine sevk etmiştir. Kral, he- men Amerikalı jeolog Karl Twitchell'in bölgede araştırma yapmasına izin vermiş ve büyücü Twitchell'in yörede petrol oldu- ğunu belirten çok olumlu bir rapor hazırlamasının ardından Kral, Twitchell aracılı- ğıyla Amerikan petrol şirketlerine ülkesin- deki petrol haklarıyla ilgili bir teklif gö- türmüştür.

Ancak, gerek 1929 Bunalımı gerekse Kırmızı Hat'tın bağlayıcılığı nedeniyle

Amerikan şirketlerinin pek çoğu bu teklifi geri çevirmek zorunda kalmıştır. Bu kez devreye IPC girerek, Kral'a imtiyaz için 45 bin dolar önermiş; fakat Kral, 1933'de imtiyaz için teklif edilen 250 bin dolarlık altın karşılığında 360 bin mil²'lik Suudi imtiyazını 66 yıl süreyle Rockefeller'ın kızlarından biri olan SoCal şirketine açmayı tercih edecektir. Pek çok tarihçi, Suudi rezervlerini göz önüne alarak bu anlaşmayı, 17. yüzyılda Hollandalıların Manhattan adasını Kızılderililerden sadece 24 dolar değerindeki süs eşyası karşılığında satın almalarıyla denk tutmaktadır. Pek de haksız sayılmazlar...

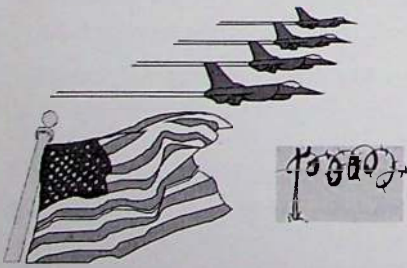
"PETROL İŞLERİ YAĞLIDIR YA ELİNİZE BULAŞIR YA AYAGİNIZI KAYDIRIR !"

FP&EY - Dr. PALA, sizce Boru Hattı Oyunları ile Afganistan Savaşı ve devamındaki gelişmeler arasında bir ilişki var mı? Tarihte bir yolculuk yaparsak Osmanlı İmparatorluğunun çözülüşü ile bugüne uzanan süreçte petrol nasıl bir rol oynadı?

PALA - ABD'nin Afganistan'a müdaha-

lesi ABD stratejisi bakımından bence çok anlamlıydı. Çünkü, ABD tüm ilgili yerlere istediği mesajı net bir biçimde verdi. Örneğin, Rusya'ya döndü dedi ki "sen Orta Asya'ya arka bahçem dedin ama Orta Asya'daki senin arka bahçenin çitlerini ancak ben çekerim". Öte yandan Afganistan müdahalesi ile Orta Asya dediğimiz bölgenin hinterlandı genişledi. Yani, eskiden sadece Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye bu hinterlandın içinde yer alırken şimdi İran, Irak, Afganistan hatta Pakistan'da buraya dahil oldu. Artık, Rusya ve Çin'in arasındaki ilişkilere bağlı olarak, Çin'e gidecek boru hatları için de ABD'den vize almak gerekecek. Bu nedenle hem Afganistan'da hem de Irak'taki müdahaleleri iyi anlamak gerekiyor.

Aslında, gerek Ortadoğu'daki gerekse Afganistan'daki çatışmalara ve güç çekişmelerine penceresinden bakıldığında, bundan 100 yıl önce sergilenen petrol oyunu nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun ve bugün her biri ateş topuna dönüşmüş eski Osmanlı coğrafyasının başına gelenleri hatırlamamak elde değildir!

"ABD'nin Afganistan'a müdahalesi ABD stratejisi bakımından bence çok anlamlıydı. Çünkü, ABD tüm ilgili yerlere istediği mesajı net bir biçimde verdi. Örneğin Rusya'ya döndü dedi ki 'sen Orta Asya'ya arka bahçem dedin ama Orta Asya'daki senin arka bahçenin çitlerini ancak ben çekerim'.

Öte yandan Afganistan müdahalesi ile Orta Asya dediğimiz bölgenin hinterlandı genişledi. Yani, eskiden sadece Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye bu hinterlandın içinde yer alırken şimdi İran, Irak, Afganistan hatta Pakistan'da buraya dahil oldu Artık, Rusya ve Çin'in arasındaki ilişkilere bağlı olarak, Çin'e gidecek boru hatları için de ABD'den vize almak gerekecek. Bu nedenle hem Afganistan'da hem de Irak'taki müdahaleleri iyi anlamak gerekiyor".

EFES
Pilsen

PREMIUM BEER

SOĞUK İÇİNİZ

Bira
bu kapağın
altında da

Gülbenkyan'ın o sihirli kırmızı kalemi, Orta Doğu'nun ve petrolün Osmanlı'dan koparılmasına, Osmanlı İmparatorluğu'nun da petrol rezervlerine göre emperyalist güçler arasında paylaşılmasına yol açtı. Tıpkı Fransa gibi Almanya da, bir yüzyıl önceki oyunda, İngiltere ve ABD tarafından

Orta Doğu petrollerinden mahrum edilmiş olmasını hiç bir zaman unutmamıştır.

Bugün bu devletler belirli bir güç dengesini korumak için birbirleriyle tepişmesinin gerisinde, en azından refleks olarak tarihte yenilmiş bu büyük kazıkların da rolü olsa gerek! Bugünkü mücadele o meşhur "kırmızı kalem"e bu kez kimin sahip olacağı yönündedir.

Burada biraz reklam olacak ama, anlattıklarım ilgisini çeken okuyucularınıza bir haber vermek isterim. Bugünlerde, ilk baskısını 1996 yılında yayınlanan "20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni: ABD-Petrol-Dolar" isimli kitabımla uğraşıyorum, genişletiyorum. Bu yıl sonuna kadar kitapçıların raflarında olmasını umuyorum. Şeytan ayrıntıda gizlidir diyenlere duyurulur...

FP&EY - Siz çeşitli konuşmalar ve yazılarınızda Çin Etkisi'nden söz ediyorsunuz. Bunu biraz açar mısınız?

PALA - Tabii ki, çünkü bu yüzyıl ve devamının şekil almasında Çin Etkisi çok önemli olacaktır. Önümüzdeki dönemlere

ilişkin stratejik yönelimleri tam olarak analiz edebilmek için Çin'i çok iyi çözümleniz gerekiyor. Literatürde rastlamadım ama ileride Çin Etkisi diye bir şey olacak. Çin'de 35.000 km. otoyol yapılacak ve daha şimdiden yılda 1 milyon araba satılıyor. Bu ne demek? Piyasasını kaybetmiş, kâr oranları azalan kapitalist sistem için çok güzel bir piyasa demek.. Her 10.000 kişiye üç araba düşüyor. Hem petrol sektörünün orada alabileceği iş hacminden söz ediyorum hem de inşaat şirketleri için ekstra ve hacimli işlerden, örneğin otoyollar yapılacak. Otoyolları ve arabaları yapacaksınız bir de onlar için otoparklar yapacaksınız. O yüzden Clinton, Bush arkasından Putin hepsi Çin'i ziyaret edip duruyorlar. Çin'i çok önemseyerek hareket etmek gerekiyor. Her şeyi değiştirmeye aday bir ülke. Çevreden bahsediyorsak onu değiştirmeye aday. Enerji tüketiminden bahsediyorsak günde 10 milyon varil petrol tüketecek".

*"Literatürde
rastlamadım ama ileride
Çin Etkisi diye bir şey olacak. Çin'de
35.000 km. otoyol yapılacak ve daha
şimdiden yılda 1 milyon araba satılıyor. Bu ne
demek? Piyasasını kaybetmiş, kâr oranları
azalan kapitalist sistem için çok güzel
bir piyasa demek.. Her 10.000 kişiye
üç araba düşüyor.*

*Hem petrol
sektörünün orada alabileceği
iş hacminden söz ediyorum hem de
inşaat şirketleri için ekstra ve hacimli
işlerden, örneğin otoyollar yapılacak. Otoyolları
ve arabaları yapacaksınız bir de onlar için
otoparklar yapacaksınız. O yüzden Clinton,
Bush arkasından Putin hepsi Çin'i ziyaret
edip duruyorlar. Çin'i çok önemseyerek
hareket etmek gerekiyor. Her şeyi değiştirmeye
aday bir ülke. Çevreden bahsediyorsak
onu değiştirmeye aday. Enerji tüketiminden
bahsediyorsak günde 10 milyon
varil petrol tüketecek".*

neğin otoyollar yapılacak. Otoyolları ve arabaları yapacaksınız bir de onlar için otoparklar yapacaksınız. O yüzden Clinton, Bush arkasından Putin hepsi Çin'i ziyaret edip duruyorlar. Çin'i çok önemseyerek hareket etmek gerekiyor. Her şeyi değişt-

tirmeye aday bir ülke. Çevreden bahsediyorsak onu değiştirmeye aday, enerji tüketiminden bahsediyorsak günde 10 milyon varil petrol tüketecek. 1.5 milyar nüfusu var.

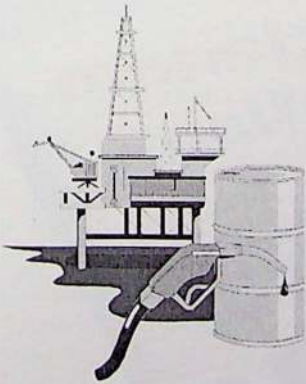
Bana göre, bu etkiyi tek başına Çin'le değerlendirmemek lazım. Çin+Hindistan 2.5 milyarlık bir nüfus demektir. 2020 yılında sadece Çin ve Hindistan dünya karbondioksit emisyonunun % 26'sından sorumlu olacaktır. Çin'in genel enerji tüketiminde, kömürün payı % 70'e yakındır, aynı zamanda elektrik üretiminde de söz konusu pay % 70'in üzerindedir. Elinde 80-85 yıllık bir kömür rezervi vardır. Hindistan'ın da 250-255 yıllık bir kömür rezervi vardır. Bunlar ortalama rakamlar. Dünya kömür tüketimi 2002 yılında bir önceki yıla göre % 29 oranında arttı; oysa artan Çin tüketimidir, bu toplam artış içinden Çin'i ayıklayınca geriye kalan artış oranı sadece binde 6'dır; işte size Çin Etkisi'nin ve Kyoto'nun çalışmayacağını elle tutulur bir ispatı daha...Acaba bugünkü koşullarda, kendi doğal kaynağı olan kömürü, Çin'e ve Hindistan'a tükettirmeyecek herhangi bir uluslararası anlaşma yapılabilir mi? Hayır. Ama oraya doğru gidilebilir mi?

Koşulların zorlaması nedeniyle belki.

FP&EY - Kyoto Anlaşması buna aracı olur mu?

PALA - Pek sanmıyorum. Kyoto Protokolü'nün tam olarak imzalandığı söylenemez. Bana göre bugünkü haliyle pek de bir anlam ifade etmiyor. Çünkü arkasında dünyanın en büyük fosil yakıt tüketicisi yani baş kirletici ABD'nin samimilik ve ciddilik anlamında büyük desteğinin olması gerekiyor. ABD'de Rio Konferansı ve Kyoto Protokolü'nden sonra yayınlanan ilk makale şuydu: "Biz bunu imzaladık ekonomimiz % 15 daralacak. " Anlaşılacağı üzere, bugün bizimki gibi gelişen ve potansiyeli olan ülkeler açısından sanayileşmenin önünde yer alan yeni engel çevre meselesi olmaya başladı.

Başlangıçta, belirlenen hedefler çok ilginçtir. Karbondioksit emisyonları 2000 yılında 1990 yılına göre % 10 azaltılacak dendi. Sonra bu hedef tutmadı. Dediler ki 1990'a göre % 8 olacak veya ülkeler kendi hedeflerine göre taahhütlere girsinler 2008-2012 aralığında karbondioksit emisyonlarını azaltsınlar. Kuşkusuz, sanayileşmiş ülkelerin dünyayı kirletmek anlamında tarihten gelen sorumlulukları var. Bu arada, sü-

Roma Kulübü "Doğal kaynakları ve özellikle petrolü bu hızla tüketmeye devam edersek, 20 yıl sonra dünyanın tüm petrolü bitecek. Çünkü sadece 600 milyar varil petrol rezervimiz kaldı. O yüzden kendinize gelin, kaynakları düzgün kullanın, çevreye iyi bakın" diyordu. Oysa, 1996'ya geldiğinde dünyamız 650 milyar varil petrol tüketmiş ve bunun üzerine de 950 milyar varil daha yeni ispatlanmış ham petrol rezervi eklemiştir. Bugün de petrol rezervi 1 trilyon varilin üzerindedir. Hatta bütün rakamları ve petrol

benzerlerini de eklediğinizde 3 trilyon varilden bahsedenler de var. Burada önemli olan, ekonomik sistem içinde o kaynağa duyulan ihtiyaca biçilen değerdir.

Üç Aylık İktisadiyat Dergisi

piyasa piyasada

LiBeRTE

LiBeRTE

reci sulandırmak ve tozu halının altına süpürmek için çok güzel post-modern çözümler de üretilmedi değil: Emisyon Ticareti... Buna göre, her ülkenin bir emisyon ya da kirletme permisi olacak, enerji portföyünüzdeki yakıtların ağırlığına belirlenecek bu başlangıç perminize göre dünyayı kirletmek için birbirinizle çeşitli alışverişlerde bulunacaksınız. Bunun için çeşitli parasal mekanizmalar geliştiriyorsunuz.

Bu yüzden ABD'nin Rusya'ya ve doğal gaz tüketen tüm diğer eski doğu bloğu ülkelerinin de bu sisteme bir şekilde adapte edilmesine çok ihtiyacı var. Doğal gaz tüm fosil yakıtlar içinde en az karbon emisyonuna yol açan yakıt. Bu da size permilerini satacak bir çok yeni kapitalist ülkeler demek.. Emisyon ticareti denildiğinde, sadece başlangıç için bile en az 50 milyar dolarlık bir pazardan bahsediyorsunuz demektir. Çevre kirliliğine global olarak bakıldığı için, doğal gaz tüketen ülkelerden kendi ellerindeki kirletme permisini satın alıyorsunuz. Böylece fosil yakıt tüketmeye devam ediyorsunuz. Nerede kaldı Kyoto Protokolü? Özeti budur.

FP&EY – Peki bu fosil yakıtlardan ne zaman kurtulacak dünyamız?

PALA – Ne yazık ki yakın gelecekte böyle bir şey olmayacak. Çünkü, fosil yakıtlarla dünya kapitalist sisteminin evliliği katolik bir evliliktir. 50-100 yıl bunlarla beraber yaşayacağız. Rezerv rakamlarına çok dikkatli ve hassas bakmak lazım. Denis MEADOWS ve ekibinin 1972'de yayınladığı Roma Kulübü'nün meşhur raporu "The Limits to Growth" raporu, (ki o zaman için sanayileşmiş bir ülkede krizlerden hareket ederek ekonomiyi biraz soğutmak lazımdı bu yüzden sıfır büyüme kavramı geliştirildi) diyordu ki: "Doğal kaynakları ve özellikle petrolü bu hızla tüketmeye devam edersek, 20 yıl sonra dünyanın tüm petrolü

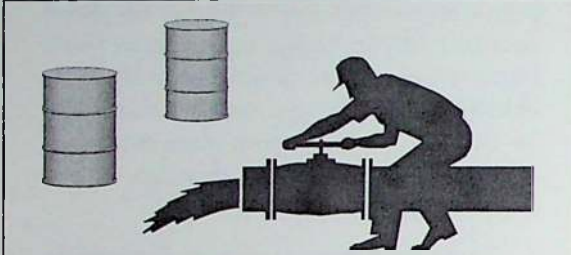
bitecek". Ve rapor ekliyordu, "sadece 600 milyar varil petrol rezerviniz kaldı. O yüzden kendinize gelin, kaynakları düzgün kullanın, çevreye iyi bakın". Oysa, 1996'ya gelindiğinde dünyamız 650 milyar varil petrol tüketmiş ve bunun üzerine de 950 milyar varil daha yeni ispatlanmış ham petrol rezervi eklemiştir. Bugün de petrol rezervi 1 trilyon varilin üzerindedir. Hatta bütün rakamları ve petrol benzerlerini de eklediğinizde 3 trilyon varilden bahsedener de var. Burada önemli olan, ekonomik sistem içinde o kaynağa duyulan ihtiyaç biçilen değerdir.

Tarihe baktığımızda ilk önce İngiltere'de odun krizi çıkmıştır. Çünkü herkes odun kestiği için ormanlar tükenmiştir. İlk kriz burada olmuştur. 17. yy. krizidir bu, kapitalizmin de enerji bazlı ilk ciddi krizidir. Arkasından "kömürden nasıl kurtuluruz?" denildi. Çünkü kömür bir taraftan da sendikal bir şeydir. Yani sendikalarla da ilişkili olduğu için oy almak için kömürden de yararlanmak durumundasınız. Petrol sermaye-yoğun bir sektör olduğu için sizi zaten sendikal baskılardan kurtarır; öyle de oldu. Bunları batı demokrasilerini düşünerek söylüyorum. Sözün özü, nükleer füzyonda bir şeyler becerilene kadar yani en erken 2050'lere kadar petrol, doğal gaz ve kömürle yaşamaya devam edeceğiz; Kyoto'nun da biraz dondurulması gerekiyor anlayacağımız.

FP&EY - 20. Yüzyılın başrol oyuncusu petrol oldu. Bu yüzyılda da petrol yine başrolde mi olacak?

PALA – Evet ama biraz daha boyut değiştirerek, piyasasının bir kısmını doğal gaza bırakarak. Koskoca bir 20. yüzyılı petrole birlikte yaşadık. Tabii burada 20. yy'ı en acı şekilde yaşayan da biz olduk. Biz çok büyük bir imparatorluk, petrol açlığı nedeniyle bölünmemiz gerekiyordu;

bu nedenle topraklarımızdan pek çok petrol devleti çıktı. Türkiye'nin sınırları 25 Nisan 1920 San Remo Anlaşması'ndan başlamak üzere petrole göre bölünmüştür. Zaten, gerçekten çok büyük bir petrol potansiyelimiz olsaydı sınırlarımız böyle olmaz-

"Koskoca bir 20. yüzyıllı petrole birlikte yaşadık. Tabii burada 20. yy'ı en acı şekilde yaşayan da biz olduk. Biz çok büyük bir imparatorluktuk, petrol açlığı nedeniyle bölünmemiz gerekiyordu; bu nedenle topraklarımızdan pek çok petrol devleti çıktı. Türkiye'nin sınırları 25 Nisan 1920 San Remo Anlaşması'ndan başlamak üzere petrole göre bölünmüştür.

Zaten, gerçekten çok büyük bir petrol potansiyelimiz olsaydı sınırlarımız böyle olmazdı, biraz daha değişik olurdu.

Çünkü içinde petrol olduğu İngiliz jeologlarca tespit edilmiş her bir alana göre bugünkü sınırlarımız çizildi."

di, biraz daha değişik olurdu. Çünkü içinde petrol olduğu İngiliz jeologlarca tespit edilmiş her bir alana göre bugünkü sınırlarımız çizildi. Osmanlı İmparatorluğu İtalyanlar ve İngilizler gibi petrolün çok stratejik bir madde olacağını anlayamadı. İngiliz Konsolosluk raporlarını okuduğunuz zaman en büyük ithalat kalemlerinden bir

tanesi petroldür. Oysa, 19. yy sonunda Osmanlı'da petrol, İstanbul'da bazı sokakların aydınlatılmasında ve daha çok da gut hastalığının tedavisinde kullanılıyordu. Bu arada, İtalyanlar ve İngilizler donanmalarının yakıtını çoktan kömürden petrole dönüştürmüş vaziyette idiler, Amerikalılar ise içten patlamalı motorla otomobil çağını açıyorlardı. Orta Doğu'da "Open Door Policy" adıyla bilinen bir açık kapı politikası başlatılmış ve sadece İngiltere ve Amerika bu kapıdan Orta Doğu'ya daldıktan sonra ise geriye kalanların suratına kapatılan bir kapı yaratılmıştır. Böylece, İngiltere ve ABD Orta Doğu'ya giriyorlar; kendi planları gereğince bugün tek tek temizlemeye çalıştıkları Petrol Frankenstein'lerini yaratıyorlar ondan sonra da İkiz Kulelere uçak çarptığında -uçaklar aslında Orta Doğu'ya da çarptı- doğuyu biz oradan atalım onun yerine Asya'yı koyalım diyorlar. Orta güzel bir laf çünkü yanına da Asya'yı koyduğunuz zaman Orta Doğu gidiyor Orta Asya geliyor önümüze. Gerçekten, bu kaygan zeminde ülke olarak çok dikkatli hareket etmemiz gerekiyor.

Doğal gaz ve petrol diye baktığımızda, petrol tüketimi açısından ulaştırma sektörünün dünya genelinde kemikleşmiş olarak her ülkenin genel enerji tüketimindeki yerinin % 17-20 civarında olduğunu görebiliriz. Bu korkunç bir rakamdır. Önümüzdeki 20-30 yıl için ekstra petrol talebinin esasen ulaştırma sektöründen geleceği söyleniyor. Niçin? Çünkü metanol, etanol ile şimdilik ticari ölçekte otomobil çalıştıramıyorsunuz, otomobiller için gerçekten fizibil bir "elektrikli çözüm" de henüz bulabilmiş değilsiniz vs. Daha hiç bir şey ticari ölçekte geliştirilmiş değil. Karayolları en büyük hakimiyete sahip. Araçların % 98'inde de petrol tüketiliyor.

Doğal gaz kanadına geçtiğiniz zaman ise özellikle talep artışı yaratacak kısım e-

lektrik santralleridir. Avrupa başta olmak üzere, elektrik üretiminde doğal gaz kullanılacak. Çünkü Kyoto'da AB'den başka "sıkı" bir taahhüt altına girmiş hiç bir blok ya da ülke yok. Biz % 8 indireceğiz dediler, imzaladılar ve bunun için çalışıyorlar. Neye güveniyorlar? Doğal gaz. Çünkü bir birim enerji kullanıldığında ortaya çıkan karbondioksit oranı linyit için 100 ise doğal gaz da onun yarısı oranındadır. Yani doğal gaz en az kirleten fosil yakıt şu anda. Eğer Katolik bir evlilik yapacaksam hiç olmazsa en az kirletenle yapayım deyip doğal gazı seçtiler. 21. yy. doğalgaz asrı olacak. Fakat ne zamana kadar? Doğal gaz elinde taşıdığı bayrağı "nükleer füzyon"a teslim edene kadar; dünya finansal ve teknolojik sistemi tümüyle petrole dayalı olmaktan çıkana kadar...

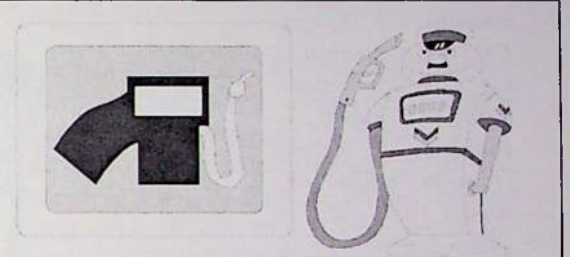
Burada bir reklam daha yapalım, ilk kitabımın yeni baskısıyla birlikte "Odundan Atoma Küresel Enerji Serüveni: Sanayileşme Sürecinde Enerjinin Yeri ve Önemi" isimli ikinci kitabımda bu sene sonuna kadar okuyucu ile buluşacak, bu konuların ve analizlerin ayrıntısı için referans verebilirim.

FP&EY - Peki ABD etkisi azalacak mı artacak mı?

PALA - ABD'nin etkisi azalır mı, müdahaleler biter mi? Bunların hepsi birbirine bağlı, grift konulardır; birbirinden kolay kolay ayırmanız da mümkün değildir. Petrol diyorsanız ABD diyorsunuzdur. Çok önemli bir söz vardır: "Petrol işleri yağlıdır ya elinize bulaşır ya ayağınızı kaydırır". Çok dikkatli hareket etmek gerekiyor.

Aslında rezerv oranlarını karşılaştırmak her zaman tehlikelidir, muhtemel rezervlerle ispatlanmış rezervleri karşılaştırmanın bir anlamı olmasa da yine de bir fikir vermesi açısından yararlıdır. İran ve Irak'ın "ispatlanmış" doğal gaz+petrol rezervleri,

Hazar'ın "muhtemel" rezervlerine eşittir. Denklem böyle baktığımız zaman çıkan ve giren olarak, o zaman anlıyorsunuz Hazar'ın neden ön plana çıkarılmaya çalışıldığını veya Hazar'dan ne geleceğini. Hazar'ın önemi konusunda altını tam olarak çizmemiz gereken nokta şudur: "Kuzey-

"Doğal gaz ve petrol diye baktığımızda, petrol tüketimi açısından ulaştırma sektörünün dünya genelinde kemikleşmiş olarak her ülkenin genel enerji tüketimindeki yerinin % 17-20 civarında olduğunu görebiliriz. Bu korkunç bir rakamdır. Önümüzdeki 20-30 yıl için ekstra petrol talebinin esasen ulaştırma sektöründen geleceği söyleniyor. Niçin? Çünkü metanol, etanol ile şimdilik ticari ölçekte otomobil çalıştıramıyorsunuz, otomobiller için gerçekten fizibil bir 'elektrikli çözüm' de henüz bulabilmiş değilsiniz vs. Daha hiç bir şey ticari ölçekte geliştirilmiş değil. Karayolları en büyük hakimiyete sahip. Çünkü araçların % 98'inde de petrol tüketiliyor".

Denizi". Kuzey Denizi bitiyor. Kuzey Denizi'ndeki kaynaklar pahalı. Batı ekonomilerinin, kendi enerji arz güvenliğini sağlayacak başka bir yer de yok. Bu nedenle

Batı, Hazar'a, Orta Asya'ya yatırım yapıyor. Orta Asya'yı Rusya'dan koparmak için elinden geleni yaptı, yapmaya da devam ediyor.

Eskiden Ruslar bakarken söylüyordu Trans Kafkasya diye, şimdi biz yukarıya doğru bakıp söylüyoruz. Putin ile Bush arasında 24 Mayıs 2002'de çok önemli bir anlaşma imzalandı: "Beraber iş yapalım, kimse kimseye rakip olmasın vs". Putin gidip Duma'ya bir şeyler anlattı ABD ile güzel ilişkilerimiz olacak diye. 30 Milyar Dolar da IMF'den para almışlardı ve Putin ne yaptı? İkna edemedi ve Lukoil Bakü-Tiflis - Ceyhan'a katılmadı. Biz her zaman ısrarla söyledik. Rusların da bulunduğu bir ortamda ticaretin, refahın artması ve istikrarın artması önemlidir. Ama Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı sağlam adımlarla ilerleyip, gerçekten de doğu-batı enerji koridorunun bir hayal değil, özellikle Afganistan savaşından sonra gerçekten iyi seçilmiş bir güzergah ve iyi bir hedef olduğu ortaya çıkınca yapacak bir şey kalmamıştı. Yapacak bir şey kalmayınca, Duma'nın baskısıyla Lukoil çekilmek zorunda kaldı ve Azerbaycan'daki tüm varlıklarından çıkmayı

gündemine aldı. AIOC'yi hatta Şah Denizi'ni de bırakmayı düşünüyor.

Burada, Kazaklara çok teşekkür etmek gerekiyor. Çünkü Rusların Hazar'ın statüsü ile ilgili problem yaratmamasının nedeni Kazakların Hazar Denizi'ndeki tartışmalı üç sahayı Ruslara diyet olarak bırakmış olmasıdır. İçinde de yeterli oranda petrol ve doğal gaz var. Şimdi, biz BTC'ye Kazakistan'ın katılımını bekliyoruz.

"Hiç kimse dünya petrolünde Irak'ı ve İran'ı dışlayamaz. Ama bana göre Irak'la bu iş bitmeyecek. Arkasından İran ve Suudi Arabistan gelecek, bunun arkasından da tüm Orta Asya'da çok ciddi değişiklikler bekleyin. Önümüzdeki 10-15 yıl boyunca haritacılar çok büyük iş düşecek. Sürekli yeni sınırlar çizilecekler. Umarım Türkiye bundan en az zararlı çıkar da biz o sıralarda sınır tartışmaları içinde olmayız".

zellikle Çin seçeneğini Ruslar'ın Kazakistan'a dayattığı ortaya çıktı. Çünkü Rusya'nın ve hatta Çin'in bu konuda hiç bir hazırlığı yoktu. Kazakistan ile Çin arasındaki petrol hattı görüşmeleri biter bitmez Rusya ile Çin bir anlaşma imzaladılar. Putin yüzünü tekrar Çin'e döndü. Şanghai

beşlisiydi sonra Şanghay altılısı oldu. ABD'nin durduğu yer ve verdiği mesajları her zaman çok iyi izlemek lazım. Nerede duruyor ve nereye ne mesaj veriyor? Şanghay oluşumundan ağzı sulananlara diyor ki, beni dışlayan bu tür bölgesel çekim merkezleri yaratmanıza izin vermeyeceğim.. Yoksa Irak petrolünü satacak Asya piyasası ve daha çok da Çin elinden kaçıp gider.

Hiç kimse dünya petrolünde Irak'ı ve İran'ı dışlayamaz. Ama bana göre Irak'la bu iş bitmeyecek. Arkasından İran ve Suudi Arabistan gelecek, bunun arkasından da tüm Orta Asya'da çok ciddi değişiklikler bekleyin. Önümüzdeki 10-15 yıl boyunca haritacılar çok büyük iş düşecek. Sürekli yeni sınırlar çizecekler. Umarım Türkiye bundan en az zararla çıkar da biz o sıralarda sınır tartışmaları içinde olmayız.

Batılı devletlerin ilgisine gelirse, bunu sadece Çin'de bırakmamak gerekiyor. Rusya var. Rusya'da çok büyük bir gaz kaynağı var Avrupa'ya gaz satıyor ve Almanlar var. Alman etkisini de hiç bir zaman unutmamak lazım. Çünkü dikkat edin yüz yıl önceki büyük oyunda Almanları hiç kimse bilmez. Herkes Arabistanlı Lawrence'ı tanır. Arabistanlı Lawrence Orta Doğu petrollerini Osmanlı'nın elinden kurtardı. Bir de Alman Lawrence'ı var. Binbaşı Wilhelm Wassmus diye bir adam. İki buçuk yıl boyunca bugünkü Pakistan, Belucistan, Afganistan civarlarında gezinmiş, Hindistan'daki İngiliz İmparatorluğu egemenliğine son vermekle görevlendirilmiş bir ajandır. Buraya Almanya'nın ve Fran-

sa'nın duyduğu ilgiyi de hiç bir zaman unutmamak lazım. Çünkü oradaki oyuncular arasında en büyük iki güç onlar olacaklar. Afganistan Hükümeti'nin yeniden belirlendiği ilk toplantı ve diğeri Bonn'da yapıldı. Ne alakası var Afganistan Hükümeti'nin Bonn'da belirlenmesinin. Bu yüzyıllık hayalleri hatırlatan mesajı iyi algılamak lazım.

Fransa'ya gelirse, Fransa; İngilizler ve Amerikalılardan Orta Doğu petrollerinde yemiş olduğu kazığı hiç bir zaman unutmamalı. San Remo Antlaşması'ndan dolayı kendisine savaş ganimeti olarak verilen Alman payı hiç bir zaman Fransızlara yedirilmediği için, Fransızlar her zaman İngilizlerden de Amerikalılardan da nefret etti. Kendilerine has bir politika geliştirdiler ve nükleer enerjiden en yaygın elektrik üreten ülke oldular. Hiç kimseye de bağımlı değiller, kendilerine has politikaları var.

Son söz olarak, ne yazık ki, koskoca bir 20. yüzyılı, petrolü ve enerji stratejisini öğrenmeden geçirdik. Umarım bu yüzyıl Türkiye olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan, Şah Deniz ve diğer boru hattı projelerimizle Avrupa'nın en kritik tedarikçilerinden birine dönüşme fırsatını değerlendirerek, elimizdeki bu kadar doneyle hem petrolü hem de stratejisini öğreniriz; "elimize bulaştırarak, fakat ayağımızı kaydırtmayarak".

Vizyon

R. HAKAN ÖZYILDIZ

Hazine Eski Müsteşar Yardımcısı

2004 Yılı; “Şans, Talih, Kader, Kısmet...” (!)

Cumhuriyet dönemi ekonomi tarihini inceleyenler için son 60 yıl dikkat çekici ortak özelliklerle sahne olmuştur. Özellikle 2000-2001 krizlerinin öncesi dönemi ve nedenlerini araştıranlar, “ikiz açık” olarak da adlandırılan kamu finansmanı ve ödemeler dengesi açıklarının, zamanında fark edilememesi ve tedbirler alınamaması durumunda ekonomiyi nasıl etkilediğini hatırlayacaklardır. Makro iktisat derslerinin ilk konularından biri olan, ülkedeki yatırım-tasarruf eşitsizliği sorunu, yakın tarihimizde uygulanmakta olan popülist, harcamacı politikaların ortak özelliği olagelmıştır.

Cumhuriyet dönemi ekonomi tarihini inceleyenler için son 60 yıl dikkat çekici ortak özelliklerle sahne olmuştur. Özellikle 2000-2001 krizlerinin öncesi dönemi ve nedenlerini araştıranlar, “ikiz açık” olarak da adlandırılan kamu finansmanı ve ödemeler dengesi açıklarının, zamanında fark edilememesi ve tedbirler alınamaması durumunda ekonomiyi nasıl etkilediğini hatırlayacaklardır. Makro iktisat derslerinin ilk konularından biri olan, ülkedeki yatırım-tasarruf eşitsizliği sorunu, yakın tarihimizde uygulanmakta olan popülist, harcamacı politikaların ortak özelliği olagelmıştır.

Bu tür uygulamalara son vermeyi hedefleyen “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” (GEGP) özünde, krizler sonrasında önemli ölçüde kaybolan güven ortamını yeniden

sağlamayı, sürdürülemez hale gelen yüksek faiz ve hızla artan iç borç sarmalının kırılmasını, enflasyonla mücadele ve ekonomik büyüme için uygun ortamın yeniden kalıcı bir biçimde yaratılmasını esas almıştır. Bu amaçları gerçekleştirmek için; başta kamu bankaları olmak üzere bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması; kamu kesiminde şeffaflığın sağlanması; yabancı sermaye de dahil ekonomide özel kesimin etkinliğinin sağlanması; mali istikrarı yeniden sağlamaya ve enflasyonist süreci kontrol altına almaya yönelik maliye ve para politikalarının izlenmesi temel ilkelere dönüşür.

Programın başarıyla uygulanması ve tamamlanması durumunda olgunlaşacak meyvelerinin ham hali şimdiden görülmeye başlanmıştır. Enflasyonda görülen dü-

şüş trendi, T.C. Merkez Bankasının başarılı politikalarına Hükümetin verdiği desteğin bir ürünüdür. TCMB'nin bağımsızlığının pekişmesi için kamuoyunun bilinçlenmesi ve yönetimine güven duyulması sonucunda uygulanan politikalara inanç artmış ve

"Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı özünde, krizler sonrasında önemli ölçüde kaybolan güven ortamını yeniden sağlamayı, sürdüürülemez hale gelen yüksek faiz ve hızla artan iç borç sarmalının kırılmasını, enflasyonla mücadele ve ekonomik büyüme için uygun ortamın yeniden kalıcı bir biçimde yaratılmasını esas almıştır"...

"TCMB'nin bağımsızlığının pekişmesi için kamuoyunun bilinçlenmesi ve yönetimine güven duyulması sonucunda uygulanan politikalara inanç artmış ve enflasyon beklentileri olumlu bir seyir izlemeye başlamıştır. Gerek programın istikrarlı uygulamasına devam edilmesi gerekse beklentilerin iyi yönetilebilmesi durumunda bu gün gelinen yerden çok daha iyi aşamalara geçebilmek gayet kolay olacaktır".

enflasyon beklentileri olumlu bir seyir izlemeye başlamıştır. Gerek programın istikrarlı uygulamasına devam edilmesi gerekse beklentilerin iyi yönetilebilmesi durumunda bu gün gelinen yerden çok daha iyi aşamalara geçebilmek gayet kolay olacaktır.

Burada beklentilerin yönetimi konusuna biraz değinmekte yarar var. Ekonomi te-

melde insan davranışlarının bir sonucudur. Bilindiği gibi insanların benzer olaylar karşısındaki tepkisi her zaman aynı olmamakta, zaman ve ortama bağlı olarak değişebilmektedir. Bütün sorun bu değişimleri önceden tahmin edebilme kabiliyetinin çok sınırlı olmasıdır. Bu tür tahminleri hedefleyen ekonometrik çalışmalar sadece geçmişe yönelik davranışlar hakkında sağlıklı bilgi verebilmekte, geleceğe ilişkin tahminlerde genellikle yarılmaktadırlar. İnsan bir makine olmadığı için davranışlarının kontrolü mümkün olamamaktadır. Bu bağlamda; başarılı bir ekonomi yönetimi alınacak kararlar sonrasında toplumun hangi kesiminin nasıl reaksiyon verebileceğini önceden tahmin edebilmeli ve gerekirse ön bilgilendirme ve açıklamalarla ilgili kesimlerin davranışlarını kalıcı hale getirmeye ve/veya yönlendirmeye çalışmalıdır. Yeni nesil istikrar programlarının en önemli özelliklerinden birisi öncelikle yapısal reformların hayata geçirilmesiyle kalıcı davranışları hedeflemesi, ardından da günlük ve konjonktürel davranışları etkilemeye ve/veya yönlendirmeye gayret göstermesidir.

Konjonktürel beklentileri yönetebilmenin önkoşulu şeffaflık ve güvenilirliktir. Yönelimsel beceri ve yetenek belki zaman içinde kazanılabilecek özelliklerdir. Ancak şeffaflık ve özellikle güvenin kazanılması çok zor, kaybedilmesi ise anlık bir olgudur. Geçmiş deneyimler göstermiştir ki; iyi niyet ve gayret sadece olayın başlangıcında yeterli olmakta, uygulamaların sıkıntı yarattığı yerlerde hızlı karar alınamaması yanlış ve eksik bilgilendirme güvenin hemen kaybedilmesine neden olabilmektedir. Buradan şu çıkarsamayı da yapabiliriz: Zaman zaman hızlı ve etkili karar alabilmek, buna yönelik örgütlenmeyi sağlayabilmek de vazgeçilemez bir önceliktir.

Burada 2004'e yönelik beklentilerin ne-

ler olabileceğini çok kısa ele almakta fayda var. Öncelikle yapısal reformların en önemlilerinden olan kamu harcama ve idari reformlarının yanı sıra vergi reformunun TBMM'den geçmesi programın mihenk taşlarından birisidir. Bürokraside kurumlar arası yetki çatışması sorunlarının ön plana çıkacağı bu tür yasa taslaklarının TBMM'de yasallaşma süreci her zaman sıkıntılı olagelmıştır. Böylesi durumlarda siyasi otoritenin inisiyatifini tarafsızlıkla ve ivedilikle kullanması olayın hızla çözümüne yardımcı olacaktır.

Öte yandan kamu kesimi faiz dışı fazla (FDF) hedefinin tutturulması, buna yönelik tedbirlerin alınması ve uygulamaya konulması güven ortamının sağlanmasında ve beklentilerin yönetilmesinde belirleyici olacaktır. FDF hedefi GEGP'nin bu güne kadarki uygulamasında her zaman beçmark olmuştur. Bunun yanı sıra gelecek yılın seçim yılı olması ve önceki yıllardan gelen sorunların kamu finansmanı dengesinde baskı yaratıyor olması bazı sorunların çözümlerini biraz zorlaştırmaktadır.¹ Örneğin sosyal güvenlik kuruluşlarına transferler, vergi iadeleri, doğrudan gelir desteği vb. bazı harcama kalemlerinin bütçe üzerindeki klasik baskısı önümüzdeki yıl da devam edecektir. Bu alanlardaki yapısal değişimler konusunda kalıcı adımlar henüz atılamamıştır. Özellikle sosyal güvenlik alanında acil tedbirler alınamazsa, sorunlar önümüzdeki yıllarda daha da büyüyecek ve çözümü çok daha güçleşecektir.

Bunların yanı sıra vergi reformu ve enflasyon muhasebesi uygulamasının gelir tarafından bütçeye yapması beklenen baskı-

¹ Bu konuda, Sayın Başbakan'ın son günlerde yaptığı populizm karşıtı açıklamalar cesaret vericidir. Piyasalardaki risk algılamalarını indirmek yönünde öncemli bir adımdır.

ları da gözardı etmemek gerekmektedir. Bu bağlamda yukarıda bahsi geçen yasa taslaklarından en önemlisi vergi reformu olacaktır. Verginin tabana yayılması, oran-

‘Ekonomi temelde insan davranışlarının bir sonucudur. Bilindiği gibi insanların benzer olaylar karşısındaki tepkisi her zaman aynı olmamakta, zaman ve ortama bağlı olarak değişebilmektedir. Bütün sorun bu değişimleri önceden tahmin edebilme kabiliyetinin çok sınırlı olmasıdır. Bu tür tahminleri hedefleyen ekonometrik çalışmalar sadece geçmişe yönelik davranışlar hakkında sağlıklı bilgi verebilmekte, geleceğe ilişkin tahminlerde genellikle yanılmaktadırlar. İnsan bir makine olmadığı için davranışlarının kontrolü mümkün olamamaktadır. Başarılı bir ekonomi yönetimi alınacak kararlar sonrasında toplumun hangi kesiminin nasıl reaksiyon verebileceğini önceden tahmin edebilmeli ve gerekirse ön bilgilendirme ve açıklamalarla ilgili kesimlerin davranışlarını kalıcı hale getirmeye veya yönlendirmeye çalışmalıdır.’

larının düşürülmesi, kayıt dışılığın minimum düzeye çekilmesi yönünde atılacak her adım, programın geleceği açısından olumlu beklentilerin oluşumuna katkı sağlayacaktır.

Kamu kesimi FDF'nda KİT sisteminin, özellikle kârlı olanlardan gelen, fazla etkisi vardır. Kârlı KİT'lerin başında gelen Türk Telekom'un tekel olma ayrıcalığı, Dünya

Ticaret Örgütü Uruguay Anlaşması gereğince 2004 yılının başından itibaren kalkmaktadır. Bu durum, Telekom piyasasının rekabete açılmasını ve sonucunda, etkin ve verimli çalışmayan bölümleri itibarıyla Telekom'un bazı sancılı tedbirleri ivedilikle almasını zorunlu hale getirecektir. Ayrıca liberalizasyon bazı yeni oyuncuların sektörde yer almasına yol açacak ve Telekom'un gelirleri ve dolayısıyla kârlılığı konusunda bazı olumsuzlukları beraberinde getirebilecektir. Eğer böyle bir olumsuz gelişme hızlanırsa, KİT sisteminde oluşacak açığı kapatmak bütçeye düşecek ve halihazırda varolan güçlükler biraz daha artacaktır.

Öte yandan bütçede görünmeyen koşullu yükümlülüklerin olası etkileri de FDF hedefine ulaşılmasında bazı zorlukların oluşumuna neden olabilir. Elektrik ve doğal gaz sözleşmelerinden oluşabilecek bek-

lenmedik yükler, ek finansman ihtiyacı doğurabilir. Yapılan hesaplamalara göre, yüklerin büyük bir çoğunluğu 2004-2007 arasına gelen koşullu yükümlülüklerin ödemeleri için öncelikle enerji KİT'lerine, daha sonrada bütçeye ek yükler getirebilecektir. Bütçede uygulanmasına yeni başlanan risk hesabı için yeterli miktarda ödenek konulması gerekmektedir. Kanımca bütçe hazırlıkları sırasında ilk tartışma bu kalemin eskiden bütçe dışı işlemlerde gözükürken, şimdi ödenek ihtiyacı yaratmasından çıkacak ve itirazlar Kamu Finansmanı ve Borç Yönetimini Düzenleme Hakkında Kanunun değiştirilmesini gündeme getirmeye kadar gidebilecektir. Burada başta siyasi otorite olmak üzere bürokrasi ve ilgili sivil toplum kuruluşlarına da önemli görevler düşmektedir. GEGP'nin en önemli kazanımlarından olan Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkındaki Kanuna sahip çıkılması

"Beklentiler iyi yönetilemezse ne olur? Bu sorunun tek bir cevabı yoktur. Piyasalarda her ilgili taraf kendine göre bir cevap bulacak ve pozisyon almaya çalışacaktır. Önümüzdeki beş yıl ülkemiz ekonomisinin ağırlıklı gündemi yüklü borç ödemeleri olmaya devam edecektir. İç borçlardaki ağır baskının azaltılabilmesi, oluşan güven ortamının kalıcı olmasına ve risklerin azaltılabilmesine bağlıdır. Bununla beraber, iç borcu ödemek ve reel faiz baskısını azaltabilmek için yapısal tedbirlerle kamu açıklarını azaltmak yerine, siyasi önkoşulları ağırlaştırılmış dış borç kullanmak, borç sorununun çözümünde çok daha ağır şartları yerine getirmemiz sonucunu doğurabilir. Kullanımı GEGP'nin uygulanmasına ve Irak'taki işbirliğine bağlanmış 8.5 milyar dolarlık kredi kullanım olanağı gelecek yıl için dış borçlanma olanaklarını rahatlatacaktır. Ancak siyasi gündemin Irak'a asker gönderilmesi, DEFLAP davası, yerel seçimler ve AB'den müzakere tarihi alma gibi konular nedeniyle yoğun olması, ekonomik konuların geri planda kalmasına yol açmamalıdır. Olumlu, olumsuz tüm gelişmeler ivedilikle piyasaların ve kamuoyunun bilgisine sunulmalı, şeffaf ve tarafsız bilgilendirme konusunda ivedilikle hareket edilmelidir. Bu tür geçiş dönemlerine şeffaflık ve güvenilirlik her zamankinden daha fazla önem kazanmaktadır".

ve değişimine yönelik haksız gerekçeler ve ard niyetler ivedilikle bertaraf edilmelidir.

Beklentiler iyi yönetilemezse ne olur? Bu sorunun tek bir cevabı yoktur. Piyasalarda her ilgili taraf kendine göre bir cevap bulacak ve pozisyon almaya çalışacaktır. Yukarıda da değinildiği gibi başarılı ekonomi yönetimleri bu pozisyonları önceden tahminde zorlanmayacaklardır.

Önümüzdeki beş yıl ülkemiz ekonomisinin ağırlıklı gündemi yüklü borç ödemeleri olmaya devam edecektir. İç borçlardaki ağır baskının azaltılabilmesi, oluşan güven ortamının kalıcı olmasına ve risklerin azaltılabilmesine bağlıdır. Bununla beraber, iç borcu ödemek ve reel faiz baskısını azaltabilmek için yapısal tedbirlerle kamu açıklarını azaltmak yerine, siyasi önkoşulları ağırlaştırılmış dış borç kullanmak, borç sorununun çözümünde -tarihimizde örnekleri görüldüğü üzere- çok daha ağır şartları yerine getirmemiz sonucunu doğurabilir. Bu çerçevede 2004 yılında sadece Hazine'nin dış borç servisi yaklaşık 14 milyar dolar civarında olacaktır. Kullanımı GEGP'nin uygulanmasına ve Irak'taki işbirliğine bağlanmış

8.5 milyar dolarlık kredi kullanım olanağı gelecek yıl için dış borçlanma olanaklarını rahatlatacaktır. Ancak siyasi gündemin Irak'a asker gönderilmesi, DEHAP davası, yerel seçimler ve AB'den müzakere tarihi alma gibi konular nedeniyle yoğun olması, ekonomik konuların geri planda kalmasına yol açmamalıdır. Olumlu, olumsuz tüm gelişmeler ivedilikle piyasaların ve kamuoyunun bilgisine sunulmalı, şeffaf ve tarafsız bilgilendirme konusunda ivedilikle hare-

ket edilmelidir. Bu tür geçiş dönemlerine şeffaflık ve güvenilirlik her zamankinden daha fazla önem kazanmaktadır.

“Yeterli ve gerekli tedbirler zamanında alınır hızla uygulamaya konulursa, başta bahsettiğimiz çifte açığın önümüzdeki yıl gelebilecek baskısı azaltılabilir ve programın bu gün gelinen yerden daha iyiye gitmesi için yeterli ve gerekli şartlar daha da olgunlaştırılabilir. Ekonomide yaşanan bahar havasının bozulmaması için başta sivil toplum kuruluşları olmak üzere tüm ilgili tarafların, kamu finansmanı gelişmelerini dikkatle takip etmeleri ve kalıcı reformların uygulanması ile diğer gerekli düzenlemelerin ivedilikle hazırlanması konusunda yetkililere yardımcı olmaları gerekmektedir”.

Yeterli ve gerekli tedbirler zamanında alınır hızla uygulamaya konulursa, başta bahsettiğimiz çifte açığın önümüzdeki yıl gelebilecek baskısı azaltılabilir ve programın bu gün gelinen yerden daha iyiye gitmesi için yeterli ve gerekli şartlar daha da olgunlaştırılabilir. Ekonomide yaşanan bahar havasının bozulmaması için başta sivil toplum kuruluşları olmak üzere tüm ilgili tarafların, kamu finansmanı gelişmelerini dikkatle takip etmeli, kalıcı reformların uygulanması ve diğer gerekli düzenlemelerin ivedilikle hazırlanması konusunda yetkililere yardımcı olmaları gerekmektedir.

Bir Görüş

DR. AHMET EROL

Kadir Has Üniversitesi, İ.İ.B.F. Öğretim Görevlisi

Türkiye'de Devletin, Mali ve Ekonomik Birimlerin Yeniden Yapılandırılması (Özgün Proje)⁽¹⁾

2. Bölüm

Geçmişteki deneyimler göstermiştir ki, tek başına ekonomik istikrar paketleri krizlerden kalıcı çıkışı sağlamakta yeterli olamamaktadır. Siyaset yapma ve devlet etme biçimini köklü bir biçimde değiştirmeyen ülkeler, eninde sonunda yeniden krizlerle yüzyüze kalmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de devletin mali ve ekonomik birimleri çok başlılığı ortadan kaldıracak ve devingen bir biçimde yeniden yapılandırılması olmazsa olmazdır.

3.9. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Başkanlığı

Türkiye Büyük Millet Meclisi adına İktisadi Devlet Teşekküllerini, müesseselerini ve sermayesindeki kamu payı % 50'nin üzerinde olan iştiraklerini mali, idari ve teknik bakımdan denetlemek üzere Yüksek Denetleme Kurulu Başkanlığı oluşturulmuş ve Başbakanlığa bağlanmıştır.

Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, gerek yönetim anlayışı ve gerekse üyelerinin seçimi yönünden etkin ve verimli bir denetim gerçekleştirememiştir. Kamu iktisadi teşebbüslerinde çok büyük siyasal

kadrolaşmalar, zararlar olurken, bu kurum klasik denetimlerini sürdürmüş; olup bitenleri sadece izlemekle yetinmiştir. Kamu iktisadi teşebbüsleri nezdinde yapılan denetimlerde klasik denetim anlayışı zorlanarak, bu kurumlarda aksayan yanlar, işletmecilik mantığına ve yönetim bilimine aykırı uygulamalar görüş ve öneri raporlarıyla ortaya konulmamıştır. Kamu iktisadi teşebbüslerinde cereyan eden olaylar yönetimi elinde bulunduran siyasal iktidarın hukuki hakkı olarak görülmüş ve bunların önlenmesi için çaba gösterilmemiştir. Bunun en güzel örneği; bir dönem tüm kamu iktisadi teşebbüslerinde yasa ile oluşturul-

muş olan Danışma Kurullarının hiçbir işlevi olmamasına ve bu kurullara iktidarda bulunan siyasal partinin seçilememiş adayları yerleştirilmesine ve maaşa bağlanmasına karşın Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu gücünü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden almasına rağmen hiç eleştiri konusu yapmamıştır. Söz konusu kurullar 1991 yılında SEKA Genel Müdürlüğü nezdinde Maliye Teftiş Kurulu tarafından yapılan denetimde "bu kurulların herhangi bir işlevi olmadığı; tümüyle politik olarak seçilemeyen kişilere iktidara gelen partinin gelir aktarım yerleri olarak kullanıldığı; kamu iktisadi teşebbüsünün yönetimini güçleştirmek ve maliyet getirmek dışında bir katkılarının bulunmadığı" belirtilmiş ve kuruluşlarından itibaren ülkeye getirdikleri mali külfet ortaya konularak kaldırılmaları gerektiği Basit Rapora bağlanmıştır. Bu rapor üzerine söz konusu Danışma Kurulları 1992 yılında kaldırılmıştır.

Kurum ve organlara yüklenen işlevler ne denli ideal olursa olsun, bu kurum ve organların bağlılık yerleri ne denli yüksek bulunursa bulunsun, bu kurum ve organların yetkileri ne denli geniş olursa olsun, etkin ve verimli çalışılmadığı sürece sonuç alınmamakta; maslahatçı, statükocu, kolaycı ve kayırmacı yaklaşımlar hem bu kurumlara hem de ülkeye zarar vermektedir.

Kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi artık geri dönülemez bir karar ve ilke durumunda olduğuna göre, esas olarak Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurumu'nun işlevi karar ve ilke olarak ortadan kalkmaktadır. Gerek bu durum ve gerekse kurumun yukarıda belirli ölçüde ortaya konulmaya çalışılan yıpranış süreci nedeniyle Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurumu'nun tümüyle yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Başbakanlık Yüksek Denetleme Kuru-

lu'nun, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin tam olarak özelleştirilmesiyle herhangi bir işlevi ve görevi kalmayacaktır. Ancak bu durum anılan kurumdan başka alanlarda yararlanılmasına engel değildir. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, TBMM adına tüm kamu kurum ve kuruluşları nezdinde harcama denetimi yapmakla görevlendirilebilir. Böylelikle, TBMM'nin bütçenin kesin hesap tasarılarını daha sağlıklı denetlemesi ve izlemesi olanağı yaratılmış olur. Bu kapsamda, Sayıştay'ın harcama denetimi gerçekleştiren bölümleri de Sayıştay Başkanlığı bünyesinden ayrılarak Yüksek Denetleme Kurulu Başkanlığı yapısı içine katılmalıdır. Sayıştay, Devlet hesaplarının yargılamasını yapan yüksek yargı organı olmalıdır. Sayıştay, yüksek yargı organı olarak uygulamanın içinde yer almamalıdır. Denetim, yönetimin işlevlerinden biridir ve yönetimin ayrılmaz parçasıdır. Bir başka deyişle denetim, uygulama sürecinin içinde yer alır. Dolayısıyla, Sayıştay hem denetleyen, hem hesap soran ve hem de yargılayan yer olmaktan çıkarılmalıdır. Sayıştay, Devletin hesaplarıyla ve harcamalarıyla ilgili yüksek yargı organı olarak görev ifa etmelidir. Sayıştay'ın bugünkü yapısı, aslında yargı bağımsızlığı ve kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırıdır. Sayıştay'ın bu aykırılıktan kurtarılması için, Sayıştay'ın harcama ve gelir denetimi yapan denetim birimleri ayrılmalıdır. Sayıştay'dan ayrılan bu birimler, TBMM adına harcama denetimi yapacak olan Yüksek Denetleme Kurulu Başkanlığı'na bağlanmalıdır. Yüksek Denetleme Kurulu Başkanlığı, Başbakanlığa bağlı olmamalı, doğrudan TBMM Başkanlığı'na bağlı olarak görev yapmalıdır. Bu, söz konusu kurulun özerkliği ve gücü açısından oldukça önemlidir.

3.10. Sayıştay Başkanlığı

Sayıştay, 3.9. bölümde açıklandığı üzere, sadece devletin harcamalarının ve he-

saplarının görüldüğü yüksek yargı oranı kimliğine kavuşturulmalıdır. Sayıştay, hem uygulamanın içine dahil olarak tescil ve vize işlemleri yapmakta, hem gelir ve har-cama denetimi yapmakta ve hem de yük-sek yargı organı olarak Devlet hesaplara-rında sorumluluğu bulunan tahakkuk me-muru, sayman ve ita amiri yetkisi taşıyan memurları yargılamaktadır. Bu süreç yargı bağımsızlığı ve kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırıdır. Sayıştay'ın icrai yükten kurtarıl-ması zorunludur. Bu kapsamda, Sayış-tay'ın denetim ve araştırma birimlerinin TBMM Başkanlığı'na bağlı olarak kamu harcamalarının TBMM adına denetimini yapacak olan Yüksek Denetleme Kurulu Başkanlığı'na bağlanması yerinde olacaktır.

3.11. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Başkanlığı

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), 4389 Sayılı Bankalar Ka-nunu ile kurulmuştur. Bugüne kadar yap-tığı çalışmalar bilimsel bir değerlendirme yapmaya elvermeyecek ölçüde belirsizdir. Bu belirsizlik gerek kurulun çok yeni oluş-turulmuş olmasından, hem de kurulun ça-lışma sonuçlarının yeteri düzeyde kamu-oyuna açıklanmamış olmasından kaynak-lanmaktadır.

BDDK, oluşturulurken çeşitli etkiler ne-deniyile eksik olarak kurulmuştur. BDDK'nın görev alanını oluşturan kurumların hemen hemen tamamı İstanbul'da bulun-masına karşın, BDDK Başkanlığı ve örgütü Ankara'da konuşlandırılmıştır. Bu ciddi anlamda fiziksel bir yanlış yer seçimidir ve ciddi boyutta maliyet artırıcı, hizmet etkin-liğini azaltıcı bir karar olmuştur. BDDK Başkanlığı'nın ve tüm örgütünün İstan-bul'a taşınması yapılan işin zorunlu bir ge-reğidir. Ayrıca, bugünkü yapısı itibariyle BDDK tüm finans kesimini kapsamamak-

tadır. Finans kesiminin ayrılmaz parçası durumunda olan sigorta şirketleri, fakto-ring şirketleri, finansal kiralama şirketleri hala Hazine Müsteşarlığı yapısı içinde bu-lunan Banka ve Kambiyo Genel Müdürlü-ğü gözetim ve denetimindedir. Bu aksaklı-ğın da, yeniden yapılandırma sürecinde giderilmesi ve bugün için Hazine Müste-şarlığı'nın yetki alanında olan söz konusu şirketlerin ve bundan böyle oluşturulacak tüm banka, sigorta ve finansal nitelik taşı-yan şirketlerin BDDK'nın denetim ve göze-timi altında olması için gereken düzenleme yapılmalıdır. Şu an için Hazine Müsteşarlı-ğı'na bağlı olan Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, Sigortacılık Genel Müdürlü-ğü, Sigorta Denetleme Kurulu Başkanlığı Bankacılık ve Finans Kurulu Başkanlığı'na bağlanmalıdır.

Finansal kesimdeki dağınıklık ve yetki kullanımında çok başlılık uygulamada cid-di eşgüdüm sorunları, olumsuz anlamda bürokrasi ve maliyet yaratmaktadır. Bunla-rı ortadan kaldırmak için bu kesime yöne-lik kamu otoritesini tekleştirmekte çok bü-yük yararlar bulunmaktadır. Bu kapsam-da, Sermaye Piyasası Kurulu'nun BDDK ile birleştirilmesi yerinde olacaktır. Bu iki üst kurumun birleşmesinden sonra ortaya çı-kacak kurumun unvanı Bankacılık ve Fi-nans Kurulu Başkanlığı olacaktır. Böyle-likle, bankacılık ve tüm finansal kurum ve kuruluşlar aynı kamu otoritesinin izin, de-netim, gözetim ve düzenlemesine tabi ola-cak; uygulamada birbiriyle çelişen dü-zenlemeler ortaya çıkmayacaktır.

3.12. Sermaye Piyasası Kurulu Başkanlığı

2499 sayılı Yasa kapsamında kurulmuş-tur ve bu yasa kapsamında görevlerini sür-dürmektedir. Sermaye piyasasına yönelik izin, denetim, gözetim ve yaptırımları uy-gulayan ve yetkisini özerk olarak kullanan kamu otoritesidir. Yaptığı görev itibariyle

BDDK ile çok büyük benzerlik ve yakınlık söz konusudur. Sermaye piyasasında etkinlikte bulunan kurum ve kuruluşlar finansal kesimin ayrılmaz ve önemli bir parçası durumundadır. Birbirine çok yakın ve çok iç içe bir alanda farklı kamu otoritelerinin düzenleme yapması; izin, denetim ve gözetim işlevinde bulunması uygulamada ciddi çelişki ve çatışkilara yol açmakta, önemli eşgüdüm sorunları ve olumsuz maliyetler yaratmaktadır.

Ayrıca, her kurumun değişik biçimlerde yetki çakışması nedeniyle bu alanda etkinlikte bulunan kurum ve kuruluşlar nezdinde izin, denetim ve gözetim yapması bu kurum ve kuruluşlar açısından çok ciddi maliyetler ve uygulama güçlükleri ortaya çıkarmaktadır. Aynı alana yönelik kamu otoritesinin çeşitli küçük ayrıntılar nedeniyle ya da bazı statükocu bürokratik yaklaşımlarla değişik kamu otoriteleri elinde toplanması bilgi paylaşımını da engellemektedir. Bu ise, güvene dayalı etkinlikte bulunan bankacılık ve finans kesimi yönünden çok ciddi maliyetler ve olumsuzlar yaratmakta; kamu otoritesine olan güvende sarsılma meydana getirmektedir. Kamuoyu, bu denli çok kurum tarafından denetlenen, izlenen bu tür kurumlarda ortaya çıkan en küçük sarsıntı ya da sorunda haklı olarak kamuya yüklenmektedir. Bu sektör statükoyu, bilgi paylaşım kiskançlıklarını, kişisel otonomi istek ve hırslarını kaldıracak durumda değildir. Bankacılık, sigorta ve finans kesimine yönelik izin, denetim, gözetim ve yaptırım yetkilerinin tek kamu otoritesinde toplanması yaşamsal öneme sahiptir. Sermaye Piyasası Kurulu Başkanlığı'nın kapatılarak, Sermaye Piyasası Kurulu'nun tüm birimlerinin Bankacılık ve Finans Kurulu Başkanlığı yapısına dahil edilmesi gerekir.

3.13. TC Merkez Bankası Başkanlığı

T.C. Merkez Bankası, temel olarak fiyat

istikrarını sağlamak amacıyla gerekli para ve kredi politikalarının uygulanmasına yönelik her türlü düzenlemeyi yapma ve gereken önlemleri alma işlevini bugün olduğu gibi aynen sürdürecektir. Bu görevi yaparken Maliye ve Ekonomi Bakanlığı, Devlet Planlama ve İstatistik Kurumu Başkanlığı ve Bankacılık ve Finans Kurulu Başkanlığı ile eşgüdüm içinde hareket edecektir. Böylelikle, ülkenin tüm maliye, ekonomi, para, bankacılık, finans, planlama işlevleri dört kamu otoritesinde toplanmış olmaktadır.

3.14. Yeniden Yapılanmanın Diğer Bakanlıklara Yansımaları

Yeniden yapılandırma işlemleri doğal olarak pek çok bakanlık ve birimi yakından ilgilendirmekte ve onların yapılarında önemli değişiklikler meydana getirmektedir. Bunlardan bazıları önemli olmaları nedeniyle aşağıda kısaca ele alınacaktır.

3.14.1. Bayındırlık ve Yerleşim Bakanlığı⁽²⁾

Bugünkü Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na bağlı birimler aynen yerlerini korumaktadırlar. Bugün bu bakanlığa bağlı olup, işlevsel olarak işlevi ortadan kalkan veya kalkacak olanların kapatılması, birleştirilmesi her zaman yapılabilir. Zaten, yeniden yapılandırma kavramı devingen bir kavram olup, zaman ve süreç içinde sürekli değişimi gerekli kılar. Bir noktada yeniden yapılanma gerçekleştirip, sonra durağan bir yapıya geçmek yeniden yapılanma mantık ve felsefesine aykırıdır. Bu bakımdan, örgütsel yapının zamana ayak uydurabilmesi için sürekli değişim, yenilenim ve devinim içinde olması zorunludur. Yapılıp bırakılan bir yeniden yapılandırmanın günü kurtarma dışında bilimsel ve uygulamasal olarak bir anlamı yoktur. Bu bakımdan tüm örgütler gibi, Bayındırlık ve Yerleşim Bakanlığı'nun da her an yeniden

yapılandırma süreci içinde bulunması gerekir. Bu etkinlik ve verimliliğin de bir gereğidir. Dünyada gelişmiş ülke uygulamalarında duvarlara asılı olup, yıllarca hiç değişmeyen örgüt şemalarının yeri kalmamıştır artık. Örgüt şemaları artık neredeyse oluşturulduğu anda eskimektedir.

Bayındırlık ve Yerleşim Bakanlığı, konumuzun dışında kalması nedeniyle bugün bu bakanlığa bağlı birimler üzerinde durulmayacaktır. Sadece, diğer bakanlıklardan bu bakanlığa bağlanan birimler belirtilerek, bu bakanlığın yapısındaki değişim ortaya konulmakla yetinilecektir.

Maliye ve ekonomi birimlerinin model olarak yeniden yapılandırılmasının sonucunda işlev bütünlüğü yönünden Bayındırlık ve Yerleşim Bakanlığı'na bağlanacak birimler şunlardır: (i) Milli Emlak Genel Müdürlüğü. (ii) Konut Genel Müdürlüğü⁽³⁾ (iii) Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü. (iv) Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü. (v) Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP). (vi) Doğal Afet Sigortaları Kurumu Başkanlığı (özerk). (vii) Kamu İhale Kurulu Başkanlığı (özerk).

3.14.2. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, tüm sosyal güvenlik kurumlarını yapısında toplayan bir bakanlık olmalıdır. Bu kapsamda tüm sosyal güvenlik kurumlarını yapısında toplayan ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na özerk kurum olarak bağlı olacak Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı oluşturulmalı; bu kuruma SSK Genel Müdürlüğü, Bağ-Kur Genel Müdürlüğü ve Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü bağlanmalıdır. Şu an Hazine Müsteşarlığı'na bağlı olarak görev yapan Bireysel Emeklilik Danışma Kurulu da, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı yapısı içinde etkinlikte bulunmalıdır.

3.14.3. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Başbakanlık, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Maliye Bakanlığı'nın yeniden yapılandırılması modelinde bu birimlerden ayrılan ve aşağıda belirtilen bazı birimlerin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlanmasının işlevsel ve görev bütünlüğü yönünden yararlı olacağı düşünülmüştür. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın bugünkü yapısına ek olarak buraya bağlanacak birimler şunlardır: 1- Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Müdürlüğü⁽⁴⁾. 2- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (özerk)⁽⁵⁾. 3- Türk Standartları Enstitüsü Başkanlığı. 4- Eti Holding A.Ş. Genel Müdürlüğü. 5- Türkiye Taş Kömürü Kurumu Genel Müdürlüğü. 6- İhracat Genel Müdürlüğü. 7- İthalat Genel Müdürlüğü. 8- Dış Ticarete Standardizasyon Genel Müdürlüğü. 9- Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü. 10- İhracatçı Birlikleri⁽⁶⁾. 11- İthalatçı Birlikleri

3.14.4. İçişleri Bakanlığı

İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir birim olan mali polis, yeniden yapılandırma modeli çerçevesinde Maliye ve Ekonomi Bakanlığı yapısı içine alınmıştır. Bu yapılandırma işlemi gerçekleştirilirken, bu polisin görev ve yetki alanı dikkate alınmıştır. Mali polis büyük ölçüde, mali ve ekonomik boyutu olan eylem ve suçlarla ilgilenmektedir. Dolayısıyla, bu birimlerin bağlı olduğu Maliye ve Ekonomi Bakanlığı içinde olması hem işlevsel yönden, hem de bu bakanlığın güçlenmesi ve vergi ile MASAK kapsamında daha etkin görev yapması anlamına gelmektedir. Bu bağlama işlemi sırasında, bugün Emniyet Genel Müdürlüğü'nde mali polis kadrosunda görev yapan tüm kadronun maliye ve Ekonomi Bakanlığı'na getirilmesi gerekmektedir. Başlangıçta, bu birimden özellelikle yurtdışı deneyimi ve bilgi birikimi iyi olan 200 kişilik eleman sayısı yeterlidir. Daha sonra, bu birime Maliye ve Ekonomi

Bakanlığı tarafından Polis Akademisini ve diğer dal olarak yakın ve ilgili yüksek öğretim kurumlarını bitirenler arasından seçme sınavı ile eleman alınmalı ve bu elemanlar çok iyi yetiştirilmelidir. Maliye ve Ekonomi Bakanlığı yapısı içinde oluşturulacak Mali ve Ekonomik Suçlar Polisi Genel Müdürlüğü kadrolarına üniversite mezunu olmayan personel alınmamalıdır.

4. YENİDEN YAPILANDIRILAN MALİYE ve EKONOMİ BAKANLIĞI

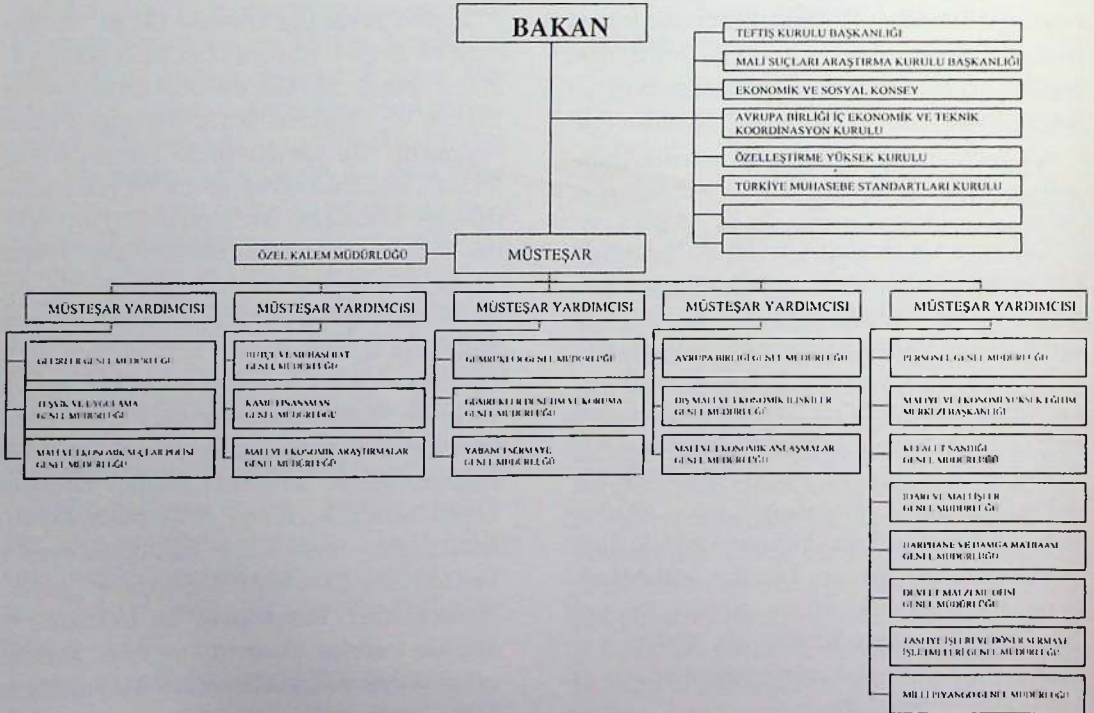
Maliye ve ekonomi birimlerinin yeniden yapılandırılması sonucunda bugünkü Maliye Bakanlığı'nın yerini almak üzere tüm maliye ve ekonomi birimlerini yapısında toplayan Maliye ve Ekonomi Bakanlığı ku-

rulacaktır. Bu bakanlığın yeni yapısı 3046 sayılı Yasaya tümüyle uygundur.

Yeni bakanlık örgütü oluşturulurken, Başbakanlık ve diğer bakanlıklara bağlı olup, maliye ve ekonomiyi ilgilendiren tüm birimlerin tek yapıda toplamakla kalınmamış; aynı zamanda, mükerrer olan ve işlev yönünden benzeyen birimlerin tekleştirilmesi veya kapatılması yoluyla ciddi boyutlarda kaynak tasarrufu sağlanmıştır. Bu yeni yapılanma planlanırken, bugünkü Maliye Bakanlığı kadrolarında artış olmamasına, yeni birimler yaratılmamasına çok özen gösterilmiştir. Örneğin; bugün için Maliye Bakanlığı'ndaki Müsteşar Yardımcısı kadrosu beştir ve yeni örgütlenmede de bu sayı aynen korunmuştur.

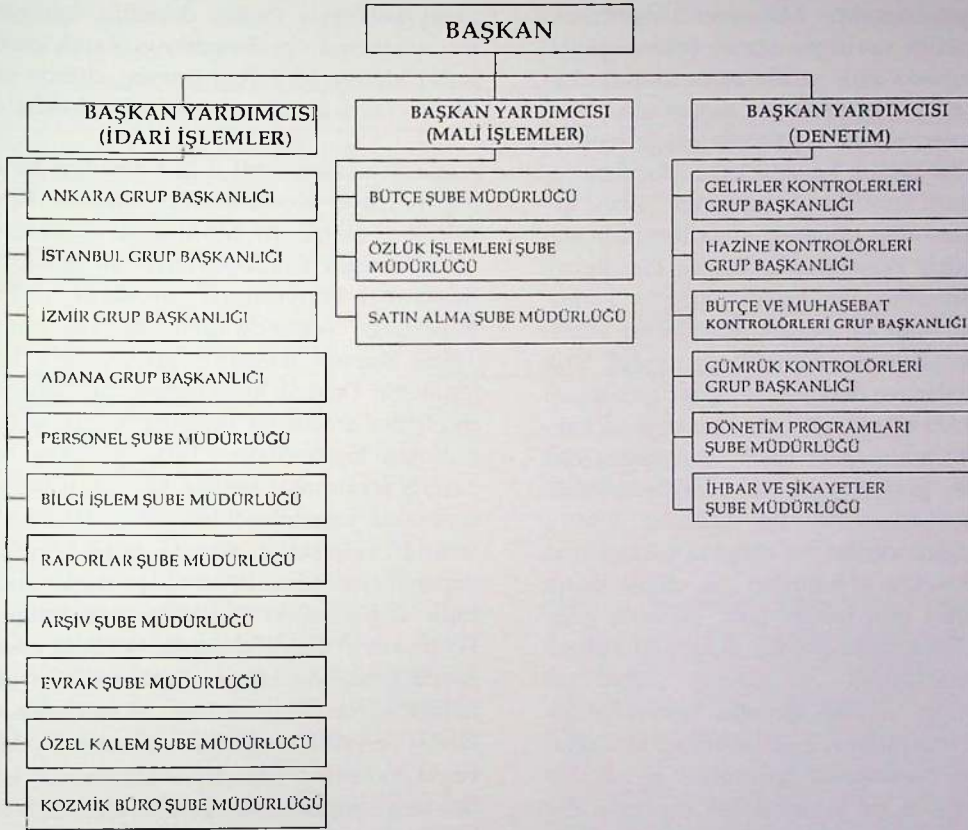
Şekil 1

MALİYE VE EKONOMİ BAKANLIĞI

Şekil 2

TEFTİŞ KURULU BAŞKANLIĞI

Tasarlanan Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'nın iç örgütlenmesi yapılırken, işlevsel bütünlük açısından ve eşgüdüm yönünden birbirine yakın veya benzer olan birimlerin aynı Müsteşar Yardımcısına bağlanmasına dikkat edilmiştir. Örneğin; Bütçe ve Muhasebat Genel Müdürlüğü ile Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü aynı Müsteşar Yardımcısına bağlanmıştır.

Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'nın yeni örgüt yapısı Şema 3'de olduğu gibidir. Bu şemaya göre Maliye ve Ekonomi Bakan-

lığı'nın birimlerinin oluşumu aşağıda açıklanmaktadır:

4.1. Denetim ve Danışmanlık Birimleri

4.1.1. Denetim Birimleri

Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'ndaki denetim birimleri tek yapı içinde Teftiş Kurulu Başkanlığı bünyesinde toplanmıştır. Teftiş Kurulu Başkanlığı'nın örgüt yapısı aşağıda Şema 4'de olduğu gibidir. Böylelikle, denetim birimleri arasında yaşanan çeşitli mesleksi ve statükoçu sıkıntılar ile

eşgüdüm sorunları ortadan kalkmış; denetim hizmetlerinde etkinlik ve verimlilik sağlanmış olacaktır. Denetim planlamaları ve programları daha gerçekçi ve daha etkin yapılabilecektir. Mükerrer denetimlerin ve denetim savurganlığının önüne geçilecek; mesleki etik ve denetim standartları tam olarak uygulanacak; denetimin etkinlik ve verimliliği ölçülebilir, değerlendirilebilir bir nitelik kazanacaktır. Yapılan denetimlerin sonuçları "saydamlık" ilkesi gereği konsolide edilerek veya ayrıntılı olarak belirli dönemlerde Resmi Gazete ve veya İnternet vb. çeşitli yollarla kamuoyunun bilgi ve değerlendirmesine sunulacaktır. Ayrıca, geliştirilen meslek etik standartları ve denetim standartları sonucu denetimin ölçüğü, derinliği ve boyutu kavranarak, adam/saat esasıyla denetim elemanının performansı ile denetimin maliyeti ölçülebilecektir. Bu ölçümler sonucu elde edilen veriler ve çalışma sonuçlarına göre denetim elemanları da, diğer kamu görevlileri gibi hesap verir duruma gelecektir. Böylelikle, çağdaş dünyanın kullandığı "saydamlık" ve "hesap verme sorumluluğu" ilkeleri denetim süreci ve denetim elemanları içinde işletilmiş olacaktır. Bu süreç sonucunda, sorumluluğu veya etkisizliği ya da verimsizliği saptanan denetim elemanı hakkında bireysel ödençe (tazminat) davası ve/veya kamu davası açılabilir. Toplumda, "denetim elemanlarının sorumsuz kaldığı" konusundaki eleştiriler de, geliştirilen nesnel ölçüt ve değerlendirmelerle ortadan kaldırılmış olacaktır.

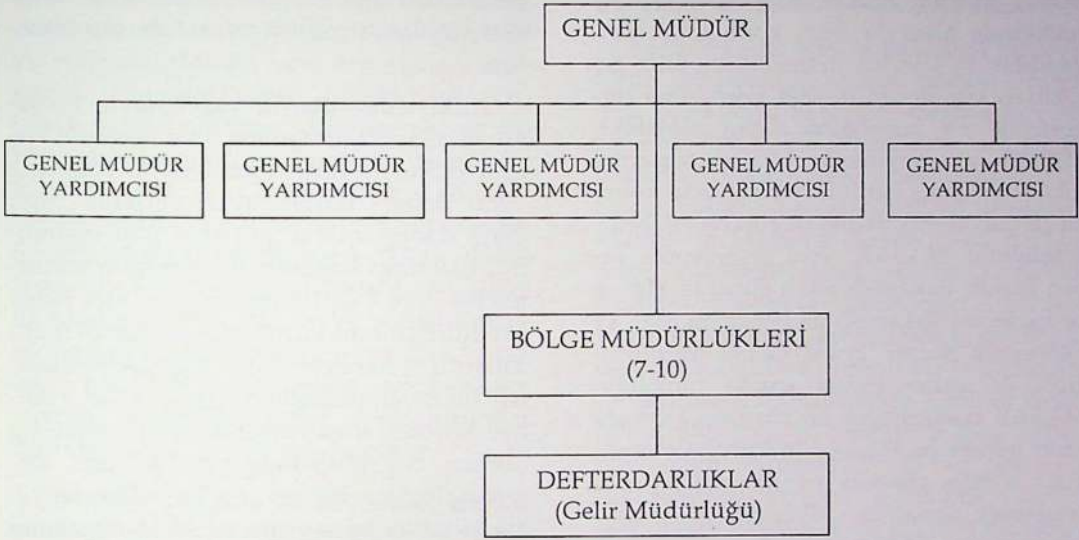
Denetim; Teftiş Kurulu Başkanlığı yapısında tekleştirilirken, bugün için Bakan adına tüm Türkiye düzeyinde vergi incelemesi yapma yetkileri bulunan Hesap Uzmanları Kurulu kapatılmış ve bu kurulun Hesap Uzmanı ve Hesap Uzman Yardımcısı kadroları Maliye Müfettiş ve Maliye

Müfettiş Yardımcısı olarak değiştirilmiştir. Böylelikle, bakan adına sadece vergi incelemesi yapan bu seçkin ve yetkin meslek mensupları vergi incelemesi dahil daha geniş yetkilerle (teftiş, denetim, soruşturma, araştırma vb) donatılmış olarak görevlerini Maliye Müfettişi unvanı altında sürdürme olanağına kavuşmuş olmaktadır.

Kontrolör unvanlı diğer denetim birimleri (Gelirler Kontrolörleri, Hazine Kontrolörleri, Bütçe ve Muhasebat Kontrolörleri, Gümrük Kontrolörleri) Teftiş Kurulu Başkanlığı bünyesi içine alınarak, "Grup Başkanlığı" şeklinde denetimden sorumlu Teftiş Kurulu Başkan Yardımcısına bağlanmıştır. Değişik alanlarda teftiş, denetim, inceleme, araştırma ve soruşturma yetkisi bulunan kontrolörler, Teftiş Kurulu Başkanlığı tarafından verilen görevleri bağımsız olarak yapabilecekleri gibi, Maliye Müfettişleri ekip şefliği altında da bu görevleri yapabileceklerdir. Böylelikle, turne programı kapsamında herhangi bir bölgeye, kente veya ilçeye denetim amaçlı olarak gidildiğinde denetlenmeyen mali ve ekonomik birim kalmayacak; denetimde etkinlik ve eşitlik sağlanmış olacaktır. Mali ve ekonomik birimlerin tam olarak kavranması sonucu, mali ve ekonomik olaylar boyutlu ve derinlikli olarak denetim altına alınmış olacaktır. Mali ve ekonomik olayların ve akışın denetim altına alınması doğrudan kayıtlı, düzenli, sistem dışına sızması olmayan bir ekonomik yapıya ulaşmasına katkı sağlayacaktır.

Kontrolörlülüklerden altyapısı ve koşulları oluşturulmak suretiyle Maliye Müfettişliğine doğrudan geçiş olanaklı duruma getirilecektir. Bu yolla mesleki olumsuz rekabet ve çatışkılar ortadan kaldırılacak; mesleki teşvik ve çalışmada etkinlik artırılacak, kurumsal bağlılık tabana yayılacaktır.

Şekil 3
GELİRLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Yerinden hizmet ilkesinin daha etkin olarak işletilebilmesi bakımından Teftiş Kurulu Başkanlığı, Türkiye'de hukuki ve fiili altyapısı ile kadroları tam dört bölgede (Ankara, İstanbul, İzmir, Adana) Grup Başkanlığı kuracaktır. Bu dört bölgede bulunacak denetim elemanları Türkiye'nin her yerinde ve gerektiğinde yurtdışında görev yapma yetkisine sahip olacaklardır. Ancak, esas olarak bölgelere bağlı illerde denetim, teftiş, inceleme ve soruşturma yapacaklardır. Böylelikle, bölgelere bağlı illerin rutin ve güncel denetimleri etkin olarak ve işlemlerin yapıldığı dönem içinde gerçekleştirilebilecektir. Hatta, uygulamacı birimler, gerek giderler, gerek gelirler ve gerekse bütçeleme konularında Grup Başkanlıklarından görüş ve öneri isteyebileceklerdir. Bu yolla, mevzuata aykırılıkların ve yanlış uygulamaların önüne geçilmiş olacaktır. Bir başka deyişle, Teftiş Kurulu Başkanlığı ve dört ilde kurulacak Grup Başkanlıkları

idareye işlemlerin icrasında danışmanlık da yapacaklardır. Bu danışmanlık istemleri ve bu istemlerin yerine getirilmesi işlem belgeleriyle gerçekleştirilecektir. Teftiş Kurulu Başkanlığı ya da Grup Başkanlığı tarafından verilen görüşlere uygun olarak gerçekleştirilmiş tereddütlü işlemlerde yapılacak denetimde yanlış dahi olsa eleştiri ve sorgu konusu yapılamayacak; Teftiş Kurulu tarafından daha önceden verilmiş olan görüş değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu değerlendirme sonucu sorumluluğu saptanan yetkili hakkında gerekli yasal ve cezai işlemler yapılabilecektir.

Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı, bugünkü yapısı içinde çalışmalarını uluslararası ölçütlere uygun olarak yürütmeye. Bu bakımdan, MASAK'ın özellikle alanıyla ilgili uzman kadrolar çalıştıracak bir yapı içinde örgütlenmesi ve yeteri düzeyde uzman kadrosuna sahip olması ge-

rekir. MASAK bünyesinde görev yapacak uzmanların yüksek düzeyde en az iki yabancı dili konuşmaları, anlamaları ve yazmaları zorunlu tutulmalıdır. MASAK, gerektiğinde alanıyla ilgili konularda yurtdışından ve içinden uzmanlık ve bilgi gerektiren konularda hizmet satın alma serbestisine ve kaynağına sahip olmalıdır. MASAK uzmanlarının yetki ve sorumlulukları gelişmiş batı ülkelerinin aynı konuda çalışan elemanlarına uygun olarak belirlenmelidir. MASAK, yeni örgütlenme yapısı İçişleri Bakanlığı'ndan alınarak Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'na bağlanan Mali ve Ekonomik Suçlar Polisi Genel Müdürlüğü⁽⁷⁾ ile yakın mesai içinde olmalıdır. MASAK'ta kurulacak bir başkan yardımcısının görevi bu Genel Müdürlük ile eşgüdüm içinde görevin yerine getirilmesini yönetmek olmalıdır. Polisiye güçle desteklenmeyen MASAK'ın etkin ve verimli görev yapması son derece güçtür.

4.1.2. Danışmanlık Birimleri

Bugün için Başbakanlığa bağlı olarak görev yapmakta olan ve işlev yönünden mali ve ekonomik alana yönelik bulunan Ekonomik ve Sosyal Konsey, Avrupa Birliği İç Ekonomik ve Teknik Koordinasyon Kurulu, Özelleştirme Yüksek Kurulu, Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu yeni örgütlenmede Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu kurullar yapı itibarıyla özellik gösterdiği için doğrudan Maliye ve Ekonomi Bakanına bağlı olacaklardır. Zaten, söz konusu kurullar daha çok politika üretmeye ve eşgüdüm sağlamaya yönelik olup, birçok bakanlığın ve sivil toplum örgütlerinin bir araya geldiği bir yapıdadırlar. Bu yapının gerektirdiği özerk konumun korunması gerekmektedir.

4.2. Ana Hizmet Birimleri

4.2.1. Gelirler Genel Müdürlüğü

Gelir politikalarını daha sağlıklı yürüt-

mesi, gelir tahakkuk ve tahsilatı ile vergiye ilişkin denetim ve incelemeleri daha etkin ve verimli yürütebilmesi için Gelirler Genel Müdürlüğü radikal boyutta bir yeniden yapılandırma işlemine tabi tutulmuştur.

Türkiye'de yıllardır yapılanların ve savunulanların tam tersine il ve ilçelerde kurulu bulunan vergi daireleri ile bağımsız vergi dairesi bulunmayan yerlerde bağlı vergi dairesi olarak görev yapan malmüdürlüklerinin kapatılması; bunların yerine, tercihe göre 7 ile 10 arasında Gelirler Bölge Müdürlüğü'nün kurulması önerilmektedir. Yıllardır mükellefe daha yakın ve mükellefi kavrayan mahalle düzeyinde vergi dairesi açılması düşüncesi savunulmuş ve bu savunu doğrultusunda sürekli vergi dairesi açılmıştır. Bu savunu ve eylem ne yazık ki mükellef sayısını ve vergi tahsilatını artırıcı etki yapmamıştır. Tam tersine, yurtaş nezdinde maliyeye olan güveni büyük boyutta sarsan kirli, rüşvet yiyen memurların görev yaptığı çok sayıda kötü yönetilen vergi dairelerinin doğmasına yol açmıştır.

1980'lerin ikinci yarısından itibaren uygulamaya konulan ve halen de devam etmekte olan Yaygın Yoğun Denetim, mali idarenin çok büyük yara almasına yol açmıştır. Bu denetimler nedeniyle vergi dairesi çalışanlarının % 30'u "fiş denetimi" adıyla sokağa dökülmüştür. Sokağa çıkarılan söz konusu memurlar, vergi mükelleflerini ya da mükellef olmayan iş sahiplerini kusurlarını görmemek adına "haraca" bağlamışlardır. Devletin en köklü, en gelenekçi, en ilkeli Bakanlığının mensupları bu işlemler nedeniyle ciddi düzeyde gölgelenmiş ve yıpratılmıştır. Burada yıpratılan bir bakanlık değil, bu bakanlıkla özdeşleşen Devlettir. Maliye Bakanlığı'nın kötü yönetilen Vergi Daireleri, Denetim için sokağa çıkarılan eğitim düzeyi düşük, her türlü kirli teklife açık memurları hem Maliye

Bakanlığı'na, hem Devlete hem de gelir örgütüne çok büyük zarar vermiştir. İşte tüm yıpranımları ortadan kaldırmak, yurttaşlara ciddi maliyetler getiren kirlenmeye engel olmak amacıyla tüm vergi daireleri ve malmüdürlükleri yeni örgütlenme önerisinde kapatılmaktadır. Nitelikli ve ayrıcalıklı özlük haklarına sahip memur ve yöneticilerle ve en ileri teknolojik olanaklarla hizmet sunacak Gelirler Bölge Müdürlükleri kurulması önerisi getirilmektedir. Sistem, Bölge Müdürlüğü, Defterdarlık bünyesinde oluşturulacak güçlü ve tek Gelir Müdürlüğü ile banka ve posta dörtgeninde yürüyecek; hizmet yurttaşla "uzak etkin erişim" yöntemleriyle sunulacak ve memur ile vergi mükellefi ayrık durumlar dışında yüz yüze getirilmeyecektir.

Bir genel müdür ve beş genel müdür yardımcısı ile 7-10 bölge müdürlüğü ve her ilde bir gelir müdürlüğünden oluşan Gelirler Genel Müdürlüğü'nün yeni örgüt şeması Şekil 3'de olduğu gibidir.

Maliye Bakanlığı içinde hizmet vermekte olan Başhukuk Müşavirliği ve Muhakemat Genel Müdürlüğü kapatıldığı için, Gelirler Genel Müdürlüğü gerek merkezinde, gerek Bölge Müdürlükleri nezdinde ve gerekse Defterdarlık Gelir Müdürlüğü'nde yeteri kadar uzman vergi avukatı istihdam edecektir. Çok büyük boyutlu ve önemli vergi davalarında ise, gerektiğinde yurtçi ve yurtdışından avukatlık hizmeti satın alacaktır.

Vergi mükelleflerinin vergi ile ilgili herhangi bir konuda sorunları olduğunda veya sormaları gereken bir husus olduğunda bunlara yanıt vermek üzere her ilde Defterdarlık yapısı içinde bir adet Gelir Müdürlüğü kurulacaktır. Kurulacak bu Gelir Müdürlüğü, şu an olduğu gibi çok sayıya bölünmeyecek, tek bir müdürlük olarak görev yapacaktır. İl düzeyinde yapılması

gereken yerel düzeyde istisnai olarak yapılması gereken denetim (vergi incelemesi değil), yoklama ve haciz işlemleri bu müdürlükler tarafından yerine getirilecektir.

Bugüne kadar İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü içinde faaliyet gösterdiği için Maliye Bakanlığı tarafından yeterince ve etkin olarak kullanılmamış olan Mali Polis, yeni örgütlenmede Mali ve Ekonomik Suçlar Genel Müdürlüğü unvanıyla Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'na bağlanmıştır. Böylelikle, gerek Gelirler Genel Müdürlüğü ve gerekse Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı bu birimin hizmetlerinden daha etkin ve verimli bir biçimde yararlanacaktır. Bu kapsamda, Gelirler Genel Müdürlüğü'nün istihbarat ve bilgi arşivinin önemi artmaktadır. Ayrıca, yaşamın her alanında mali ve ekonomik olayları tam olarak kavramak ve izlemek bakımından vergi kimlik numarası uygulamasının her alanda ve herkes tarafından kullanılması zorunlu olmalıdır.

Vergi yasalarında 18 yaşına gelen veya 18 yaşına gelmeden ekonomik etkinlikte bulunan herkesin beyanname verir duruma getirilmesi yönünde değişiklik yapılması önemlidir. Beyannameli mükellefliyetlerin takviminde ve beyanname sayısında ciddi boyutta azaltmaya gitmek vergileme psikolojisi, kağıt tasarrufu ve diğer bazı yönlerden olumlu katkı sağlayacaktır.

Gelirler Genel Müdürlüğü bilgi işlem sisteminin, özellikle bankacılık ve finansal kesim ile kurumsallaşmasını tamamlamış büyük kurumlarla entegre çalışmasının mali ve ekonomik olayların kavranmasına yararı olacaktır.

Gelirler Genel Müdürlüğü'nün iç yapısı ile Bölge Müdürlüklerinin iç yapısında yer alması gereken alt birimlerin belirlenmesi ayrıntı olduğu için burada üzerinde durulmamıştır. Tezin bu bölümünün önceki say-

falarında yeni gelir örgütüne ilişkin özellik gösteren bazı ayrıntılar belirtilmiştir.

4.2.2. Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü

Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü; gelir ve bütçe politikaları ile Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Yatırım Programları ile uyumlu bir biçimde ekonomide ve sanayide özendirilmesi gereken faaliyetleri ve alanları belirleyecek ve teşvik politikalarının gereklerini Gelirler Genel Müdürlüğü, Bütçe ve Muhasebat Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama ve İstatistik Kurumu Başkanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile eşgüdüm içinde yürütecektir.

4.2.3. Mali ve Ekonomik Suçlar Genel Müdürlüğü

Maliye Bakanlığı, özellikle nitelikli mali ve ekonomik suçların artışı ve çeşitlenmesinden itibaren çok yoğun bir biçimde bu işleri polise yönden izleyecek bir kolluk gücüne gereksinim duymaktadır. Bu gereksinim zaman zaman dile getirilmiş; ancak, İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü içinde etkinlik gösteren Mali Polis bir türlü Maliye Bakanlığı yapısına içine alınamamıştır. Tam tersine, İçişleri Bakanlığı, şu an için Maliye Bakanlığı'na bağlı olan MASAK'ın kendisine bağlanması için çaba harcamaktadır. Mali Polis biriminin Ekonomi ve Maliye Bakanlığı yapısına alınması hem vergi idaresi yönünden, hem de MASAK yönünden son derece yararlı olacaktır. Bu iki idare kolluk gücüyle desteklendiğinde daha etkin hizmet sunacak; kara para, kayıt dışı ekonomi ve vergi suçları ile daha verimli mücadele edilebilecektir. Ayrıca, bu yeni yapılanma ile Mali Polis, bu alanlarda uluslararası düzeyde uzmanlaşma olanağına da kavuşmuş olacak; vergi idaresi ile MASAK yurtdışında da daha etkin takibatta bulunabilecektir.

4.2.4. Bütçe ve Muhasebat Genel Müdürlüğü

Yeniden yapılandırma sonucunda Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü ile Muhasebat Genel Müdürlüğü işlev itibarıyla yakın olmaları nedeniyle birleştirilmiştir. Böylelikle, bütçe sonuçları güncel biçimde izlenebilecek ve muhasebesel olarak yönetimin daha etkin yapılmasına elverişli bir yapı ortaya konulmuştur. Bu yapı ile birlikte, 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nun nakit esaslı yapıdan, tahakkuk esaslı yapıya geçirilmesine; kamu kesimi demirbaş ve ayniyat sisteminin yeniden kurulmasına; kamu kesiminin taşınır ve taşınmaz varlıklarının sigorta sistemi içinde güvenceye alınmasına yönelik yasal düzenlemelerin yapılması zorunludur. Ayrıca, gelişmiş ülkeler ve OECD ülkeleri tarafından yoğun olarak kullanılmaya başlanmış olan "Çok Yıllı Bütçe Sistemi"ne de bir an önce geçilmesi, performans bütçe ilkelerine tam olarak uyulması ve bütçenin performansının güncel olarak ve sürekli biçimde izlenmesi, denetlenmesi ve ölçümlenmelerinin yapılması gereklidir.

Bütçe ödeneklerinin gerçekçi biçimde belirlenmesi, ödeneklerin kullanımında harcamacı kurum ve kuruluşlara tam yetki ve serbesti tanınması; ancak, ödeneklerin kullanımları sırasında güncel olarak bu idareler nezdinde kurulacak Bütçe ve Muhasebat Genel Müdürlüğü denetim, ölçümleme ve performans değerlendirme birimince etkin denetim yapılması önemlidir. Harcamacı idareler nezdinde kurulacak bu birim ilgili idareye bütçe, muhasebe ve harcama konularında aynı zamanda danışmanlık hizmeti de sunmalıdır. Böylelikle, daha etkin ve sağlıklı bir bütçe sistemine kavuşulmuş olacak ve harcamacı kuruluşlar da gerçekçi olmayan yollara saparak, abartılı ödenek isteminde bulunmayacaklardır. Böyle bir sürecin doğal sonucu ola-

rak "bütçe sisteminin katılığı"na yönelik yankılar ortadan kalkacağı için katma bütçe ve döner sermayeler ile değişik fon bütçelerini ortadan kaldırmak ve genel bütçe içinde toplamak daha kolay olacaktır.

4.2.5. Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü

Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü, şu anda gördüğü işlevleri aynen yapmak üzere Maliye ve Ekonomi Bakanlığı yapısı içine alınmıştır. Anılan Genel Müdürlük, Bütçe ve Muhasebat Genel Müdürlüğü ile aynı Müsteşar Yardımcısına bağlanmak suretiyle eşgüdüm sorunlarının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Devletin bütçe ve kaynak sağlama (borç) ile kaynak yönetim birimleri izleyecekleri politikaları ve uygulamaları eşgüdüm içinde yürüteceklerdir.

4.2.6. Mali ve Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü

Mali ve Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, bugün için Hazine Müsteşarlığı yapısı içinde gördüğü işlevleri, mali boyutu da ekleyerek Maliye ve Ekonomi Bakanlığı yapısı içinde sürdürecektir.

Yapacağı çalışmaların sonuç açısından yararlı olması ve yapılacak çalışmalarda veri sağlama bütünselliği açısından Mali ve Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Bütçe ve Muhasebat Genel Müdürlüğü ve Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü'nün bağlı olduğu Müsteşar Yardımcısına bağlanmıştır. Böylelikle, Mali ve Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, kolaylıkla mali ve ekonomik verilere ulaşacak ve sağlıklı bir biçimde mali ve ekonomik verilerden ve bu veriler üzerine yapılmış araştırma ve analizlerden Bütçe ve Muhasebat Genel Müdürlüğü ile Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü'nü yararlandıracaktır. Gelirler Genel Müdürlüğü ile gümrük birimleri de verilerini bu genel müdürlüğe

düzenli olarak iletceklerdir.

4.2.7. Gümrükler Genel Müdürlüğü

Bugün için Başbakanlığa bağlı bir müsteşarlık olarak görevini yerine getiren gümrük birimlerinden Gümrükler Genel Müdürlüğü, bugün yürütmekte olduğu işlevlerini aynen Maliye ve Ekonomi Bakanlığı yapısı içinde sürdürecektir. Bu görevi yerine getirirken aynı bakanlık çatısı altında bulunan Gümrükler Denetim ve Koruma Genel Müdürlüğü, Gelirler Genel Müdürlüğü, Bütçe ve Muhasebat Genel Müdürlüğü, Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü ile eşgüdüm içinde bulunacaktır.

4.2.8. Gümrükler Denetim ve Koruma Genel Müdürlüğü

Şu an Gümrük Kontrol Genel Müdürlüğü ve Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü unvanlarıyla Başbakanlığa bağlı Gümrük Müsteşarlığı içinde görev yapan bu iki genel müdürlük, yeni yapılanmada Gümrükler Denetim ve Koruma Genel Müdürlüğü unvanı altında tek genel müdürlük olarak yapılandırılmış ve Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Bugün için iki ayrı Genel Müdürlük şeklinde yerine getirilen görevler, uygulamada çok ciddi çatışma ve savsamalara yol açmakta; bu da, gümrüklerde etkin denetim ve koruma yapılmasını engellemektedir. Bu iki birim arasında uygulamada çok ciddi uyumsuzluklar görülmüştür. Yeni yapılanma hem kadro tasarrufu, hem de işlemlerde ciddi boyutta bürokrasi azaltmasını sağlayacaktır. Ayrıca, gerek denetim alanında ve gerekse koruma konusunda etkinlik ve verimlilik artacaktır. Çünkü, işlem akışındaki kişisel ve mesleki çatışma ortamları ortadan kaldırılmaktadır. Bu gelişme doğrudan hizmet sunumunda verimlilik ve kaliteye yansımaya olacaktır. Gümrük De-

netim ve Koruma Genel Müdürlüğü, Gümrükler Genel Müdürlüğü ile aynı Müsteşar Yardımcısına bağlı olacaktır. Gümrükler Denetim ve Koruma Genel Müdürlüğü'nün de kapatılması düşünülebilir. Tüm gümrük işlemlerinden sorumlu olmak üzere tek Gümrükler Genel Müdürlüğü kalabilir. Böylesi bir yapı iyi oluşturulduğu takdirde, pek çok yönden yararlı olabilir.

4.2.9. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

Ülkeye giren yabancı sermaye alınan tüm önlemlere karşın, ne yazık ki, bugüne kadar istenen düzeye getirilememiştir. Bunda, konuya ilişkin yasal düzenlemelerden kaynaklanan sorunlar, konuya ilişkin bürokratik sürecin ağırlığı ve maliyeti, yabancı sermaye konusunda yetki dağılımı ve karmaşası ile ülkedeki siyasal ve ekonomik koşullardaki dalgalanmaların etkisi vardır.

Yeni yapılanmada Maliye ve Ekonomi Bakanlığı içinde faaliyet gösterecek olan Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, konunun tek yetkili birimi olacak ve tüm yabancı sermaye işlemleri bu genel müdürlük yapısı içinde bitirilecektir. Bu işlemler en kısa zamanda ve en az bürokratik süreçle tamamlanacaktır. Bu yönde gerekli yasal düzenlemeler ve bakanlık içi düzenlemeler yapılacaktır. Yabancı sermaye izinleri, kayıtları ve denetimleri son derece etkin biçimde ve yabancı sermayeyi ülkeden kaçırıcak boyutlara vardiirilmadan; tam tersine, Türkiye'yi yabancı sermaye yatırımları yönünden çekici bir ülke konumuna getirecek biçimde yerine getirilecektir. Bu işlemlerdeki etkinlik ve verimlilik sürekli olarak ölçümlenecek; görülen aksaklıklar ve etkisizlikler süratle ortadan kaldırılacaktır.

Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü; Gelirler Genel Müdürlüğü, Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü, Gümrükler Genel Mü-

dürlüğü, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Dış Mali ve Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü ve Mali ve Ekonomik Anlaşmalar Genel Müdürlüğü ile eşgüdüm içinde görevini yerine getirecektir.

4.2.10. Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü

Bugün, bakanlık yapılarına bakıldığında pek çok bakanlık yapısı içinde Avrupa Birliği'nden sorumlu bir genel müdürlük bulunduğu görülmektedir. Bu son derece etkisiz ve kaynak savurganlığı yaratan bir uygulamadır. Ayrıca, uygulamada politik yaklaşım dağınıklığı ve eşgüdüm sorunları yaratmaktadır.

Yeni yapılanma ile tüm bakanlıkların Avrupa Birliği ile ilgili birimleri genel müdürlük düzeyinden, Maliye ve Ekonomi Bakanlığı içinde oluşturulan Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü ile eşgüdüm içinde çalışacak olan Avrupa Birliği Daire Başkanlığı düzeyine indirilmektedir. Bir başka deyişle, tüm bakanlıklardaki Avrupa Birliği ile ilgili genel müdürlükler kapatılacak ve en az kadro ile hizmet sunacak olan ve o bakanlığın faaliyetlerini Avrupa Birliği normlarına uydurmakla görevli Daire Başkanlıkları kurulacaktır. Bu daire başkanlıkları sürekli olarak Maliye ve Ekonomi Bakanlığı yapısı içinde oluşturulan Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü ile bağlantılı ve eşgüdüm içinde çalışacaklardır. Maliye ve Ekonomi Bakanlığı yapısı içindeki Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, bu konudaki işlevsel (danışma niteliğinde olmayan) en üst organ olarak görev yapacaktır.

4.2.11. Dış Mali ve Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü

Şu an Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak görev yapan Ekonomik İşler Genel Müdürlüğü ile Hazine Müsteşarlığı'na bağlı olarak görev yapan Dış Ekonomik İlişkiler Ge-

nel Müdürlüğü, tüm mali ve ekonomik işlemlerin toplandığı yer olan Maliye ve Ekonomi Bakanlığı yapısı içine alınmakta ve unvanı Dış Mali ve Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü olmaktadır. Şu an Dışişleri Bakanlığı yapısındaki Ekonomik İşler Genel Müdürlüğü ile Hazine Müsteşarlığı'na bağlı olan Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün gördüğü tüm işlevler bu yeni genel müdürlük tarafından yerine getirilecektir. Şu an Dışişleri Bakanlığı'na ve Hazine Müsteşarlığı'na bağlı olarak görev yapan yurtdışı mali, ekonomik ve ticari birimler Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'na bağlı olarak görev yapacaklardır.

4.2.12. Mali ve Ekonomik Anlaşmalar Genel Müdürlüğü

Şu an Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı bünyesinde görev yapmakta olan Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, aynı işlevleri de görecek biçimde kapsam ve yetki genişletilerek unvanı Mali ve Ekonomik Anlaşmalar Genel Müdürlüğü yapılarak Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'na bağlanmıştır. Böylelikle, uluslararası alanda yapılacak mali ve ekonomik anlaşmaların tek elden yapılması, izlenmesi ve değerlendirilmesi olanağı sağlanmıştır. Uluslararası alanda gerçekleştirilecek mali ve ekonomik konulardaki anlaşmalarda, bu birim Devletin diğer tüm birimlerinden bilgi ve katkı alacak ve eşgüdüm içinde bu anlaşmaların ülke lehine yapılmasını ve yürütülmesini sağlayacaktır. Devletin diğer birimleri, uluslararası alanda mali ve ekonomik boyutu bulunan görüşme ve anlaşması gereken durumlarda bu genel müdürlükten bilgi, danışmanlık ve işbirliği desteği alacaklardır. Bu genel müdürlük, Dış Mali ve Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü ile eşgüdüm içinde çalışacaktır.

4.3. Yardımcı Hizmet Birimleri

Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'na yar-

dımcı hizmet birimi olarak Personel Genel Müdürlüğü, Maliye ve Ekonomi Yüksek Eğitim Merkezi Başkanlığı ile İdari ve Mali İşler Genel Müdürlüğü bağlanmıştır.

Model olarak yeniden yapılandırma işlemi gerçekleştirilirken, Maliye Eğitim Merkezi Başkanlığı, Maliye ve Ekonomi Eğitim Merkezi Başkanlığı haline getirilerek, Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'nın tüm orta ve üst düzey memurlarının görev alanlarına yönelik çağdaş eğitim olanaklarından yararlandırılması amaçlanmıştır. Bu başkanlık, gelişmiş ülke örneklerinden yola çıkarak ve en son eğitim ve öğretim tekniklerini kullanarak Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'nın orta ve üst düzey yöneticilerinin çağdaş ve en güncel bilgilerle donanmasını sağlayacaktır.

Şu an, Maliye Bakanlığı ve diğer birimlerde İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı olarak görev yapan ve hizmet alanı oldukça geniş bulunan idare, İdari ve Mali İşler Genel Müdürlüğü olarak model yeni yapılanmada yerini almaktadır. Bu birimin genel müdürlük düzeyine çekilmesi, gördüğü işlevlerin kalite ve veriminde artış ve bakanlık yapısında orunsal (hiyerarşik) bütünlük ve eş düzeylilik (denklik) sağlayacaktır.

4.4. Bağlı Birimleri

Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'na; Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü, Devlet Malzeme Ofisi Genel Müdürlüğü, Tasfiye İşleri ve Döner sermaye Genel Müdürlüğü ile Milli Piyango Genel Müdürlüğü bağlı kuruluş olarak bağlanacaktır. Bunlardan Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü'nün durumu işlevsel yönden hem Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'na, hem de T.C. Merkez Bankası'na çok yakındır. Bu bakımdan, anılan Genel Müdürlüğün söz konusu birimlerden herhangi birine bağlanması tercihe ve-

ya başka değerlendirmelere bağlı bulunmaktadır. Dünyada her iki tür uygulama da söz konusudur.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

2000 yılı ile birlikte yeni bir yüzyıl ve aynı zamanda yeni bir bin yıl başlamıştır. 1960-1970 arası dönem sosyal devlet anlayışının genel kabul gördüğü; 1980'li yıllar bütçe açıklarının büyüdüğü, gelişmiş ekonomilerin krizler yaşadığı, devletin rolünün sorgulanmaya başlandığı ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla soğuk savaş döneminin kapandığı; 1990'lı yıllar dünyada küreselleşmenin etkilerinin yaygınlık kazandığı, değişim ve devrimin hızlandığı, bilgi yaratma ve bilgi paylaşımında büyük adımlar atıldığı, devletin rolünün ve işlevlerinin sorgulanarak reforma tabi tutulduğu, birçok gelişmiş ve sanayileşmiş ülkenin daha az rolü bulunan daha güçlü devlet anlayışına uygun olarak yapısal düzenlemelere ağırlık verdiği yıllar olarak anımsanacaktır.

Dünyada bu gelişmeler olurken, Türkiye'de de 1995'lerden itibaren devletin ve kamunun rolü ve kamu kesiminin hemen hemen tüm alanlarında reform ve yeniden yapılanmadan söz edilmeye başlandığını görmekteyiz.

Türkiye'de batılılaşma hareketleri 18'inci yüzyılın sonlarında Tanzimat Fermanı ile başlamıştır. O tarihlerden bugüne kadar yenileşme çabaları sürmektedir. Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş yıllarında Atatürk Devrimleri büyük başarıyla gerçekleştirilmiştir. Söz konusu devrimlerde büyük başarı yakalanmasına karşın, bu devrimlerin zorunlu ve ayrılmaz parçası durumunda olması gereken etik değerler ve mantalite (zihniyet) devrimi ne yazık ki gerçekleştirilememiştir. Devrimlerin etik değerleri ile mantalite

devrimlerini yapmaya ve yerleştirmeye Atatürk'ün ömrü yetmemiştir. Daha sonra işbaşına gelen kadrolar ise, bırakın etik değer ve mantalite devrimlerini yapmayı; yapılmış olan Atatürk Devrimlerini korumakta bile son derece zorlanmışlar ve isteksiz davranmışlardır. Durum böyle olunca, özellikle çok partili yaşama geçildikten sonra, Atatürk Devrimlerinden çok büyük ödünler verilmiştir. Bu devrimlerin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve tam bir yaşam biçimi haline getirilmesi yerine; büyük güçlüklerle geline noktasından çok gerilere dönülmüştür.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'ndan devir alınmış pek çok devlet kurumu ve kamusal oluşum, Cumhuriyet Türkiye'sinin değişimden yana olan kadroları tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulama süreçlerinin çoğuna yurtdışından getirilen veya davet edilen pek çok uluslararası kurum ve kuruluş temsilcisi, yabancı devletlerin uzmanları ile bilim adamları da katılmışlardır. Bu ekipler, Başbakanlığın veya Bakanlıkların görevlendirmesiyle daha Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kamu kurum ve kuruluşlarında inceleme ve araştırmalara başlamışlardır. Bu çalışmalar sonucunda, bugün bile pek çok yönden geçerliliğini koruyan kapsamlı raporlar hazırlanmıştır. Bu raporların büyük bir bölümünde ortak nokta, üzerinde araştırma yapılan kamu kurum ve kuruluşlarının mutlaka reforma tabi tutulmasını istemeleri olmuştur. Yapılacak reformlar ya da reorganizasyonlar konusunda değişik görüşler ortaya konulmuştur.

Kamu kesiminde yapılması gereken reformların ya da yeniden yapılandırılmaların başlangıcında (Özellikle; 1923-1960 arası dönemde) yabancı uzman ağırlıklı çalışmalar ve öneriler ortaya konulurken; 1960'tan sonra, ülkemizdeki yetişmiş insan gücün-

den yararlanılarak, bu çalışmaların yürütülmesi yeğlenmiştir. Bu kapsamda, üniversiteler ve devlet kurumları arasında son derece verimli ve yararlı bir işbirliği ortaya konulmuştur. Bu işbirliğinin doğmasında ve verimli sonuçlar alınmasında Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) çok büyük rol oynamıştır.

13.12.1962 tarih ve 6/209 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Proje İdare Kurulu'nun yönetiminde ilgili bakanlık ve dairelerin işbirliği ile araştırma yapılması kararlaştırılmıştır. Bu karar sonucunda Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP) ortaya çıkmıştır. MEHTAP çok geniş kadrolarla ve pek çok alanı kapsayacak biçimde gerçekleştirilmiştir. MEHTAP'ın ortaya koyduğu önerilere yönelik yapılanları araştırmak üzere TODAİE tarafından 1971 yılında yapılan bir araştırmaya göre; MEHTAP ile ortaya konulan önerilerin % 54.0'ünün uygulanmadığı, % 19.5'unun ise eksik ya da değiştirilerek uygulandığı saptanmıştır. Bu sonuçlar MEHTAP için harcanan büyük kaynak, zaman ve emeğin çok büyük oranda boşa gittiğini göstermektedir.

1988 yılında TODAİE tarafından Proje Yönetim Kurulu'nun sorumluluk ve gözetiminde Başbakanlık, Bakanlıklar, Başbakanlık ve Bakanlıkların Bağlı kuruluşları, yerel yönetimler ve üniversitelerin katılımıyla Kamu Yönetimi Araştırma (KAYA) Projesi başlatılmıştır. KAYA Projesi ile kamu kesimine yönelik pek çok aksaklık saptanmış; bu aksaklıkları giderecek çözüm önerileri ve yeniden yapılanma önerileri raporlar halinde ortaya konulmuş; ancak, ortaya konulan önerilerin önemli bir bölümü çeşitli nedenlerle yaşama geçirilememiştir.

Türkiye'de yeniden yapılanma, devletin ve devlet kurumlarının reforma tabi tutul-

ması konusunda, gerek yabancı uzmanlar ve heyetlerce ve gerekse yerli çalışma grupları ve komisyonlarca çok sayıda nitelikli ve kapsamlı çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar ve ortaya konulan çözüm önerileri çeşitli açılardan eleştirilebilir; ancak, bu önerilerin tamamının olumsuz ve uygulanamaz olduğu anlamına gelmez. Çalışmanın önceki bölümlerinde yeri geldikçe ortaya konulduğu üzere gerek yenileşme, reform ve yeniden yapılandırma konusundaki içtensizlik; gerek siyasal otoritenin gereken önem ve ağırlıkta konuya tavırını koymaması; bürokratik tıkama ve direnç; mesleki dayanışmaların ve statükocu yaklaşımların kilitleyici tavırları büyük ideallerle gerçekleştirilen bu çalışmaların bir kenara bırakılması sonucunu doğurmuştur.

2001 yılında IMF ve Dünya Bankası'nın Maliye Bakanlığı merkezli olmak üzere düzenlediği ve gizli kayıtlı olarak sunduğu iki ayrı rapor, IMF'nin dış borç dayatması ile uygulamaya konulmaya çalışılmaktadır. Daha önce özellikle ulusal düzeyde gerçekleştirilmiş olan ve pek çok bilim adamı ve uygulamacının emeği olan MEHTAP ve KAYA raporları bir kenara bırakılırken; IMF'nin bastırması sonucu içerikleri son derece tartışmalı olan ve Türkiye'de tartışmaya dahi açılmamış ve gizli tutulan iki raporla önerilen reformların ve yeniden yapılandırmaların gerçekleştirilmesi için çok büyük çaba harcanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurum ve kuruluşlarının hemen hemen tamamında çok ciddi yeniden yapılanma gereksinimi vardır ve bu birçok açıdan tartışmasız bir gerçektir. Türkiye'de bu yeniden yapılandırma ve reformları gerçekleştirecek bilgi birikimi ve insan kaynağının olduğu da bir gerçektir. Durum böyle olunca, küreselleşen dünyada, tam rekabetçi tüm ortamlarda Türkiye'nin sağlıklı ve onurlu ye-

rini alması için dışarıdan dayatılan birtakım raporlara ve önerilere gereksinimi bulunmamaktadır. Bu ülkenin üniversiteleri, bilim adamları, devlet kurumları, teknokratları ve bürokratları bu yeniden yapılanma ve reform hareketini en iyi biçimde gerçekleştirebilecek yetenek, erk, bilgi birikimi ve deneyime sahiptir.

Türkiye'nin gelişen dünyadaki yerini etkin biçimde alabilmesi için kamu kesiminin zaman geçirilmeksizin reforma tabi tutulması bir zorunluluktur. Bu zorunluluğun yerine gelebilmesi için iktidarı elinde bulunduran siyasal erkin ve TBMM'nin reform olayını sahiplenmesi ve olayın en üstel biçimde eşgüdümünün yapılması çok önemlidir. Siyasal otoritenin içtenliği ve istenci, özellikle bu konuda ortaya çıkması olası dirençleri ve sabote edici girişimleri önlemek ve ortadan kaldırmak bakımından yaşamsal öneme sahiptir.

Devletin tüm kurum ve kuruluşları tepeden tırnağa yeniden yapılandırılırken, tüm bunlar için kaynak yaratacak olan mali ve ekonomik birimlerin reformuna öncelik verilmesi çok önemlidir. Bu bakımdan, reform hareketlerine mali ve ekonomik birimlerden başlanması yerinde olacaktır. Türkiye'de mali ve ekonomik birimlerin dağılık olduğu ve bu dağılıklığın yarattığı sorunlar ile maliyetler çalışmanın önceki bölümlerinde ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur. Türk kamu kesiminin can damarını oluşturan mali ve ekonomik birimlerin bu dağılık yapısının bir an önce ortadan kaldırılması; bu alandaki yönetim ve denetimde yaşanan boşluğun kapatılması gereklidir. Türk mali ve ekonomi birimlerinin dağılık yapısı; kirlenmeyi ve kayıt dışılığı beslemekte; saydamlığı önlemekte; denetimi ve soruşturma süreçlerini etkisizleştirmekte ve devre dışı bırakmakta; hesap verme sorumluluğunu ciddi anlamda zedelemektedir. Bu birimlerin bir-

birlerinden kopuk yapılar içinde etkinlikte (etkinsizlikte) bulunması, Türkiye'nin rekabet gücünü ve dış kredibilitesini önemli ölçüde olumsuz yönde etkilemektedir.

Kamu kesiminin açılım yapabilmesi ve çağrı yakalayabilmesi bakımından, ulusal insan kaynağından ve evrensel bilgi birikiminden yararlanarak yeniden yapılandırılması kaçınılmazdır. Bu yeniden yapılandırma işlemleri gerçekleştirilirken, mali ve ekonomik kamu kurumlarının yaşanan güçlükleri ve olumsuzlukları ortadan kaldırmak, devingen ve sürekli kendini yenileyen bir yapı yaratmak bakımından işlevsel tek bir yapı içinde toplanması yerinde olacaktır. Bu çalışma, gerçekleştirilecek yeniden yapılandırma çabalarında farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Önerilen model ortaya konulurken bilimsellik ve nesnellik dışında hiçbir kaygı gözetilmemiştir. Mali ve ekonomik birimlerin işlevsel açıdan yeniden yapılandırılması için önerilmiş olan model, köktenci bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Pek çok birim kapatılmış veya birleştirme yoluyla ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle, araç, gereç, donatı, taşınmaz, emek tasarrufu sağlanmıştır. Bu tasarruflar, baskı ve zorlamaya dayalı değil, gereksiz birimlerin ortadan kaldırılması yoluyla elde edilmiştir.

Daha da önemlisi, bu köktenci yeniden yapılandırma modeli ile hizmet sunumunda etkinlik ve verimlilik çok üst düzeyde artırmakta; yurttaşının emrinde bir kamu kesimi yaratma güdüsü öncelikli konuma geçmektedir. Önerilen modelden pek çok kişi, kurum, kuruluş ve çevrenin rahatsızlık duyması söz konusu olabilir. Bu yönden, böyle bir modelin yaşama geçirilebilmesi için çok güçlü bir siyasal istenç, tutarlı ve yurtsever bir bürokratik takım gereklidir. Çıkarsal yönden rahatsız olacak, statükolarının sınırlarını aşamayacak, mesleki dayanışma ruhunun öznel kalıplarının

dışına çıkamayacak, kısa süreli tutkularından kurtulamayacak, ulusal öncelikler gündeme geldiğinde kişisel önceliklerinden vazgeçemeyecek bürokratik ve siyasal kadrolarla ideal ve yenilikçi atılımların gerçekleştirilmesi olanaklı değildir.

Büyük reformların ve köktenci değişimlerin yapılabilmesi için en üst düzeyden önderlik, yönlendirme ve eşgüdüm içinde çalışmaya gerek vardır. Ülkenin devlet başkanı ve/veya hükümet başkanı, hükümet ve parlamentosunun eşgüdüm içinde davranması reformların ya da köktenci değişimlerin toplum nezdinde yaygın olarak kabul edilmesinde yaşamsal öneme sahiptir. Atatürk Devrimleri bunun en güzel örneğidir. Ayrıca, çalışmamızın Birinci Bölümünde sunulan 13 gelişmiş batı ülkesinin reform uygulamalarındaki hükümet ve parlamento uyumu da bunun bir kanıtıdır. Önerilen model pek çok yönden köktenci özellikler taşımaktadır ve statükocu bakış açısına sahip pek çok siyasal, teknik ve bürokratik kadroyu rahatsız edebilecek niteliktedir. Bu bakımdan, bu tür önerilerin et-

kin olarak uygulanabilmesi ve karşılıklılaşılması olası dirençlerin önlenmesi için güçlü bir hükümete ve hükümet ile parlamento arasında uyumlu bir çalışmaya gereksinim vardır.

Dipnotlar

1- Bu yazıda yer alan görüşler tümüyle yazarın şahsına ait olup, hiç bir biçimde Hazine Müsteşarlığı'nı, Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü'nü ve Kadir Has Üniversitesi'ni bağlamaz ve anılan kurumların görüşü olarak kullanılamaz.

2- Şu anki Bayındırlık ve İskan Bakanlığı.

3- Şu an Başbakanlığa bağlı Konut Müsteşarlığı ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı kapatılarak, Konut Genel Müdürlüğü olarak yeniden oluşturulacaktır.

4- KİTlerin özelleştirilmesi tamamlandığında kapatılmalıdır.

5- Özelleştirme işlemleri tamamlandığı işlevi kalmayacağı için kapatılmalıdır.

6- İhracatçı ve İthalatçı birleştirilmelidir.

7- Şu anki unvanı Mali Polis.

Sevgili Okurlar,

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eski Rektörü ve Eski Maliye Bakanı Sayın **KEMAL KURDAŞ**'ın "**Bitmeyen Gaflet ve Türkiye Ekonomisinin Çöküşü**" başlıklı yeni kitabı Nisan 2003 tarihinde ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. tarafından çıkarılmıştır. Bu kitapta Türkiye'nin 1920 - 1980 arasındaki 60 yıllık dönemde izlediği ekonomik politikalar, toplu bir bakış çerçevesinde anlatıldıktan sonra, 1980-2002 dönemi üzerinde özellikle ve ayrıntıları ile durdurulmuştur.

Fiyatı : 14.000.000.-TL.

KEMAL KURDAŞ

BİTMEYEN GAFLET VE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN ÇÖKÜŞÜ

İsteme Adresi: Binbirdirek Mah. Suterazisi Sokak No.6/2 Sultanahmet - İSTANBUL

Tel: (0212) 516 11 45 - 518 17 32, Faks: (0212) 518 66 43

http:// www.ekonomikyorumlar.com

e-mail: ekonomikyorumlar@ekonomikyorumlar.com

SİZ DE ABONE OLUN!

"Finans – Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi"ne abone olanlar,
"Finans – Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi"ni önce okuyanlardır.

Adı Soyadı : .....

Firma Adı : .....

Adres : .....

Posta Kodu : ..... Tel: ..... Fax: .....

e-mail : .....

- Abone olmak istiyorum.
 Yeniden abone olmak istiyorum.
 Lütfen temsilcinizi gönderin (İstanbul'da oturanlar için).

"FİNANS – POLİTİK & EKONOMİK YORUMLAR" Aylık Dergi, 12 sayı için
2003 Yılı Abone Koşulları;

YURT İÇİ

- 6 Aylık: 30.000.000.-TL.
 1 Yıllık: 48.000.000.-TL.

YURT DIŞI

- 6 Aylık: 25 \$
 1 Yıllık: 50 \$

Not: Öğrencilere % 30 indirim yapılmaktadır.

Abone bedeli (.....) TL, aşağıdaki işaretli banka hesabınıza havale edilmiş-
tir.

Akbank T.A.Ş.
Nuruosmaniye Şubesi
Hesap No: 35875-4

Garanti Bankası
Nuruosmaniye Şubesi
Hesap No: 6299897

T.İş Bankası
Cağaloğlu Şubesi
Hesap No: 530979

Yapı Kredi Bankası
Çemberlitaş Şubesi
Hesap No: 1035572-7

Abone Başlangıç Tarihi: ..... Abone Bitiş Tarihi: .....

"EKONOMİK MALİ YAYINLAR SAN. VE TİC. A.Ş." adına, abone bedeline ilişkin, bankaya yatırdığımız mak-
buzun (ve öğrenci iseniz, öğrenci kimliğinizin) fotokopisini, yukarıdaki abone formu ile birlikte lütfen, "Finans - Po-
litik & Ekonomik Yorumlar Dergisi: Binbirdirek Mah. Suterazisi Sokak. No.6, Kat.2; 34400 Sultanahmet
İstanbul" adresine posta ile gönderebilir, faks geçebilir veya elektronik posta adresimize gönderebilirsiniz.

Faks: (0-212) 518 66 43. Tel: (0-212) 518 17 32 – 516 11 45.

e-mail: abone@ekonomikyorumlar.com <http://www.ekonomikyorumlar.com>

Görüşler

DR. BAYRAM ÇOLAKOĞLU
Ekonomist

T.C. Merkez Bankası Para Politikasının Güvenilirliği

Giriş

Gerek siyasi gerekse ekonomik sorunlar tartışılırken, "güvenilirlik" kavramının odak teşkil ettiği görülmektedir. Ancak bunun para politikası açısından önemi, 60'lı yılların sonlarına kadar etkili olan ve Keynesyen eksenli olarak bilinen politikaların istenmeyen sonuçlar vermesiyle anlaşılır olmuştur.

Bir miktar enflasyona karşılık reel çıktıyı artırmaya yönelik uygulanan politikaların, uzun dönemde reel çıktıyı artırmadığı gibi, ardında sadece enflasyon bırakması yeni politika arayışlarını önemli ölçüde tetiklemiştir. Bu çerçevede ortaya çıkan teorik gelişmeler, Keynesyen eksenli aktif politika anlayışının, "güvenilir politika" anlayışı ile ikame edilmesi ve para politikasının öncelikli amacının "fiyat istikrarını sağlamak" olması konusunda geniş bir uzlaşmaya varılması sonucunu doğurmuştur.

Bu bağlamda ihtiyari (aktif) politikaya karşı kurala dayalı bir politikanın tercih edilmesi, Merkez Bankalarının para politikası yapıcısı olarak araç bağımsızlığına sahip olması, şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması ile maliye politikasının disipline edilmesi güvenilir bir para politikasının ayrılmaz bileşenleri haline gelmiştir.

Ancak, ülkemizde hala "enflasyon veya büyüme" önceliği konusundaki tartışmaların varlığı ve Merkez Bankası bağımsızlığının sindirilememiş olması maalesef dünyadaki gelişmelerden kopukluğumuza ve kısa vadeci bir anlayışa işaret eden durumdur. Bu çalışmanın amacı, güvenilir bir para politikasının önemini ve bileşenlerini vurgulamak, T.C. Merkez Bankası (TCMB) para politikasını bu bağlamda değerlendirmek ve böylece Türkiye'de zaman zaman ortaya çıkan "enflasyon veya büyü-

me" tercihli tartışmalara ışık tutmaktadır.

I- Fiyat İstikrarını Öncelikli Amaç Haline Getiren Teorik Gelişmeler

1970'lerin başından itibaren, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yüksek enflasyon, işsizlik ve düşük büyüme performansları, ihtiyari para politikasının sorulanmasına yol açmıştır. Zira uzun dönemde, uygulanan politikanın reel etkileri kayboluyor ve ardında sadece enflasyon kalıyordu. Böylece "para politikasının öncelikli amacının fiyat istikrarı olması" konusundaki uzlaşma tüm dünyada yayılıyordu. Bu uzlaşmayı tetikleyen teorik gelişmeler ise, ihtiyari para politikasının uzun ve değişken zaman gecikmelerine sahip olması, enflasyon ve işsizlik arasındaki değiş-tokuşun uzun dönemde kaybolması, zaman tutarsızlığı probleminin ortaya çıkması ve enflasyon maliyetleri olarak ifade edilebilir (Mishkin and Posen, 1997: 11).

Friedman'a göre, para politikasının etkilerinin ortaya çıkması için uzun ve değişken zaman gecikmeleri (long and variable lags) söz konusu olmaktadır (Friedman, 1976: 153-154). Bu da istihdam ve çıktı gibi kısa vadeli reel ekonomik büyüklüklerin yönetimini imkansız hale sokmakta (Hahn und Mooslechner, 1999: 52), hatta uygulanacak bir ihtiyari politika aksi sonuçlar doğurabilmektedir. İhtiyari para politikasının bu eksiklikleri karşısında Friedman'ın önerisi kurala dayalı politika uygulaması olmuştur (Honeck, 1975: 64-65).

Teorik alandaki ikinci önemli gelişme, enflasyon ve işsizlik arasındaki değiş-tokuşun (trade-off) uzun dönemde geçersizliği yönündeydi. Monetaristler, reel sektör sadece para çoğaltanıyla etkilendiğinde bunun reel sonucunun tedricen etkisizleşip, geride sadece fiyat düzeyinde bir artış

kalacağını ve toplumun daha yüksek enflasyona katlanma pahasına da olsa daha yüksek bir istihdam düzeyine ulaşamayacağını ifade ediyordu (Kalmbach, 1973: 29-30). Burada reel etkilerin kısa dönemde ortaya çıkıp, fakat uzun dönemde kaybolması adaptif beklenti hipotezinin bir sonucudur.

Rasyonel beklentiler hipotezinde ise, mevcut tüm enformasyonu kullanan iktisadi birimler uygulanan politikaların etkilerini tahmin etmeye çalışıyor ve gelecek eksenli bir beklenti oluşumuna geçiş yapıyordu. Buna göre, ihtiyari para politikasının bir defalık bile etkisi ortaya çıkmıyordu (Görgens Et. Al, 1999: 166). Dolayısıyla, Monetaristlerden bir adım daha öne çıkan Yeni Klasiklere göre, ihtiyari politikaların öngörülmesi halinde kısa dönemli etkileri bile söz konusu olmamaktaydı.

İhtiyari politika karşısındaki üçüncü gelişme "zaman tutarsızlığı problemi" (time-inconsistency problem) ile ilgilidir (Mishkin, 1997: 6-7; Mishkin and Posen, 1997: 11-12). Bunu vurgulayarak ihtiyari politikalar üzerinde yıkıcı etkiler ortaya çıkartan Yeni Klasik İktisatçılar, güvenilirliği olan politikalar ve zaman boyutunda tutarlılık olarak ifade edilebilen iki yeni kavram geliştirmiştir. Yani kamuoyu, ilan edilen politikaların açıklandığı gibi uygulanacağına ve zaman içerisinde bu uygulamalardan sapma olmayacağına inanırsa, bu politikalar ve politika uygulayıcısı olan Merkez Bankasının güvenilirliğe sahip olduğu kabul edilir (Paya, 1997: 323).

Enflasyonun yol açtığı maliyetler ise, ihtiyari para politikası karşısındaki dördüncü gelişme olmuştur. Belli bir oranın üzerindeki enflasyon, ekonomide bir çok maliyete katlanma zorunluluğunu ortaya çıkartmaktadır.

Yapılan çalışmalardan biri olan enflas-

yonun ayakkabı kösesi maliyeti, faiz oranlarının para talebindeki rolü aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Özellikle Fisher eşitliğini dikkate aldığımızda, t zamanının nominal faiz oranı (i_t), t zamanının reel faiz oranı (r_t) ve t zamanının beklenen enflasyonunun (π_t^e) toplamına eşittir ($i_t = r_t + \pi_t^e$). Dolayısıyla, enflasyon ve enflasyon beklentileri artarsa, nominal faiz oranları da artacak ve bu durum, bireylerin elde para veya nominal değerli aktif tutma meylini azaltacaktır. Çünkü bu durumda elde para veya nominal değerli aktif tutmanın alternatif maliyeti yükselmektedir. Burada, ayakkabı kösesi maliyetlerindeki artış, elde para tutumunu minimize etmenin maliyetidir (Pakko, 1998: 38-39). Daha açık bir ifadeyle, elinde fazla para tutmayan kişiler, gerektiğinde para çekmek için sık sık bankaya gideceklerinden ve dolayısıyla ayakkabılarının eskieyeceğinden yola çıkılarak "ayakkabı kösesi maliyeti" kavramı yakıştırılmıştır (Leschke, 1999: 15). Fisher, enflasyon oranı % 0'a karşın % 10 iken, söz konusu maliyetin GSYİH'nın % 0,30'; Lucas ise, % 0,45'i kadar olacağını öne sürmektedir (Pakko, 1998: 39).

Bir başka enflasyon maliyeti ise mali sektöre aşırı yatırımların yapılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Fiyatlar genel düzeyinin istikrarsız olması durumunda, verimli alanlara yatırım yapmaktan kaçınılarak, normal işlemlerde komisyonculuk yoluyla kazanç sağlama fırsatları daha yüksek olacaktır (Mishkin, 1997: 8-9). Türkiye'nin uzun yıllardan beri yaşadığı yüksek enflasyonist ortamda, şirketlerin faaliyet dışı gelirlerinin, normal faaliyetlerden elde ettikleri gelirlerini aşmış olması, bu enflasyon maliyeti türüne örnek gösterilebilir.

Vergi sisteminde ortaya çıkan etkinsizlikler de önemli enflasyon maliyetlerinden birisidir. Uygulamada vergi sistemleri nadiren enflasyona endekslenmekte ve de

enflasyondaki bir yükseliş öncelikle sermayenin maliyetini yükseltmektedir. Bu da yatırımların optimal düzeyin altına düşmesine yol açar (Mishkin, 1997:9). Bu meyanda Feldstein, düşük oranlı bir enflasyonun yaşandığı durumda bile önemli sosyal maliyetlerin ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Örneğin, enflasyonun % 0 yerine % 2 olması halinde vergilerle ilgili çarpıklıkların yol açtığı sosyal kayıpların, GSYİH'nın % 1'i civarında olması söz konusudur (Feldstein, 1996: 50-51).

Vergi sisteminde ortaya çıkan enflasyon kaynaklı bir başka olumsuzluk da kayıt dışı ekonominin yüksek oranlı enflasyon tarafından tetiklenmesidir. Enflasyon kaynaklı fiktif kârların vergilendirilmesi ve elde edilen gelirin enflasyon dolayısıyla daha yüksek vergi dilimlerine dahil olması sonucu vergi mükelleflerinin satın alma gücü düşer. Satın alma gücündeki düşüşü telafi etme yollarını arayan mükellefler, bunu gerçek gelirlerini vergi idaresinden gizleyerek sağlama çabasına girerler. Bu çabanın zincirleme sonuçları ise, vergi hasılatının düşmesi, kamu harcamalarının finansmanı için daha çok borçlanma, faiz oranlarının yükselmesi, reel ekonominin kredi maliyetlerinin artması vb. şeklinde sıralanabilir (Akbulak ve Tahtakılıç, 2003: 21). Uzun yıllardır yüksek ve kronik bir enflasyon yaşayan Türkiye'de kayıt dışı ekonominin milli gelire oranının % 50'yi aşmış olması bu maliyetin boyutları hakkında yeterince bilgi vermektedir (Sarılı, 2002: 38).

Hakkında bir çok çalışmanın yapıldığı önemli bir enflasyon maliyeti, enflasyonun büyüme oranları üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkidir. Öyle ki, bugün Türkiye'de uygulanan ekonomik program bağlamında, hala "önce enflasyon mu? Yoksa büyüme mi?" tartışması devam etmektedir. Fakat aşağıda verilen ampirik

bulgular, böyle bir tartışmanın yersizliğini gösterir niteliktedir.

Barro'nun yapmış olduğu bir çalışmaya göre, enflasyonun % 10 düzeyinde olması halinde, kişi başına reel GSYİH'nın % 0,2-0,3'ü kadar bir maliyete yol açacağı belirlenmiştir. Ayrıca Barro, böyle bir olumsuz etkinin reel GSYİH'yı 30 yıl sonra yaklaşık % 4-7 kadar düşüreceğini ifade etmektedir (Barro, 1996: 168). Bu konuda yapılan çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmekle birlikte, genel olarak enflasyon oranındaki % 1'lik bir artışın ekonomik büyüme üzerinde % 0,1-0,5 arasında olumsuz bir etki meydana getireceği konusunda bir uzlaşmanın bulunduğu söylenebilir (Mishkin, 1997: 9-10).

Söz konusu enflasyon maliyetleri yanında belirsizlikler nedeniyle doğru tahsis kararlarının alınamaması, risk primlerinin artması, kısa vadeci davranışların yaygınlaşması (Mishkin and Posen, 1997, 13) ve fiyatların sık sık değiştirilmesinden kaynaklanan mönü maliyetleri (menu costs) (Mishkin, 1997: 9-10) de diğer enflasyon maliyetleri arasında yer almaktadır.

II. Güvenilir Bir Para Politikasının Bileşenleri

Yukarıda sıralanan tüm gelişmeler, ihtiyari para politikası anlayışını ciddi anlamda sarsmıştır. Para politikasının nihai amacının istihdamı genişletmek ve çıktıyı arttırmaktan çok fiyat istikrarını sağlamak olması yönündeki anlayış, özellikle Monetarist iktisatçıların etkisiyle yerleşmişti. Bu itibarla, gözden düşen ihtiyari politikaların yerine de güvenilir politikalar ikame edilmiştir. Fiyat istikrarına odaklanmış güvenilir bir para politikası da ihtiyari politikaya karşı kurala dayalı politika tercihi, Merkez Bankasının bağımsızlığı, şeffaflık ve hesap verebilirlik ve ayrıca maliye politikasının disipline edilmesi gibi bi-

leşenlerden oluşmaktadır.

İhtiyari politika, Merkez Bankasının ekonominin gidişatına göre, uygun politika araçlarını kullanması anlamına gelmektedir. Kurala dayalı politika ise, Merkez Bankasının somut görevlerle yükümlü olmasını gerektirmektedir (Issing, 1996: 262). Bu çerçevede Svensson, para politikası kuralını, "para politikası için tavsiye edilen bir kılavuz" olarak tanımlamaktadır. Bu da araç kuralı ve hedef(leme) kuralı olmak üzere ikiye ayrılır (Svensson, 1998: 5):

Bir araç kuralı, araçları önceden kararlaştırılmış değişkenler veya ileriye dönük (forward-looking) değişkenler ya da her ikisinin öngörülen bir fonksiyonu olarak ifade edilir. Araçlar, önceden kararlaştırılmış değişkenlerin öngörülen bir fonksiyonu olduğunda, bu açık bir araç kuralıdır. Araçlar ileriye dönük değişkenlerin öngörülen bir fonksiyonu olduğunda ise, bu örtük bir araç kuralı olmaktadır. Basit araç kuralının en bilinen örneği Taylor Kuralı'dır.

Hedef(leme) kuralı ise, Merkez Bankasının belirli bir kayıp fonksiyonunu*; diğer bir ifadeyle hedefteki sapmaları minimize etme görevini ifade etmektedir. Döviz kuru, parasal, nominal GSYİH ve faiz oranı hedeflemesi gibi bir ara hedef stratejisi ve-

* Kayıp fonksiyonu, fiili enflasyon oranının arzulanan enflasyon oranından (enflasyon boşluğu) veya fiili çıktının potansiyel çıktıdan sapmalarının (çıkıtı boşluğu) minimize edilmesidir. Kayıp fonksiyonu genelde, merkez bankalarının enflasyon oranı için bir hedefe sahip olması, bununla beraber çıktı için uzun dönemli bir hedefe sahip olmaması şeklinde yorumlanmaktadır. Bu, uzun dönemde dik olarak kabul edilen Phillips Eğrisine dayanarak, para politikası aracılığıyla uzun dönemde potansiyel çıktının etkilenemediği, bilakis sadece konjonktür devresi üzerindeki çıktı dalgalanmalarının yumuşatılabileceği düşüncesine uymaktadır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Svensson, "Inflation Targeting as a Monetary Policy Rule", pp. 14-15.

ya enflasyonunun doğrudan hedeflenmesi gibi stratejiler, hedef(leme) kuralına örnek olarak gösterilebilir. Bu çerçevede para politikası hedefi de kayıp fonksiyonu içinde bir değişken olarak yer almaktadır.

Para politikasının güvenilirliğinin ikinci kriteri Merkez Bankasının bağımsız olmasını zorunlu kılar. Yapılan ampirik çalışmalar da Merkez Bankasının bağımsızlığı ile enflasyon arasında ters yönlü belirgin bir ilişki olduğunu göstermiştir. Fakat bu ilişkinin varlığının ancak kurumsallaşmasını sağlamış piyasalarda söz konusu olduğunu da vurgulamak gerekir (Berument ve Neyaptı, 1999: 12). Üstelik Merkez Bankasının amaç bağımsızlığından ziyade araç bağımsızlığına sahip olması yeterli görülmektedir. Yani, Merkez Bankasının kendi politika araçlarını belirleyebilmesi önem taşımaktadır (B. Friedman, 2000: 20).

Şeffaflık ve hesap verebilirlik, güvenilir bir para politikası için aranan bir başka özelliştir. Kamuoyu tarafından bir Merkez Bankasından talep edilen hesap verebilirlik, aynı zamanda Merkez Bankasının şeffaflığa da sahip olmasını gerektirmektedir. Zira benimsenen para politikası ile hedeflere ulaşıp ulaşılamadığı şeffaflık sayesinde denetlenebilmektedir. Şeffaflık, bir Merkez Bankasının sadece güvenilirliğini sağlamak için değil, ayrıca Merkez Bankasının demokratik meşruiyete sahip bir kurum olarak kabul edilmesinin de sonucudur (Brandner und Schubert, 1999: 61). Öyle ki şeffaflık, hesap verebilirliğin ayrılmaz bir unsuru haline gelmiştir (Eijffinger and Hoerberichts, 2000: 2).

Bu çerçevede şeffaflık prensibinden anlaşılması gereken ise, Merkez Bankasının hedef ve faaliyetleri hakkında halkı bilgilendirmesidir. Halkın, diğer bir ifade ile piyasa aktörlerinin bilgilendirilmesi, onların geleceğe ilişkin enflasyon beklentilerini

Merkez Bankasının hedefleri doğrultusunda oluşturmaya yardımcı olacaktır. Dolayısıyla Merkez Bankasının uyguladığı para politikasının mümkün olduğunca şeffaf olması, uygulanan politikaya güvenin sağlanması bakımından önem taşımaktadır (Deutsche Bundesbank, 2000: 16). Zaten piyasa aktörleri iktisadi kararlarını uygulanan politika doğrultusunda verince, bu durum politikanın hedefe ulaşmasını sağlayacaktır.

Para politikasının öncelikli amacının fiyat istikrarı olması, Merkez Bankalarını para politikası konusunda oldukça güçlü bir konuma getirmektedir. Ancak bu yeterli olmayıp, para politikasının maliye politikasınınca desteklenmesi -fiyat istikrarına ulaşmak açısından- büyük önem taşımaktadır. Çünkü, güvenilir bir para politikasının yukarıda sıralanan üç bileşeni de -para politikası yapıcısı olarak- Merkez Bankalarının taşınması gereken niteliklerdendir. Ancak, maliye politikasının disipline edilip, para politikasını destekleyici bir niteliğe büründürülmesi tamamen siyasi otoritenin inisiyatifindedir. Bu bağlamda para politikasının başarısının, maliye politikası ile tam bir koordinasyon içerisinde yürütülmesine bağlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Maliye politikası, iyi bir para sistemi ve istikrarlı fiyatlara ihtiyaç duyduğu gibi, disipline edilmiş bir maliye politikası da fiyat istikrarına yönelmiş bir para politikası için önemli bir varsayımdır. Bu temel prensibin karşısında sadece çöküntünün olduğu, iktisat tarihinin acı tecrübelerinden öğrenilebilir (Schlesinger et. al, 1993: 53). Maliye politikasının disipline edilmesinden de her şeyden önce ekonomide mali baskınlığın olmamasını anlamak isabetli olacaktır. Sargent ve Wallace'ye göre, sürekli mali açıkların bulunduğu bir ekonomide para politikası bunun baskısı altında kalacak ve

uzun dönemde para politikasının fiyat istikrarına hiçbir katkısı olmayacaktır (Sargent and Wallace, 1986: 158-161).

III. TC Merkez Bankası'nın Para Politikası Bileşenleri

TCMB'nin eski statüsünde fiyat istikrarı amacına yönelik politika uygulamalarında kalkınma planları ve yıllık programların göz önünde bulundurulma zorunluluğu bulunuyordu. Bunun yanında Bankanın kamu kurum ve kuruluşlarına kredi vermesi, açık piyasa işlemleri çerçevesinde devlet kağıtları ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ait tahvillerin alınıp satılması çoğu zaman fiyat istikrarı amacından uzaklaşmaya yol açmıştır.

Bu çerçevede Bankanın kredi politikası 1989 Ekim'ine kadar, bir para politikası aracı olmaktan ziyade, kalkınmanın finansmanı amacıyla selektif kredi politikasının bir aracı olarak kullanılmıştır. Ancak bu tarihten sonra, orta ve uzun vadeli kredi uygulamasından vazgeçilip, reeskont kredileri sadece para politikasının yürütülmesi amacıyla kullanılacak bir araç haline getirilmiştir (Kesriyeli, 1997: 18-19).

1990'lı yıllarda da TCMB'nin statüsünü iyileştirme yönünde bir takım düzenlemeler yapılmışsa da bunlar fiyat istikrarını sağlamada etkinlik için yeterli olmamıştır. Berument ve Neyaptı'nın TCMB'nin bağımsızlığı ile ilgili yaptıkları bir araştırma, çağdaş iktisatçılarca yapılan bir çok araştırma gibi, para politikasının bağımsız bir Merkez Bankasına devredilmesi gerektiği sonucunu ortaya koymuştur. Bunun için de Merkez Bankası kanununun çok daha köklü bir şekilde değiştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Berument ve Neyaptı, 1999: 17). Bundan sonra ancak Şubat 2001 krizini müteakip uygulamaya konulan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" çerçevesinde, 25.4.2001 tarihli değişikliklerle,

TCMB'nin statüsü köklü bir değişim yaşamıştır.

Buna göre TCMB'nin (TCMB Kanunu, m. 4), "... temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanılacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler. Banka, fiyat istikrarını sağlamak amacı ile çelişmemek kaydıyla Hükümetin büyüme ve istihdam politikalarını destekler."

TCMB'nin temel amacının fiyat istikrarını sağlamak olması, para programının ilk defa uygulandığı, 1989 yılından bu yana kurala dayalı politika yapma çabalarında son aşamanın da tamamlanması anlamına gelmiştir. Zira Banka artık, araç bağımsızlığı çerçevesinde hem kullanacağı para politikası stratejisini belirleyebilecek hem de fiyat istikrarına zarar verdiği taktirde, hükümetin büyüme politikalarına destek vermeyecektir.

Şubat krizinden sonra bağımsızlık statüsünü kazanan TCMB, "para tabanı"nın nominal çapa olarak belirlendiği bir parasal hedefleme stratejisini benimsemiştir (TCMB, 2002: 18). Ancak hedef strateji, esas itibariyle enflasyon hedeflemesidir. 2002'nin başından itibaren uygulanan para politikasında da para tabanı nominal çapa olarak kullanılmakla birlikte, asıl olarak gelecek dönem enflasyonuna ilişkin gelişmelerin belirleyici olması öngörülmüştür. Dolayısıyla para politikasının nominal çapası "örtük enflasyon hedeflemesi"dir. Bu bağlamda para tabanı da ek bir çapa fonksiyonu görmektedir. Uygulanan politika çerçevesinde, para tabanı hedeflerinin tutturulmasına rağmen gelecekte enflasyonist baskının arttığı görülürse, kısa vadeli faiz oranları yükseltilecek enflasyon hedefi doğrultusunda ayarlama yapılması söz konusu olmaktadır (TCMB, 2003a: 3, 12).

TCMB, bağımsızlık statüsünü kazandıktan sonra özellikle 2002 yılı başında açıkladığı para politikası ilkeleri çerçevesinde kurula dayalı, gelecek dönem enflasyonuna odaklı bir politika izlemekte olup; bu stratejisini 2003 yılında da –kurula dayalı başka bir politika olan- enflasyon hedeflemesi stratejisine geçene kadar sürdürüleceğini ilan etmiştir.

TCMB'nin, yeni statüsü ile güvenilir bir para politikasının ayrılmaz bileşenlerinden şeffaflık ve hesap verebilirlik konusunda da önemli kazanımlar elde ettiği görülmektedir. Şeffaflık çerçevesindeki önemli bir sorumluluğun, Para Politikası Kurulu eliyle yerine getirildiği görülmektedir. Buna göre, "Para Politikası Kurulu, ...Para politikası hedefleri ve uygulamaları konusunda belirli dönemler itibarıyla raporlar hazırlayarak Hükümetin ve belirleyeceği esaslar doğrultusunda kamuoyunun bilgilendirilmesi, ... ile görevli ve yetkilidir" (TCMB Kanunu, m. 22/A).

Bu çerçevede kamuoyunun bilgilendirilmesi, yapılan para politikası uygulamalarının gerekçelerinin açıklanması uygulanan para politikasının güvenilirliğine önemli katkılar sağlayacaktır. Yeni statü ile birlikte bu bağlamdaki en önemli yayın "Para Politikası Raporu"dur. Rapor aracılığıyla fiyatlardaki gelişmeler, para ve kur politikası, mali piyasalardaki gelişmeler vb. konularda kamuoyu bilgilendirilmekte ve iktisadi aktörlerin beklentileri etkilenmeye çalışılmaktadır. Bunun yanında haftalık basın bültenleri, yıllık raporlar ve araştırma yayınları da kamuoyu ile iletişim ve beklentilerin etkilenmesi amacıyla kullanılmaktadır.

TCMB Kanunu'nda (m. 42), şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin de üst düzeyde gerçekleştirildiği görülmektedir. Buna göre, "Başbakan, Bankanın işlem ve hesap-

larını denetlettirebilir. Başbakanlık bu hususta her türlü bilgiyi Bankadan isteyebilir. Banka, bilanço, kâr ve zarar hesaplarını bağımsız denetim kuruluşlarına denetlettirebilir."

Burada, TCMB'nin % 51 hisselerine, Hazine üzerinden sahip olan devletin Başkan aracılığıyla, onun da Başbakanlık Tefiş Kurulu aracılığıyla yaptırdığı denetim kamu denetimini oluşturmaktadır (TCMB, 2001). Bunun yanında, TCMB Denetleme Kurulu tarafından yapılan iç denetim söz konusudur. Ancak, önemli görülen denetim şekli dış denetimdir. Bu da Bankanın bağımsız denetim kuruluşlarına yaptırdığı denetimi ifade etmektedir. Buna göre yeni statü, Bankaya bağımsız dış denetim yolunu açmakla önemli bir şeffaflık ve hesap verebilirlik kriterini yerine getirmiştir. ABD, İngiltere, Kanada, Arjantin, Meksika gibi birçok ülke Merkez Bankası (TCMB, 2001) ve Avrupa Merkez Bankası'nın (AMB) işlemleri de bağımsız dış denetim kuruluşlarınca denetlenmektedir.

TCMB'nin faaliyetlerine yönelik bir başka özel denetim yolu da Başkanın Bakanlar Kurulu ile TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nu bilgilendirmesiyle gerçekleşmektedir. Burada, Bankanın faaliyetleri ile uygulanmış ve uygulanacak para politikası hakkında bilgilendirme durumu söz konusudur. Yani (TCMB Kanunu, m.42);

"Başkan tarafından, Banka faaliyetleri ile uygulanmış ve uygulanacak olan para politikası hakkında her yıl Nisan ve Ekim aylarında Bakanlar Kuruluna rapor sunulur. Banka, faaliyetlerine ilişkin olarak, yılda iki defa Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan ve Bütçe Komisyonunu bilgilendirir"

Yeni statü ile birlikte getirilen yukarıdaki hüküm, AMB'nin yükümlülükleri ile paralellik oluşturmaktadır. Zira AMB Başka-

nı da Avrupa Parlamentosu Komisyonu'na bilgi vermekte ve sorulan soruları cevaplandırmaktadır (EZB, 2000: 46).

TCMB'nin şeffaflık ve hesap verebilirlik konusundaki bir başka yükümlülüğü de şöyledir: "Banka, belirlenen hedeflere ilan edilen sürelerde ulaşılamaması ya da ulaşılama olasılığının ortaya çıkması halinde, nedenlerini ve alınması gereken önlemleri Hükümete yazılı olarak bildirir ve kamuoyuna açıklar."

Hesap verebilirlik ve şeffaflık açısından özel önem taşıyan bu yükümlülüklerin bir benzerinin İngiltere'de de farklı bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Buna göre, eğer enflasyon % 2,5 olan hedefinden 1 puandan fazla bir sapma gösterirse, Merkez Bankası başkanı sapmanın niçin ortaya çıktığını ve ondan hemen sonra harekete geçmek için ne tür önlemler alacağını bir açık mektup içinde Hazine Bakanına açıklamakla yükümlüdür (Svensson, 1998: 19).

Yukarıdaki ifadeler, fiyat istikrarı bağlamında kurala dayalı politika uygulaması, araç bağımsızlığı ile şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından TCMB'nin sahip olması gereken nitelikleri taşıdığını göstermektedir. Ancak bu yeterli olmayıp, özellikle bağımsızlığın fonksiyonel hale gelmesi ve bunun için de gelişmiş-istikrarlı mali piyasaların varlığı ve ülkede mali baskınlığın olmaması gerekmektedir (Mishkin, 2000: 5-6). Üstelik bu gereklilik, enflasyon hedeflemesine geçme çalışmalarını sürdüren TCMB'nin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir (Çolakoğlu, 2002: 19-30).

Mali disiplinin sağlanması ile ilgili olarak Türkiye'ye örnek teşkil edecek bir çok uygulama söz konusudur. Örneğin, Maastricht Antlaşması'na göre, üye ülkeler aşırı kamu kesimi açıklarından kaçınmak zorundadır. Burada mali disiplinin sağ-

lanması, özellikle iki kriter aracılığıyla sağlanmaya çalışılır. Buna göre, planlanan ve ya gerçekleşen kamu kesimi açığı GSYİH'nın % 3'ünü ve kamu borç stoku da GSYİH'nın % 60'ını aşamaz (EG-V: Art. 104c/2).

AB dışında ABD, Kanada, Hollanda, İsveç, İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda, Arjantin, Brezilya ve Peru gibi bir çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke de çıkardıkları yasalarla mali disiplini sağlamaya çalışmaktadır (IMF, 2001:101-102). Bu da mali disiplini sağlamadan para politikasının başarılı olmasının imkan dahilinde görülüyor olmasının sonucu olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de para politikasının başarısı için kamu maliyesinin disipline edilmesi çabalarında önemli mesafelerin kat edildiği söylenebilir. Bu anlamda "Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun" önemli bir kazanımdır. Yasanın amacı, borç yönetiminin maliye ve para politikaları ile koordineli bir şekilde yürütülmesini sağlamaktır. Söz konusu yasa, kamu kesimine otomatik bir disiplin ve şeffaflık getirerek, uygulanan para politikasının maliye politikasınca desteklenmesine önemli bir katkı sağlayacaktır.

Yasa, mali yıl içindeki borçlanma miktarına bir limit getirmiştir. Buna göre, "..., yılı bütçe kanununda belirtilen başlangıç ödenekleri ile tahmin edilen gelir arasındaki fark miktarı kadar net borç kullanımı yapılabilir." Borç yönetiminin ihtiyaç duyması durumunda bu limit en fazla % 5 oranında artırılabilir. Bu da yeterli olmazsa % 5'lik bir tutar ancak Bakanlar Kurulu kararıyla artırılabilir. Bütçenin denk olması durumunda ise borç ana para geri ödemesinin en fazla % 5'i kadar borçlanılabilir. Dolayısıyla böyle bir uygulama, bütçe tahminleri ile gerçekleştirmeler arasında ciddi farkların oluşmasına da engel olacaktır.

Bu hükümlerin genişlemeci bir maliye politikasının önüne konulmuş otomatik sınırlandırıcılar olduğu söylenebilir. 2003'ten itibaren yürürlüğe giren bu hükümler AB ve diğer ülkelerdeki mali disiplinin sağlanmasına yönelik düzenlemelerin bir benzeridir. Ayrıca, şu anda içeriği tamamlanmış olan "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu" tasarısı ile ödeneklerin etkin kullanımını belirlemek üzere "verimlilik denetimi" getirilmektedir. Buna göre, ödeneklerin kullanımının etkinliği Sayıştay tarafından denetlenmekte ve ön denetimin yerini harcama sonrası denetim olarak, performans dayalı "üç yıllık bütçe" uygulamasına geçiş söz konusu olmaktadır. Yıllık bütçenin yerini alan üç yıllık bütçeler, "kayan pencere" uygulamasıyla her yıl ileriki üç yılı kapsayacak şekilde hazırlanacaktır.

Tüm bunların yanında, 2002 yılı sonunda % 35'lik hedefin de altında % 29,7'lik bir enflasyon oranına ulaşılmıştır. Ancak 2002 yılında enflasyonla mücadelede elde edilen başarının ardındaki saikleri incelemek, mali disiplinin önemini anlamak açısından yararlı olacaktır. Çünkü, yıl içinde görülen talep yetersizliği, tersine para ikamesi sonucu TL'nin değerlenmesi, tarımsal fiyatların normalin hayli altında kalması enflasyonun düşük çıkmasında rol alan en önemli faktörler arasındadır. Buradaki talep yetersizliğinin ardındaki saikin de kamu kesimi açıklarından dolayı yüksek seyreden faiz oranları ve onun ekonomik canlanmayı engellemesi sonucu olduğu unutulmamalıdır. Öyle ki, tüm bunlar 2002 yılı içinde kamu kesiminin finansman ihtiyacı doğrultusunda yapılan fiyatlama ve vergileme politikasının enflasyon üzerindeki olumsuz etkilerini dengeleyici bir ağırlığa sahip olmuştur.

Sonuç ve Değerlendirme

1970'li yılların başından itibaren ihtiyari

para politikasından alınan olumsuz sonuçlar ve teorik gelişmeler, tüm dünyada "para politikasının öncelikli amacının fiyat istikrarı olması" konusunda bir uzlaşmaya varılmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, kurala dayalı politika tercihi, MB'nin araç bağımsızlığına sahip olması, politikalarda şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması ile para politikasının maliye politikasıyla desteklenmesi güvenilir bir para politikasının ayrılmaz bileşenleri haline gelmiştir.

TCMB'nin para politikası bileşenlerini değerlendirdiğimizde, kurala dayalı politika tercihinin var olduğunu ve bunun yanında MB'nun araç bağımsızlığı ile şeffaflık ve hesap verilebilirlik konusunda gerekli donanıma sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, para politikasının maliye politikası desteğinin, diğer bir ifadeyle mali disiplinin sağlanması konusunda henüz yapılmaması gerekenlerin olduğu görülmektedir.

Mali disiplinin sağlanması konusunda yeni borçlanma kanununun borçlanmaya otomatik bir sınırlama getirmesi çok önemli bir kazanım olmuştur. Bunun yanında hazırlıkları bitmiş olan "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu" nun harcama sonrası denetim getirmesi, harcamalarda verimlilik ve performansı ön plana çıkartarak, üç yıllık, orta vadeli bütçe uygulamasına geçilecek olmasının önemli bir yapısal değişim getireceği söylenebilir. Dolayısıyla ekonomideki mali baskınlığın kalktığını söyleyemsek de alınan önlemlerin yapısal nitelikli olması mali disiplin konusunda iyimserliği ön plana çıkartmaktadır.

Uygulama bağlamında para politikasının güvenilirliğinin ölçüsü olarak kabul edilen "yıl sonu enflasyon bekleme ile yıl sonu enflasyon hedefi arasındaki fark"ın TCMB'nin düzenlediği beklenti anketine göre, Eylül 2003, ikinci döneminde % 0,7 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu gü-

venilirliğin ardında Irak Savaşının kısa sürmesi ile gelirler ve maliye politikalarındaki disiplinin sürdürüleceğine dair güçlü izlenimlerin yer aldığı söylenebilir. Ayrıca, MB'nın üretim ve iç talebe yönelik anket ve göstergeleri, ekonomik canlanmanın 2003 yılının ikinci yarısında da devam edeceğine işaret etmektedir. Üstelik tüketimdeki canlanma kontrollü bir şekilde devam etmekte ve iç talep artışının üretim kapasitesini zorlamayacağı anlaşılmaktadır (TCMB, 2003b: 5).

2003 Ağustos ayı faiz dışı fazlasının yüksek bir düzeyde gerçekleşmesiyle 2003 yılı mali hedeflerine ulaşılması açısından önemli bir mesafe alınmıştır. Üstelik bu durum, para politikasının güvenilirliği açısından da önem taşımaktadır. Zira geçtiğimiz Mart ayında IMF'de yayımlanan bir çalışmada, Türkiye'deki enflasyonist beklenti oluşumunda, geçmişe dayalı beklenti oluşumunun yerini geleceğe yönelik beklentilerin aldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, enflasyon beklentilerinin şekillenmesinde piyasa aktörlerinin dikkatle takip ettiği faiz dışı bütçe fazlası ve nominal borç stokundaki değişimler gibi, mali nitelikli değişkenlerin belirleyici olduğu kanıtlanmıştır (Celasun vd., 2003: 14-16). Bu da göstermektedir ki, TCMB para politikasına olan güvenilirliğin sağlanması ve sürekliliği, mali disiplinin sürekliliği ile sıkı bir korelasyona sahiptir.

Kaynaklar

- Akbulak, Yavuz ve A. Koray Tahtakılıç, "Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Düşünceler", Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Mart 2003.

- Barro, Robert J. "Inflation and Growth", Federal Reserve Bank of St. Louis Review, May/June 1996.

- Berument, Hakan ve Bilin Neyaptı, "Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ne Kadar Bağımsız?", İktisat İşletme ve Finans, Yıl: 14, Sayı: 165,

Aralık 1999.

- Brandner, Peter und Helene Schubertli, "Effizienz und Transparenz der Geldpolitischen Strategie des ESZB", Monatsberichte, Österreichisches Institut Für Wirtschaftsforschung, 1/1999.

- Celasun, Oya vd. "Would "Cold Turkey" Work in Turkey?", IMF Working Paper, WP/03/49.

- Çolakoğlu, Bayram. "Enflasyon Hedeflemesi Stratejisine Geçiş Bağlamında T.C. Merkez Bankası Bağımsızlığının Fonksiyonelliği", KOÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 4, 2002/2.

- Deutsche Bundesbank. "Transparenz in der Geldpolitik", Monatsbericht, Frankfurt am Main: März 2000.

- EG-Vertrag.

- Eijffinger, Sylvester C.W. and Marco M Hoerberichts. "Central Bank Accountability and Transparency: Theory and Some Evidence", Economic Research Centre of the Deutsche Bundesbank, Discussion paper 6/00, November 2000.

- Feldstein, Martin. The Costs and Benefits of Going from Low Inflation to Price Stability", National Bureau of Economic Research, Working Paper 5469, February 1996.

- Friedman, Benjamin M. "Monetary Policy", National Bureau of Economic Research, Working Paper 8057, December 2000.

- Friedman, Milton. Die optimale Geldmenge und andere Essays, Übersetzt von Johannes Frerich, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1976.

- Görgens, Egon et al. Europäische Geldpolitik, Düsseldorf: Werner Verlag, 1999.

- Hahn, Franz R. und Peter Mooslechner. „Zur Fundierung des Designs des Europäischen Zentralbanksystems“, Monatsberichte, WIFO, 1/1999.

- Hazine Müsteşarlığı, Kamu Borç Yönetimi Raporu, Ağustos 2003.

- Honeck, Gerhard. Friedman-Plan und potentialorientierte Kreditpolitik, Berlin: Veröffentlichungen des Instituts für Empirische

Wirtschaftsforschung, Duncker und Homblot, 1975.

- IMF, World Economic Outlook May 2001, Fiscal Policy and Macroeconomic Stability, 2001 International Monetary Fund, 2001.

- Issing, O^{lmu}r. Einführung in die Geldpolitik, 6. Auflage, München: Verlag Franz Vahlen, 1996.

- Kalmbach, Peter. "Einleitung: Der neue Monetarismus", in: Herausgeber, Peter Kalmbach, Der neue Monetarismus, Zwölf Aufsätze mit 9 Tabellen und 14 Diagrammen, München: Nymphenburger Verlagshandlung, 1973.

- Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun.

- Kesriyeli, Mehtap. "1980'den Günümüze Para Politikası Gelişmeleri", Ankara: TCMB, Araştırma Genel Müdürlüğü, Yayın No: 97/4, Mart 1997, ss. 18-19.

- Leschke, Martin. Geldmengenpolitik in Deutschland und Europa, Wiesbaden: Deutscher Universitäts-Verlag, 1999.

- Mishkin, Frederic S. "Strategies for Controlling Inflation", National Bureau of Economic Research, Working Paper 6122, August 1997.

- Mishkin, Frederic S. "Inflation Targeting in Emerging Market Countries", National Bureau of Economic Research, Working Paper 7618, March 2000.

- Mishkin, Frederic S. and Adam S. Posen, "Inflation Targeting: Lessons from Four Countries", The Federal Reserve Bank of New York Economic Policy Review, Volume 3, Number 3, August 1997.

- Pakko, Michael R. "Shoe-Leather Costs of Inflation and Policy Credibility", Federal Reserve Bank of St. Louis Review, November/December

1998.

- Paya, Merih. Makro İktisat, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1997.

- Sargent, Thomas J. and Neil Wallace. "Some Unpleasant Monetarist Arithmetic", Rational Expectations and Inflation, New York: Harper & Row Publishers, 1986.

- Sarılı, Mustafa Ali. "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Ekileri ve Alınması Gereken Tedbirler", Bankacılar Dergisi, Sayı: 41, 2002.

- Schlesinger, Helmut et. al, Staatsverschuldung - ohne Ende?, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1993.

- Svensson, Lars E. O. "Inflation Targeting as a Monetary Policy Rule", Center for Financial Studies an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, Working Paper Nr. 1998/16.

- TCMB, Para Politikası Raporu, Nisan 2002, Ankara.

- TCMB, "Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair 25.4.2001 Tarihli ve 4651 Sayılı Kanun ile Getirilen Yenilikler", m. 42'nin ilgili hükmüne yönelik açıklamalar, par. 2.

- TCMB, "Para Politikası Uygulamaları Makro Ekonomik Görünüm ve Bekleyişler", Ocak 2003/a.

- TCMB, "Temmuz Ayı Enflasyonu, Görünüm ve Merkez Bankası Faiz Oranları", 6 Ağustos 2003/b.

- TCMB Kanunu

- <http://www.muhasabat.gov.tr/mevzuat/Kanun/KMYMKKT.doc>

- <http://www.tcmb.gov.tr>

Görüşler

DOÇ. DR. ALKAN SOYAK

Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Nobel İktisat Ödülleri Üzerine Bir Yorum*

** Robert Kuttner : "... Thomas Kuhn'un en sık anılan görüşünü hatırlatalım: Bir paradigma ancak diğeri ile terk edilebilir. Ve bugün hiçbir ortodoksi karşı paradigma yer tutabilmiş değil. Çünkü iktisadi ortodoksi, mesleğin sosyolojisiyle, terfi, yayın ve proje destekleme politikalarıyla güçlü tutulmaktadır. İktisat mesleğinde düşüncelerin serbest piyasası, bir modelin işlediği gibi işlemeyen bir piyasadır."

Giriş

Nobel İktisat Ödüllerinin iktisat bilimindeki yeni eğilimleri yansıtması normal karşılanması gereken bir durumdur. Ortodoks iktisadın⁽¹⁾ (neo-klasik iktisat) bu denli yaygın olarak kabul görüyor olması, bilimsel geçerliliğinin bu tür ödüllerle kutsanmasını haklı kılabilir. İlginç olabilecek tespit ise nedensellik ilişkisini tersine çevirdiğimizde karşımıza çıkmaktadır. Böylesi bir bakış açısıyla çalışmada şu soruya yanıt aranacaktır; Nobel gibi hem prestiji hem de maddi yanı oldukça yüksek bir ödülün varlığı, iktisadi analizin yöntemini, sorunlarını ve hatta analiz birimlerinin seçimindeki önceliğini etkileyebilir mi? Bunun da ötesinde iktisattaki egemen (Or-

todoks) paradigmayı güçlü kılabilecek sonuçlar yaratabilir mi? Bu sorunun sorulmasına sebep olan husus; Robert Kuttner'in egemen iktisadın gücünün belirleyicilerine dikkat çekerken yapmış olduğu; Ortodoks iktisat anlayışının mesleğin sosyolojisiyle, terfi, yayın ve proje destekleme politikalarıyla güçlü tutulduğu ve iktisat mesleğinde düşüncelerin serbest piyasasının, egemen iktisadın modellerinde işletildiği gibi işleyen bir piyasa olmadığı, biçimindeki kışkırtıcı tespittir. Bu çalışmada, Nobel Ödülü'nün iktisattaki yeni eğilimleri yansıtmasının yanı sıra, bu disiplindeki yeni yörüngeleri belirlemede bir araç haline dönüşebileceği, hatta egemen iktisadın gü-

cünü sürdürme ve genişletmeye hizmet edebileceği şeklindeki savın, ödül alan bilim adamları ve çalışma konularından hareketle geliştirilecek çeşitli argümanlarla desteklenilmesine çalışılacaktır.

1- İktisat Bilimi, Ortodoks Paradigma ve Karşıtlıklar

Thomas Kuhn'a göre, "bir paradigma bilimsel bir topluluktaki üyelerin ve de yalnız onların paylaşmış olduğu bir şeydir. Tam tersine başka bir yolla birbirinden çok farklı insanların oluşturduğu bir grubun bilimsel topluluğunu kuran da onların ortak bir paradigmaya sahip olmalarıdır"⁽²⁾. Kuhn tarafından geliştirilen paradigma kavramı⁽³⁾, her bilimsel kuramın temelinde yatan ve birinden diğerine geçildiğinde bilimin gelişmesini vurgulayan bir kavramdır. Paradigma bilimsel araştırmanın ilgileneceği soruları, kullanacağı yöntemleri ve kabul edilebilecek cevapları belirleyip, kısıtlayan bir yapı arz etmektedir. Herhangi bir bilimsel alanda paradigma bir kez genel kabul gördükten sonra bilim adamları artık o paradigmanın çizdiği sınırlar içinde normal bilim yapma çabasına girişirler. Paradigma mevcut çerçevesi içinde araştırmacıları yeni sorunlara yönelttiği sürece önemi ve geçerliliğini sürdürür. Bir paradigmanın yeni sorunlar türetme ve çözüme yeteneğinin zayıflaması ise o alandaki bilimsel bunalımın kökenini oluşturur. Bilimin uğraştığı alan ekonomi ve sosyal bilimlere ise, Sweezy'nin yorumuyla, yukarıdaki gerekçe yalnızca içsel nedeni oluştururken, paradigmanın yansıttığı toplumsal gerçekliğin geçirdiği değişim; yani yalnızca olguların gözlemlenme biçimi değil, olguların kendisinin zamanla değişime uğraması ise dışsal nedeni oluşturur. Bu bunalımdan çıkışın üç yolundan söz edilmektedir; mevcut paradigma içinde normal bilimsel uğraşla çözüme gidilmesi; çözümlerin ileri bir tarihe itilmesi ve yeni bir paradigmanın

doğuşu. Genel olarak sosyal bilimlerde, özelde ise iktisat bilminde yeni bir paradigmanın eskisinin yerini alabilmesinin diğer bilimlere nazaran güç olduğundan söz edilir. Bunun temel nedeni olarak da toplumsal olguların dünyasında birey, grup, sınıf ve ulusların çıkarlarının işe karışması ve bu nedenle sosyal bilimlerdeki paradigma değişikliklerinin büyük ölçüde siyasal ve sosyal devrimlerle eş anlamlı olması gereğidir⁽⁴⁾.

Genel anlamda bir paradigma, Schumpeterian terimlerle, bir sosyal ve iktisadi gerçeklik vizyonu sağlayan dünya görüşü, değerler sistemi ya da ideolojiyi yansıtır. İyi gelişmiş ya da egemen paradigmalar, saygın araştırma gelenekleri ve araştırma programlarından kaynaklanan teoriler kümesi ya da araştırma programları tarafından desteklenir. Araştırma programlarının kendisi sınırlı bir muhakeme yapısına sahip ampirik genellemeler, modeller ve teoriler kümesinden kendi saygınlıklarını kazanma eğilimindedir. Bu faktörlerin varlığı araştırma programları ya da düşünce okullarının niçin egemen olduğu ve sosyal bilimlerde çok az bilimsel devrim gerçekleştiğini açıklayan diğer bir unsurdur. Gelişmiş Batı ülkelerinin iktisadında Ortodoks paradigmanın; neo-klasik, Keynezyen, monetarist ve yeni klasik iktisadın araştırma programlarından beslendiği iddia edilmektedir⁽⁵⁾. Ancak halen iktisadi Ortodoksün baskın ekolü neo-klasik iktisattır. Bu noktada çalışmada kullanılacak kavramlara açıklık kazandırmak ve özellikle de ana akım (mainstream) kavramının niçin tercih edilmediğini açıklamak gerekecektir. Bazı yazarlar ana akım, Ortodoks ve neo-klasik iktisadı aynı anlamda kullanırken⁽⁶⁾, kimileri birbirleriyle olan farklılıklarına vurgu yapmakta ve aralarındaki farklılıklardan hareketle yalnızca birisini kullanmayı tercih etmektedir. Kavramlar arası farklılığı

vurgulayan yazarlar, ana akım kavramını daha çok sosyolojik bir kategori olarak tanımlamakta ve öncü akademik kurumlar, organizasyonlar, gazeteler, dergiler ve özellikle de önde gelen üniversite sonrası araştırma kurumlarındaki bireyler tarafından sahip olunan fikirlerden oluştuğunu iddia etmektedirler. Bu kavram tarihsel olarak belirlenmiş bir okulu tanımlamada kullanılmamaktadır. Ortodoks kavramı ise öncelikle entelektüel bir kategoridir. Ortodoksi, genel olarak son dönemlerde egemen iktisat okulu (neo-klasik iktisat) olarak sınıflandırılan iktisadi düşünce okulu na gönderme yapar. Heterodoks kavramına açıklık getirmek gerekirse; Ortodoks kavramına atfen kullanılması ve bu nedenle de yalnızca Ortodoks ile ilişkili bir anlam taşıması söz konusudur. Heterodoks, genellikle de Ortodoks karşıtı olarak kullanılma eğiliminde olup, ne olduğundan ziyade ne olmadığı ile ilişkili olarak tanımlanır. Şu anki Ortodoks düşünce okulunun bir üyesi olarak kendisini görmeyen bir iktisatçı, tarihinin sınıflandırmasıyla tanımlanan bir yaklaşımın yanı sıra ana akımın da dışında kaldığını anlatmak ister. Bu yüzden Heterodoksi hem sosyolojik hem de entelektüel fikirleri içerir.

Diğer taraftan Ortodoks ve ana akım kavramları birbirinden ayrıldığında günümüzün evrimleşen ana akım iktisadıyla son dönemlerde baskın olan düşünce okulu (neo-klasik) arasında zamanlar arası bir karşılaştırma yapma imkanı ortaya çıkar. Bu açıdan bakıldığında son dönemlerde ana akım iktisadında her ne kadar neo-klasik ekolün temel fikirlerinden farklı bir şekilde gelişen çalışmalar söz konusu olsa da, neo-klasik ekol ana akım içinde önemini sürdürmeye devam etmektedir. Ancak bu sürecin nasıl biçimleneceği evrimci değişmeye bağlıdır. Halbuki Kuhn'a göre, normal bilim kapsamı içerisinde kalan kü-

çük değişiklikler meslek içindeki yönlendirici bir güce sahip değildir. Bunun yerine değişimin yönlendirici gücünün ana akımın dışındaki fikirlerden kaynaklandığına inanır. Kısacası ana akım kavramı, Kuhn'un standart paradigma görüşünün değiştirilmesini gerektirmekte; yeni bir paradigma değişimine yönelik devrimci geçiş ana akım kavramında yerini yığılımlı evrimci değişmeye terk etmektedir⁽⁷⁾. Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki aşamalarında Kuhn'un paradigma fikrine daha uyumlu olduğu ve Nobel iktisat ödülleriyle ilgili çözümlerimize uygun zemin oluşturduğu için Ortodoks iktisat (neo-klasik iktisat) ve Heterodoks iktisat ayrımı sürdürülecektir.

Hicks, Samuelson, Modigliani ve Solow geleneğinde modern neo-klasisizm; rasyonel maksimizasyon, atomistik birey, rasyonalite, dengeye yönelme ve tam bilgiye dayalı olma gibi temel fikirler ile karakterize edilir. Geçmişten aldığı miraslar ise metodolojik bireycilik, kıtlık, rasyonalite, rasyonalizm (matematik, denge ve sistem), bireycilik, (yalnızca anti-tarihsel ve anti-kurumsalcı gibi anlamlarda) soyutlama, mantık, serbest ticaret ve pozitivizmdir⁽⁸⁾. Sonuç olarak bireyci bir nitelik taşıyan; doğalcı yanı ağır basan, örneğin üretimi toplumsal bir süreç değil de girdilerin çıktılara dönüştürüldüğü teknik bir süreç olarak gören, pazara ve dolayısıyla değişime yönelik olgulara öncelik veren neo-klasik iktisadın iki önemli etkisi olmuştur: Bilimsel düzeyde kapitalist üretim tarzının ve modern toplumun gelişme yasalarının analizini engellemiş, ideolojik düzeyde ise mevcut düzeni ahlaki olarak haklı çıkarmakta kullanılmıştır⁽⁹⁾.

Bu noktada Heilbroner'in yorumu çözümlerimiz için önemli bir katkı yapmaktadır. İktisat bilimi sosyal bilimlerde Nobel Ödülü'ne konu olan yegane bilim-

dir. Biçimsel anlatım tarzı, matematiksel araçları, serbest dili ve keskin mantığıyla bu bilim dalı sosyal bilimlerde model olma eğilimindedir. Etki alanı sürekli olarak genişleyen (Ortodoks) iktisat hem diğer sosyal bilimlerden etkilenmekte hem de hepsinin içine nüfuz etmektedir. Heilbroner'e göre bu yayılma gücünün altında yatan en önemli unsur Ortodoks iktisadın kıtlık, maliyet, tercihler, fırsatlar vs gibi evrensel olan analitik kategorilere sahip olmasıdır. Bu kavramları, bireysel karar düzeyinde optimizasyon, toplumsal düzeyde de denge süreçlerine uyarlayabilecek biçimde bir araya getirebilmesi, iktisat biliminin evrensel bir sosyal bilim grameri oluşturmasına yol açar.

Bu durum aynı zamanda evrensel bir bilim olarak sınırlılıklarını ve yayılmacı bir doktrin olarak da hileli sonuçlarını gün ışığına çıkarır. İktisadi sistemin sınıf ve grupların düzeni olarak değil de yalnızca bireylerin oluşturduğu bir toplum olarak algılanması ve rasyonel maksimize eden bireyin iktisadi sistemin temel birimi olarak alınması, (neo-klasik) iktisadın, kapitalizmin belirli kişi, grup ya da sınıfların çıkarlarına hizmet etmekten ziyade bu düzenin tarafsız bir açıklama sistemi olarak ortaya çıktığına işaret eder. Benzer şekilde, örneğin fonksiyonel gelir dağılımı rasyonelize edilirken sermayenin de içinde bulunduğu tüm üretim faktörlerine marjinal üretimlerinin karşılığı ödendikten sonra, sermaye sahiplerine giden net kâr ne açıklanmakta, ne de ilgi konusu olmaktadır. Hileler ve sınırlılıklar konusunda örnekleri çoğaltmak mümkündür. Heilbroner, bu kadar sınırlılığa rağmen neo-klasik iktisadın böylesi bir prestijle yüklenmesinin sebebi olarak; ahis-torik, apolitik ve asosyal olmasının yanı sıra, temelde bütün sosyal düzenlerle iç içe gelişen ve onları destekleyen bir inanç sistemi anlamında ideoloji

olarak hizmet etmesi gerçeğine dikkat çeker. Böyle bir inanç sisteminin amacı ise herhangi bir sosyal düzende bastırılmış ve özellikle de baskın unsurlar için gerekli olan toplumsal ve siyasal huzuru sağlamanın ön koşulu, bir ahlaki kesinlik sağlamaktır. İktisat bilimi de tek başına, bir sosyal sistem olarak kapitalizme böyle bir amaç için hizmet etmektedir⁽¹⁰⁾. Dolayısıyla egemen iktisat biliminin yerine alternatiflerinin geçebilmesi ve paradigma değişimi, çok farklı kanallardan beslenen karmaşık bir sorun niteliği taşımaktadır.

Ancak iktisatta yaşanan krizle birlikte bazı ekollerin Ortodoks iktisadın yerine yeni arayışlar içine girdiği de bir gerçektir. Özellikle iktisat biliminin ve dünya ekonomisinin kriz dönemlerinde bu alternatif ekollerin sesleri biraz daha duyulabilir hale gelmektedir. Öteden beri iktisatta Heterodoks arayışlar söz konusu olmakla birlikte, günümüzde bu arayışların organize olmasına yönelik çabalara da rastlanmaktadır. Örneğin 5-7 Haziran 2003 tarihinde ABD Kansas City'de yapılan ICAPE, World Conference, The Future Of Heterodox Economics, başlıklı konferansta Heterodoks iktisadın teorisi, politikası ve eğitimi üzerine yeni perspektiflerin tanıtılması amaçlanmıştır. Bu platformda özellikle; Avusturya İktisadı, Black Politik İktisat, Evrimci İktisat, Feminist İktisat, Georgist İktisat, Tarihçi İktisat, Kurumcu İktisat, Marksist İktisat, Post Keynezyen İktisat, Post Modern İktisat ve Post-kolonyal İktisat gibi iktisat ekollerinin birbiriyle bütünleşmesine yönelik çabalara yoğunlaşmıştır⁽¹¹⁾. Bu gibi karşıtlıklar aslında iktisatta yeni bir paradigma arayışına işaret etmektedir.

Tüm bu arayışlar bir yana, Ortodoks iktisadın gücünü sürdürmesi, bir iktisadi ve sosyal sistem olarak kapitalizmin sürekliliğinin ve huzurunun sağlanmasında

sigorta olarak algılanmakta; bu amaçla iktisat ideolojisinin yandaşları gereken her şeyi yapmaktadır. Sosyal bilimlerde içinde yalnızca iktisat bilimine Nobel verilmesi bu açıdan anlamlıdır. İktisat bilimi bu gücü sürdürmek adına çıkar ilişkilerinin biçimlendirdiği birçok kanaldan beslenmekte ve kanımızca bazı ödüller de bu konuda benzer işlevler görmektedir. Burada kastedilmek istenilen sadece ödüllerin verilirken bilinçli bir manipülasyona uğratıldığı şeklinde bir iddia değildir. Bunun yanı sıra doğal mecrası içinde dahi mesleki alandaki bu tür ödül, teşvik ve terfi mekanizmaları iktisadi Ortodoksinin güçlü kılınmasına yönelik çıkar ilişkilerine hizmet edebilir. Bu tür mekanizmalar içinde belki de en önemlisi Nobel İktisat Ödülü'dür.

2- Nobel İktisat Ödülü, Ödüllü Bilim Adamları ve Çalışma Alanları

İnsanlığa hizmet eden kişileri ödüllendirmeyi amaçlayan ve Alfred Nobel tarafından kurulan Nobel Ödülleri, 1901 yılında orijinal haliyle 5 dalda başlamış olmakla beraber (fizik, kimya, fizyoloji-tıp, edebiyat ve barış) 1968 yılında İsveç Bankası'nın desteğiyle iktisat bilimi de bu ödülle ilave edilmiştir. Nobel iktisat ödülleri ya da daha doğru bir deyişle "Alfred Nobel'in Anısına İktisadi Bilimlerde İsveç Bankası'nın Ödülü" iktisat bilimi alanında katkılar için verilen dünyanın en prestijli ödülü olarak kabul edilmektedir. Bu ödül her yıl İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi tarafından verilmektedir⁽¹²⁾. Her yıl dünyanın hemen her yerindeki üniversiteler, araştırma enstitüleri ve profesörlerinden ödül için bir aday önermeleri istenir. Daha sonra İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi tarafından seçilen beş İsveçli iktisatçıdan oluşan bir komite, uluslararası üne sahip iktisatçılardan, 20-30 aday üzerinde kapsamlı bir çalışma yapmalarını ister. Bir sonraki aşamada ise kazanan bilim adamı, aka-

deminin 260 üyesi tarafından salt çoğunlukla seçilir⁽¹³⁾. 1969 yılından bu yana verilen iktisat ödülleri ilk R. Frisch ve J. Tinbergen'e aittir. Bu yıldan itibaren toplam 51 bilim adamı iktisat bilimine katkılarında dolayı bu ödülü almıştır (Bkz; Tablo 1).

3- Ortodoks İktisatta Eğilimler ve Nobel İktisat Ödülleri

3.1- Ödüllendirme, Terfi Mekanizmaları ve İktisadi Ortodoksi

Nobel İktisat Ödüllerinin ortodoks iktisattaki yeni eğilimleri yansıtması ile bu ödüllerle egemen paradigmanın güçlü tutulmaya ve araştırma yönüngeninin etkilenmeye çalışılmasını, birbirini besleyen ve karşılıklı olarak işleyen bir süreç olarak düşünmek gerekir. Özelde Nobel Ödülü, genelde ise iktisat mesleğindeki terfi mekanizmaları ve ödüllendirme sürecinin iktisadi Ortodoksinin genel çerçevesi içinde biçimlenmesi söz konusudur. Bilimsel gelişme bir süreklilik içerir ve yığılımlı bir yapı arz eder. Ortaya konan iktisadi nitelikli sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik teorik kümelerin sürekliliği farklı iktisatlarda yeni paradigma arayışları çerçevesinde sürdürülebilir. Ancak egemen paradigma yani Ortodoks iktisat kendi öz niteliği tarafından biçimlenen sorular ve bunları anlamaya yönelik geliştirilen araç ve yöntemler kullanmaya devam etmektedir. Bu noktada çözümü aranan sorunlara karşılık bulunup bulunmaması çok önemli değildir. Çoğu zaman sorulan soruların ve kullanılan yöntemlerin gerçekliği arama gücü bile olmayabilir. Önemli olan bu soru, sorun ve yöntemlerin evrensel geçerli ve meşru olarak sunulması ve Ortodoks iktisadın güçlü tutulmasıdır. Bilimsel saygınlığın tarihi derin ve haşmetlidir. Eğer iktisadi sorunları açıklama gücünde bir sorun yaşıyorsa bu Ortodoks iktisadın a-

Tablo 1 İktisat Biliminde Nobel Ödülü Alan Bilim Adamları ve Katkı Yapılan Konular

Yıl	Bilim Adamları	Geliştirilen ya da Katkı Yapılan Konular
1969	R. Frisch, J. Tinbergen	İktisadi süreçlerin analizinde gelişmiş ve uygulamalı dinamik modeller.
1970	P. Samuelson	Statik ve dinamik iktisat teorisini geliştirmeye yönelik bilimsel çalışmaları ve iktisat biliminde analiz düzeyinin doğuşuna yönelik aktif katkıları.
1971	S. Kuznets	İktisadi ve sosyal yapıda ve kalkınma sürecinde derin ve yeni anlayışlara yol açan iktisadi büyümenin ampirik açıdan temellendirilmiş yorumları.
1972	J. Hicks, K. Arrow	Genel iktisadi denge teorisi ve refah teorisine yönelik öncü çalışmaları.
1973	W. Leontief	Girdi-Çıktı yönteminin geliştirilmesi ve önemli iktisadi sorunlara uygulanması.
1974	G. Myrdal, F. Von Hayek	Para ve iktisadi dalgalanmalar teorisi ve iktisadi, toplumsal ve kurumsal olguların karşılıklı bağımlılıklarının analizi.
1975	L. Kantorovich, T. Koopmans	Optimum kaynak dağılımı teorisi.
1976	M. Friedman	Tüketim analizleri, para tarihi ve teorisi... ve istikrar politikalarının karmaşıklığının gösterilmesi.
1977	B. Ohlin, J. Meade	Uluslararası ticaret teorisi ve uluslararası sermaye akımları.
1978	H. Simon	Ekonomik organizasyonlarda karar alma süreçleri.
1979	T. Schultz, A. Lewis	İktisadi kalkınma araştırmaları.
1980	L. Klein	Ekonometrik modeller... iktisadi dalgalanmaların analizi ve iktisat politikaları.
1981	J. Tobin	Finansal piyasaların analizi.
1982	G. Stigler	Endüstriyel yapılar, piyasaların işlevleri ve kamu düzenlemesinin neden ve sonuçları.
1983	C. Debreu	Yeni analitik yöntemler ve genel denge teorisinin yeniden formülasyonu.
1984	R. Stone	Ulusal muhasebe sistemlerinin gelişimi.
1985	F. Modigliani	Tasarrufun ve finansal piyasaların analizi.
1986	J. Buchanan	İktisadi ve politik karar almada sözleşme ve anayasal iktisat.
1987	R. Solow	İktisadi büyüme teorisine katkıları.
1988	M. Allais	Piyasalar teorisi ve kaynakların etkin kullanımı.
1989	T. Haavelmo	Ekonometrinin olasılık teorisi temelleri ve simültane iktisadi yapıların analizi üzerine çalışmaları.
1990	H. Marlowvitz, M. Miller, W. Sharpe	Finans iktisadi teorisine yönelik öncü çalışmaları.
1991	R. Coase	İşlem maliyetlerinin öneminin ortaya konması, kurumsal yapılar açısından mülkiyet hakları ve ekonominin işlevselliği.
1992	G. Becker	Mikro ekonomik analizin insan davranışlarına geniş uygulama alanı bulması.
1993	R. Fogel, D. North	İktisadi ve kurumsal değişimi açıklamada uygulamalı iktisat teorisi ve nicelisel yöntemleri kullanarak iktisat tarihinde yenilenen araştırma.
1994	J. Harsanyi, J. Nash, R. Selten	Kooperatif-dışı oyun teorisinde denge.
1995	R. Lucas	Rasyonel beklentiler hipotezi ve bu bağlamda makroekonomik analizde yaşanan dönüşüm.
1996	J. Mirrlees, W. Vickrey	Asimetrik enformasyon altında teşviklerin iktisadi teorisi.
1997	R. Merton, M. Scholes	Finansal piyasalar üzerine çalışmaları.
1998	A. Sen	Refah ekonomisine katkıları.
1999	R. Mundell	Optimum para alanlarının analizi ve farklı döviz kuru rejimlerinde para ve maliye politikası analizleri.
2000	J. Heckman, D. McFadden	Birey ve hane halkı davranışlarının ampirik analizinde geniş şekilde kullanılan teori ve yöntemler.
2001	G. A. Akerlof, A.M. Spence ve J. E. Stiglitz	Asimetrik enformasyonlu piyasaların analizine yönelik çalışmaları.
2002	D. Kahneman, V. L. Smith	Özellikle belirsizlik altında karar alma ve muhakeme ile ilişkili olarak psikolojik araştırmalardan iktisat bilimine yönelik oluşturduğu entegre görüşleri. Ampirik iktisadi analizde bir araç olarak özellikle alternatif piyasa yapılarıyla ilgili çalışmalarda gerçekleştirmiş olduğu laboratuvar deneyleri.

Kaynak: <http://economics.about.com/blnobel.htm> ve

<http://almaz.com/nobel/2002prizes.html>/economics Erişim Tarihi: 8.11.2002.

raştırma programlarının bir sorunu değil, gerçekliğin bir sorunudur. Örneğin tam rekabet koşullarının işlememesi sorunu teorinin değil, gerçek dünyadaki bazı kurum ve sistemlerin dönüştürülmesini gerektiren bir yapı arz eder. Mevcut durum Ortodoks iktisadın mesleki anlamdaki terfi ve ödüllendirme mekanizmalarıyla da desteklenir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da iktisadi soruların önceliklerinin belirlenmesi ve sorunların çözümlenmesine yönelik yöntemlerin ve politikaların gücü konusunda, örneğin; Keynezyen ekolün bir dönem önemli bir meydan okuması söz konusu olsa da, bu yükselişin aynı oranda Nobel Ödüllerine yansımaları mümkün olmamıştır.

Bu noktada Y. Küçük'ün daha dramatik bir tespiti konuya başka bir boyut katmaktadır. Akademik tarikat (Ortodoks iktisat) içinde, örneğin Keynes'in yazılarında, yalnızca tarikatın ulularının gördükleri bölümleri görmek, yalnızca ulular türünden okumak, tarikat içinde yükselmenin en güvenilir ve kestirme yolu olarak görülür⁽¹⁴⁾. Bu çerçevede insanların Keynes'in Genel Teorisini Hicks ve Hansen'in açıklamalarından⁽¹⁵⁾ öğrenmeleri ve neo-klasik sentezin makro iktisat kitaplarındaki hakimiyeti ilgi çekicidir.

Dolayısıyla Ortodoks paradigma çerçevesinde biçimlenen ödül ve terfi mekanizmaları gereği, bilim adamlarının çoğunun sorduğu soruların, ilgilendiği konular ve bilimsel yöntemlerin bir bakıma egemen paradigmanın yansımaları niteliğini taşıması kaçınılmazdır. Kanımızca Nobel İktisat Ödülü'nde bu konuda kritik bir işlev üstlenmektedir. Bu kışkırtıcı savı desteklemek için bazı soruların cevaplanması gerekecektir: Acaba Ortodoks iktisadın dışında kalan Heterodoks nitelikli iktisat ekollerine mensup bilim adamlarının bu ödülü alma konusundaki şansları nedir? Ödül genel-

likle hangi alanlarda çalışan bilim adamlarına gitmektedir? Bu alanlar içinde Heterodoks iktisadın ağırlığı nedir? Ortodoks iktisadın bunalıma girdiği ya da yükseldiği dönemlerde Nobel İktisat Ödüllerinin seyri nasıl bir değişime yaşanmaktadır? Nobel alan bilim adamları hangi ülkelerin vatandaşlarıdır ve bu konuda hakim ülke hangisidir? Ödüllü bilim adamlarının üniversiteler açısından dağılımı nasıldır ve hangi üniversite başı çekmektedir? Bu bilim adamlarının çalışmaları iktisat disiplini içindeki genel araştırma yörüngelerini ne derece etkilemektedir; örneğin SSCI'deki (Social Sciences Citation Index) yansımaları nelerdir?

3.2- İktisattaki Yeni Eğilimlerin Nobel Ödülü'ne Yansımaları

Stockholm Üniversitesi Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü üyesi ve aynı zamanda Nobel İktisat Komitesi'nin başkanlığını yapmış olan Assar Lindbeck, Nobel İktisat Ödüllerinin ekonomik analizdeki yeni eğilimleri önemli ölçüde yansıttığını şu argümanlarla açıklamaktadır⁽¹⁶⁾;

(i) Nobel iktisat ödülleri dağılımı özellikle son çeyrek yüzyıl boyunca ekonomik analizlerin bazı karakteristiklerini açık bir şekilde yansıtmaktadır. Bu dönem boyunca verilen ödüller ekonomik araştırma konusunda ABD'nin egemen konumunu yansıtır niteliktedir. Nobel İktisat Ödülü alan bilim adamlarının yarısından fazlası ABD vatandaşlarıdır. Buna karşılık 6 Birleşik Krallık, 2'şer İsveç ve Norveç vatandaşı ödül alırken, Almanya, Fransa, Kanada, Hindistan Hollanda, ve Sovyetler Birliği'nin bilim adamları birer ödülle yetinmişlerdir⁽¹⁷⁾. Verilen ödüllerin dağılımına bakıldığında bir ödülün fazla alan üniversiteler şöyle sıralanmaktadır; Chicago 9 ödül, Harvard 4 ödül, Cambridge 4 ödül, MIT 3 ödül, Berkeley 3 ödül, Stockholm,

Oslo, Princeton, Stanford ve Yale 2 ödül⁽¹⁸⁾.

(ii) Ödüllü çalışmaların içeriğine bakıldığında ekonomik analizde tümevarım yönteminden ziyade tümdengelim vurgunun yapıldığının altı çizilmektedir. Samuelson, Hicks, Arrow, Koopmans, Kantorovich, Debreu, Allies gibi bilim adamlarının aldığı ödüllerde olduğu gibi, matematiksel formülasyonun artan rolü ödüllerde yansımaları bulmaktadır.

(iii) 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iktisatta yaşanan diğer bir karakteristik ise ekonometri gibi istatistiksel test ve tahmini içeren sayısal yöntemlerin önemindeki artıştır. Bu gelişmenin özellikle Frisch, Tinbergen, Klein, Stone ve Haa-velmo, Heckman ve McFadden'a verilen ödüllerde büyük ölçüde yansımaları bulduğuna dikkat çekilmektedir.

(iv) Ödüllerin özellikle II. Dünya Savaşı sonrası süreçte makro ekonominin artan rolünü de yansıttığı vurgulanmakta ve Friedman, Klein, Tobin, Modigliani, Solow, Lucas ve Mundell gibi iktisatçıların ödüllü çalışmalarına gönderme yapılmaktadır.

Bu bağlamda yanıtını aradığımız sorunun bir benzeri Lindbeck tarafından da gündeme getirilmektedir: "Eleme komitesi, Nobel Ödülü'nü iktisatta yeni araştırmaların yönünü etkilemede bir fırsat olarak kullanılabilir mi?" İsveçli yazarın bu soruya yanıtı doğal olarak "hayır"dır. Yani Lindbeck iktisattaki eğilimlerin Nobel Ödüllerine yansıyabileceğini ancak Nobel İktisat Ödüllerinin dolaylı ya da dolaysız şekilde iktisadın eğilimlerini etkilemeyeceğini varsaymaktadır. Çalışmanın bu aşamasında Lindbeck'in argümanlarına ilaveten yeni bazı argümanlar da öne sürerek şu sav desteklenmeye çalışılacaktır: Yukarıdaki sorunun yanıtı "evet" olabilir ve hatta komitenin egemen iktisadın dışındaki iktisat ekollerine oldukça soğuk baktığına yönelik ka-

nitlar söz konusudur.

3.3- Nobel İktisat Ödülleri Üzerine Farklı Bir Çözümleme

Ashında Nobel iktisat ödülüne layık görülen bilim adamları ilgilendiği konular, sorduğu sorular ve kullandığı yöntemlerle ister istemez açık bir işaret veriyor: Ortodoks iktisadın istediği soruları sorup, yöntemini kullanırsan şansın her zaman vardır. Bu noktada ödüllerin egemen paradigmayı güçlü tutmak adına bir işlev taşımaya başladığı ve bu çerçevede ödül komitesinin farklı sorular soran ya da benzer sorulara farklı yöntemlerle yaklaşan diğer ekollere sıcak bakmadığı düşünülebilir. Ancak burada bir noktaya açıklık getirmek gerekir. Nobel İktisat Ödüllerine aday gösterilen bilim adamları çok daha önceden başlatmış oldukları araştırmalarıyla değerlendirilip, temel katkılarıyla bu ödüle layık görülüyorlar⁽¹⁹⁾. Dolayısıyla burada bahsedilen etkilenme süreci kısa süreli ve anlık bir olgu değildir. Tabii ki tüm bu savları desteklemek için önsezilerin ötesinde bazı argümanlara da ihtiyaç vardır. Bu argümanları ortaya koyabilmek için, Nobel İktisat Ödülü alan bilim adamları Tablo 1'den yararlanılarak çalışma alanlarına göre kategorize edilmiştir. Elde edilen Tablo 2 ile Tablo 3'deki bilgiler yapılacak çözümlemeler ve sunulacak argümanlar için alt yapıyı oluşturacaktır.

Bu aşamada Tablo 2'deki sınıflandırmadan nasıl yararlanılacağını açıklamak gerekmektedir. Kanımızca Ortodoks iktisadın kendisini ifade etmek ve düşüncelerini meşrulaştırmak için kullandığı ve standart ders kitaplarına kadar büyük ölçüde de hakimiyet kurmayı başardığı iki temel alan vardır; mikro ekonomi ve makro ekonomi. Buna karşın egemen iktisadın dışında kalan alternatif (Heterodoks) yaklaşımların (Post Keynezyen, Marksist, Kurumcu ve

Evrımcı İktisat vd) daha ziyade kalkınma-büyüme iktisadı ve iktisadi düşünce tarihi gibi kategorilerde nefes alabilmesi mümkündür. Çünkü kapitalizmin gelişme yasaları, az gelişmişlik çözümlenmeleri ve kalkınma arayışları, fakirlik ve gelir dağılımı gibi sorunlar bu ekollerde daha anlamlı tartışma platformları bulabilmektedir. Bu sınıflandırmayı işlevsel hale getirebilmek için şu iki varsayımda bulunulması gerekmektedir: Öncelikle çalışma alanlarına yönelik yapılan sınıflandırmanın oldukça geleneksel ve keskin olduğunu söylemeliyiz.

Günümüzde iktisat disiplininde sınırların bu şekilde keskin olarak çizilmesi oldukça güçtür. Dolayısıyla bir alana dahil edilen bilim adamı bir başka alan içinde de değerlendirilebilir. Ancak bunu ihmal etmek durumundayız. Ayrıca altını önemle çizmemiz gereken diğer varsayım; aynı alanda dahi Ortodoks ve muhalif durumunda olan yazarların var olabileceği ve bunların ihmal ediliyor olmasıdır. Yani alanlar homojen bir grupmuş gibi kabul edilmektedir. Örneğin, Stiglitz'in ödül alan çalışmaları her ne kadar genelde mikro ekonomi alanında yer alsada, fikirleri Ortodoks iktisattan sapma eğilimindedir ve benzer tespitler J. Mirrlees, W. Vickrey için de geçerlidir. Aynı şekilde G. Myrdal, F. A. Hayek ve H. Simon'ın makro ve mikro ekonomi alanına giren çalışmalarını Ortodoks eğilimli olarak nitelemek güçtür. Bununla birlikte iktisat tarihi alanında yeni kurumcu iktisada katkıları nedeniyle 1993 yılında Nobel iktisat ödülünü kazanmış olan R. Fogel ve D. North'un da Ortodoks eğilime sahip olmayan yazarlar olarak tanınmaları söz konusudur⁽²⁰⁾.

Ödüllerin verildiği 1969-2002 dönemini üç alt dönemde incelemek mümkün; 1969-1980, 1981-1990 ve 1991-2002. Bu dönemlendirmenin yapılmasının temel amacı sermaye birikimini yönlendirecek

politikalar sunan Ortodoks iktisadın, bunda başarılı olsun ya da olmasın Nobel Ödülleri konusunda belirli bir çizgi izlediğini ortaya koyabilmektir.

Dönemlendirmenin kriteri ise egemen paradigmanın bunalımını yansıtan içsel ve dışsal nedenlerin karşılıklı etkileşimi; yani Ortodoks paradigmanın hem iktisadi olguların gözlemlenme biçimini hem de olguların kendisinin değişimini açıklama gücündeki yetersizliklerdir. Dolayısıyla bu alt dönemlendirmeyi yaparken, uluslararası sermayenin ve hakimiyeti altında hareket eden uluslar üstü ekonomik ve politik kuruluşların, sermaye birikimini yönlendirmeye yönelik politikalarında ve Ortodoks iktisadın bu politikalarla ilgili kuramsallaştırmalarında yaşanan kırılmalar esas alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında 1969-1980 arası yıllar devletin piyasaya müdahalesini meşrulaştıran politikalar üreten Keynezyen ekolün, Ortodoks iktisadın hükümranlığını sallamakla beraber, gücünü yitirmeye başladığı birinci dönem içine girmektedir. 1981-1990 dönemi neo-liberal dönemin erken aşamasıdır. 1990 sonrası ise Washington Mutabakatı gibi oluşumlarla kurumsal ve teorik gücü tamamen arkasına alan neo-liberal dönemin olgunlaşma aşamasıdır. Yani 1980 sonrası iktisadi Ortodoksünün yükselişi ve piyasanın kutsanışının her türlü kanaldan gündeme taşındığı bir dönem olarak nitelemek mümkündür. Ancak Ortodoks iktisadın hem kendi içindeki, hem de iktisadi olguları açıklamadaki krizi artarak varlığını sürdürmektedir.

Bu dönemlerin genel karakteristiği hakkında biraz bilgi vermek gerekirse; ilki sosyal piyasa ekonomisi ağırlıklı bir görüşün yayılmaya çalışıldığı, devletin planlı bir müdahale süreci içinde sermaye birikimini yönlendirdiği ve ulus devletlerin de büyük ölçüde uluslararası finansal ve ekonomik

kuruluşlar tarafından kalkınmacı politikalarla beslendiği bir dönem. Büyüme, gelir dağılımı ve fakirlik gibi sorunlara hassas politikaların izlendiği sosyal refah devleti anlayışı bu dönemde olgunluk çağını yaşamakta ve sistemsel bir krizin çanlarını çalmaktadır. Ardından Keynezyen politikaların iflasını ilan eden bir sistemsel kriz ve akabinde Reagan ve Thatcher'ın politikalarıyla ivme kazanan, neo-liberal ekonomi-politikalarının egemen kılındığı, serbest piyasacı kapitalizmin yeniden yükselme devresinin başlatıldığı bir erken neo-liberal döneme geçiş.

Ulus devlet ve sosyal refah devleti anlayışından, bireysel inisiyatifi en temel motif alan ve bireysel özgürlüğü yücelten sosyal ve iktisadi bir kurguya kayış. Bu öylesi bir birey ki, özgür kılınması gerekli ve bu yolla çıkarını maksimize edebilmesi için başka bir gücün etkisi altından kurtulması temel şart⁽²¹⁾. Sonuç olarak neo-liberal politikalar; güçlü (paralı)-özgür birey ve piyasayı kutseyan, sermaye birikim sürecinde sosyal devletten firma tipi teknik devlet anlayışına doğru devlette bir küçülme sürecini dayatan bir söylem ve politik düzlemle karşımıza çıkmaktadır. 1980'li yıllarda güçlenen küreselleşme süreciyle birlikte yalnızca serbest ticaretin önündeki engeller değil hem finansal hem de üretken sermayenin serbestçe dolaşımını engelleyen faktörlerin ortadan kaldırılmasına yönelik politikalar, Ortodoks iktisadın ve onun politika önerilerinin uygulayıcısı olan uluslar üstü kurumların gündemini oluşturmaktadır⁽²²⁾. 1990 sonrası dönemde ise bu politikalar uluslar üstü hukuk sistemiyle iyice olgunlaştırılmaktadır. Ancak sistemsel krizler sıklaşarak devam etmekte, Heterodoks yaklaşımlar kapitalizmin bekçileri olan uluslar üstü finans kuruluşlarının iktisatçıları tarafından dahi gündeme getirilmektedir. Acaba bu dönemlerde Nobel İktisat

Ödüllerinin dağılımında nasıl bir seyir söz konusudur?

Tablo 2. Çalışma Alanlarına Göre Ödül Alan Bilim Adamları

YAZARLAR	ÇALIŞMA ALANLARI
P. Samuelson	Genel İktisat Teorisi
K Arrow, J. Hicks, L. Kantorovich, H. Simon, T. Koopmans, G. Debreu, J. Buchanan, M. Allais, R. Coase, G. Becker, J. Harsanyi, J. Nash, R. Seltén, J. Mirrlees, W. Vickrey, R. Merton, M. Scholes, Heckman, D. McFadden, G. A. Akerlof, A.M. Spence, J. E. Stiglitz, D. Kahneman, V. Smith	Mikro Ekonomi Teorisi
R. Frish, J. Tinbergen, W. Leontief, F.V. Hayek, M. Friedman, L. Klein, J. Tobin, R. Stone, F. Modigliani, R. Solow, T. Haavelmo, H. Marlowitz, M. Miller, W. Sharpe, R. Lucas	Makro Ekonomi Teorisi
S. Kuznets, G. Myrdal, W. A. Lewis, T. Schultz, A. Sen	Büyüme ve Kalkınma İktisadı
B. Ohlin, J. Meade, R. Mundell	Uluslararası İktisat
G. Stigler, R. Fogel, D. North,	İktisadi Düşünce Tarihi

Kaynak: Zahka, 1990, s.397'deki tablo 2001 yılına kadar geliştirilerek yeniden yapılmıştır.

Varsayımları ve ön kabulleri ortaya koyduktan sonra, Nobel iktisat ödülleri iktisadi analiz yöntemini, sorunların ve hatta analiz birimlerinin seçimindeki önceliğini etkilemede ve dolayısıyla Ortodoks iktisadın hükümlerini pekiştirmede ne derece etkili olabileceğini tespiti yönelik şu argümanları sıralamak mümkündür:

(i) Nobel İktisat ödüllü bilim adamlarının iktisat alanlarına dağılımına bakıldığında, tüm dönemlerde mikro ve makro ekonomi alanında ödül alan bilim adamlarının toplam bilim adamı içerisinde dikkat çekici bir ağırlığı olduğu görülecektir. Ödül alan toplam bilim adamı içerisinde mikro ve makro ekonomi konusunda ödül alanlar % 78 oranına sahiptir. Makro ekonomi alanındaki Keynezyen yansımaların ise Joan Robinson'un deyişiyle "piç Keynezyencilik"⁽²³⁾ yoluyla yani neo-klasik

senteze dönüştürülerek standart ders kitaplarına aktarıldığı bu dönemlerde, egemen iktisadın dışında kalabilen iktisat e-kollerinin nefes alabileceği alanlarda ödül alanların oranı % 10-12 arasındadır (bkz; Tablo 3).

(ii) 1969-1980 döneminde ödül alan toplam 18 bilim adamının yalnızca üç tanesi büyüme-kalkınma iktisadı ve toplumsal refah disiplini çalışmaktadır. Bununla birlikte neo-liberal dönemin erken aşamasında, iktisadın aykırı bir alt disiplini aday olma potansiyeline sahip bu alanlarda hiçbir bilim adamı ödül alamamaktadır (Bkz Tablo 3). 1990 sonrası dönemde ise herhalde küreselleşme sürecinin çalışan sınıflar ve özellikle de fakir ülkelerdeki geniş halk kitlelerine yönelik olumsuz etkilerini kompanse etme sendromu yaşanmakta ve bu alanda bir bilim adamı (A. Sen) Nobel'e layık görülmektedir. Sen'e verilen ödül, kaynakların toplumdaki fakir gruplara nasıl dağıtılacağına yönelik çalışmalara katkılarından dolayıdır⁽²⁴⁾.

(iii) 1991-2002 döneminde Nobel Ödülü alan 21 bilim adamının 16'sı mikro ekonomi üzerine çalışmaktadır. Bu durum sanki, bireyi kutsayan ve ulus devleti firmaya indirgeyen, sınıfsal ilişkileri yok sayan egemen iktisadın, tüm sistemsel krizlere ve bunları açıklama gücündeki zayıflıklara rağmen zaferini ilan eden bir sonuçtur. Bu dönemde özellikle son üç yılda verilen ödüllerin üst üste tamamının mikro ekonomi alanındaki çalışmaları içermesi ise ilgi çekici bir durumdur. Geriye dönüp diğer dönemlere bakıldığında ise 1969-80 döneminde 18 bilim adamının 5'i, 1981-90 döneminde ise 12 bilim adamının 3'ü mikro ekonomi üzerine çalışmalarıyla ödül kazanmışlardır.

(iv) Son dönem Nobel İktisat Ödülü alan iktisatçıların hemen hepsinin, iktisadi büyümeye katkı konusunda devlet müda-

halesi dozajı ile özel sektör inisiyatifi arasındaki tercihte ikinci yaklaşımı benimseme eğiliminde olduğunun altını çizmek gerekir⁽²⁵⁾. Nobel komitesi ve akademi üyeleri seçimlerinde piyasa ekonomisini kutsayan Ortodoks iktisadi destekleyici bir tavır içinde olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

(v) 1990 yılındaki bir çalışmada bu ödüller alan iktisatçıların kitap ve makalelerinin SSCI'de en fazla atıf alan çalışmalar olduğu tespit edilmektedir. Bu çalışmada 1966-1986 döneminde iktisatla ilgili kitap ve makaleleri en fazla atıf alan en üst düzeydeki 50 iktisatçı belirlenmiştir. 1986 yılına kadar Nobel iktisat ödüllerini alan 24 iktisatçının 15'i yani yaklaşık % 63'ü bu listenin içinde yer almaktadır⁽²⁶⁾. Bu durum, muteber ve dünya standardında bir terfi mekanizmasının parçası olan böylesi bir endeks yoluyla Nobel'in aslında ne kadar hakkaniyetli bir şekilde verildiğini ispat etmek için kullanılabileceği gibi, bu ödülü alan bilim adamlarının ilgi alanlarında çalışacak ve onların fikirlerini sürdürecektir akademisyenlerin mesleki anlamda önünün açık olacağı işaretini de vermektedir. Kanımızca yönlendirmenin en önemli boyutu bu şekilde dolaylı olarak gerçekleşenlerdir

(vi) Doğrudan yönlendirmeye yönelik bir örnek vermek gerekirse Joan Robinson'un durumu bu konuda şüphesiz ilginç ipuçları taşımaktadır. Ortodoks iktisadın gücünü yansıtan Nobel İktisat Ödülü öylesine tartışmaya açıktır ki; 1994 yılı Nobel İktisat Ödülü'nü alan John Nash gerçekte bir iktisatçı olmadığını açık bir şekilde vurgulamış olmakla beraber, özellikle egemen iktisada hizmet eden ve piyasa kapitalizmini rekabetçilikten ziyade işbirliği nosyonu ile daha da güçlü kılmaya yönelik bir araç sunan "oyun teorisi"ne katkılarıyla bu ödüle layık görülürken, ünlü İngiliz iktisat-

Tablo.3 Ödüllü Bilim Adamlarının Çalışma Alanlarına Göre Dağılımı (%)

Alanlar-Dönem	1969-1980	1981-1990	1991-2002	TOPLAM
Mikro ekonomi	5	3	16	24
Makro ekonomi	7	8	1	16
Kalkınma İktisadı	3	0	1	4
Uluslararası İktisat	2	0	1	3
İktisadi düşünce	0	1	2	3
Genel ekonomi	1	0	0	1
TOPLAM	18	12	21	51

Kaynak: Tablo 2'den yararlanılmıştır.

çısı Joan Robinson'un daha muhalif görüşleri nedeniyle bu alemde kabul görmemesi söz konusu olabilmiştir. Gerçi bu konuda rivayetler muhtelifdir. Kimine göre Robinson böylesi bir unvan için değerlendirilmeye alınmaması konusunda komiteye net mesajlar yollamış, alternatif bir versiyona göre ise Nobel Ödülü'ne sahip olmaktan çok bir muhalif olmayı tercih etmiştir. Her ne sebeple olursa olsun, sonuç açısından çok da fazla değişen bir şey yoktur. Neo-klasik düşünceye tüm hayatı boyunca karşı çıkan ve yeni eleştirel iktisadi bu düşünceyle yer değiştirme yolunda Cambridge İktisadi'nun fırtına kırlangıcı olarak nitelenen hırçın Robinson gibi güçlü bir muhalif Nobel'den dışlanmış. Kaldı ki komite Robinson'a ödül verdiğinde, kamunun önünde ödülü ret etmesinden ve Ortodoks iktisada karşı kullanmasından her zaman çekinmiştir. Robinson kuramsal öncülüğünü yaptığı bir çok alanda aday gösterilmeyi hak ettiği halde, ünlü ders kitabıyla Keynes'in ortodoks eğilimde olmayan düşüncelerinin neo-klasik sentez içinde erimesine katkıda bulunan P. Samuelson, 1970'de Nobel Ödülü'ne layık görülmüştür⁽²⁷⁾.

(vii) Son bir tespit; ödül alan bilim adamları içinde Marksist Ekol mensubu bir bilim adamına rastlanmadığını söylersek abartmış olmayız. Belki Amartya Sen, Marksizm'den etkilenmiş olan hocası Joan

Robinson'un görüşlerinden feyiz aldıysa da, kendisini radikal Marksist olarak nitelemek güçtür⁽²⁸⁾.

Sonuç

Sıralanan bu argümanlar, maddi motivasyon ve prestij yüklü Nobel Ödülü'nün yalnızca iktisat bilimindeki yeni eğilimlerden ne kadar etkilendiğini görmemize vesile olmamakta, aynı zamanda bu ödülün hem Ortodoks iktisadi güçlü tutmaya hizmet edebilecek, hem de ekonomik analizdeki sorunlar ve analiz yöntemlerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilecek bir araca dönüşebileceği izlenimi de yaratmaktadır. Yeni paradigma arayışları içinde Radikal İktisatçılar olarak anılan bir grubun, Ortodoks iktisadın aslında Amerikan seçkinler kadrosu üyelerine mevcut çerçeve içinde kendi çıkarları peşinde koşma konusunda yararlı olduğuna yönelik tespiti bu bağlamda anlamlıdır. Yine aynı grubun Amerikan toplumunun yapısına yönelik çözümleme ve eleştirilerden hareketle Ortodoks iktisadın sınıfsal niteliği nedeniyle; adaletsiz gelir dağılımı, yoksulluk, ırkçılık, emperyalizm ve üçüncü dünya ülkelerinin kalkınması gibi sorunlarla anlamlı bir şekilde ilgilenemeyeceği sonucuna ulaşması⁽²⁹⁾, Nobel İktisat Ödülü'ne konu olan iktisadi sorunlar düşünülüğünde izlenimimizin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Diğer taraftan, bu çalışmada yapılan tespitler ABD'de yaşa-

yan birisine anlatılmaya çalışılsa, yazarın anakronizm içinde bocaladığı yorumu ile karşılaşılmaması da kuvvetle muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- Colander, D.C, R.F. Holt, and J. B. Rosser, The Cutting Edge of Economics, <http://cob.jmu.edu/rossejrb/The%20Cut3.doc>, Erişim Tarihi: 8.3.2003.

- Dalen, H.P van, "The Golden Age of Nobel Economists", The American Economist, Vol.43, No. 2, 1999, ss. 19-35.

- David, W. L., Conflicting Paradigms, Praeger Publishers, New York, 1986.

- Eatwell, J. M. Milgate and P. Newman, The New Palgrave Dictionary of Economics, London, MacMillan, 1994.

- Gompel, J.V., "Who Wins the Nobel Prize?", Challenge, Vol. 42, Issue 2, Mar/April, 1999, ss. 23-51.

- Hands, D. W., Empirical Realism as Meta-Method: Tony Lawson on Neoclassical Economics, Final Draft, July 1996.

- Hansen, A. H., A Guide to Keynes, McGraw-Hill Book Comp, 1953.

- Heilbronner, R, "Evrensel Bilim Olarak İktisat", Çev: Ö. Demir, İktisatta Yöntem Tartışmaları, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.

- İnsel, A., "İktisat Dininin Rahip ve Vaizleri", Radikal İki, 8. 4. 2001.

- Khun, T. S., Asal Gerilim: Bilimsel Gelenek ve Değişim Üzerine Seçme İncelemeler, Çev: Y. Şahin, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1994.

- Kuttner, R., "İktisadın Sefaleti", Çev: E. Özvar, M.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt XI, Sayı.1-2, 1995.

- Küçük, Y., "İktisadi Sevmek", İktisat Dergisi, Sayı 245, Mart, 1985.

- Lindbeck, A., "The Sveriges Riksbank (Bank of Sweden) Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 1969-2000", The Nobel Prize: The First 100 Years, Ed: A. W. Levinovitz ve N. Ringertz, Imperial College Press and World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd., 2001.

- Marietta M., M. Perlman, "The Uses of Authority in Economics: Shared Intellectual Frameworks as Foundation of Personal Persuasion", American Journal of Economics and Sociology, Vol 59, No.2, April, 2000, ss.1151-189.

- Millmow, A., "An Ig Nobel Scandal", Post-

Autistic Economics Review, Issue No. 13, May 2, 2002.

- Nasar, S., "The Sometimes Dismal Nobel Prize in Economics", The New York Times, October 13, 2001.

- Sezen, S., Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama, TODAİE, Ankara, 1999.

- Soyak, A., Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar (Derleme), İstanbul: Om Yayınevi, 2002.

- Tüzün, G., Radikal İktisatçıların Ortodoks İktisat Eleştirisi, İktisatta Kapsam ve Yöntem: Seçme Yazılar, Der: F. Görün, ODTÜ, 1979.

- Zahka, W.J., "Nobel Prize Economics Lectures as a Teaching Tool", Journal of Economic Education, Fall 1990.

Web Siteleri

<http://web.uvic.ca/econ/nobel.html> Erişim Tarihi: 18.01.2002.

<http://www.garfield.library.upenn.edu/essays/v15p127y1992-93.pdf>. Erişim Tarihi: 25.5.2002

<http://www.wesleyan.edu/newsrel/sen.html> Erişim Tarihi: 15. 4. 2002.

<http://economics.about.com/blinobel.htm> Erişim Tarihi: 10. 01. 2002.

<http://search.eb.com/nobel/table/econ.html> Erişim Tarihi: 12.3.2002.

<http://www.econ.tcu.edu/icare/main.html>, Erişim Tarihi: 21.9. 2002.

<http://almaz.com/nobel/2002-prizes.html>/economics Erişim Tarihi: 8.11.2002.

<http://www.radikal.com.tr/diger/ekler/radikal2/2001/04/08/toplum/01ikt.shtml>, Erişim Tarihi: 19.1. 2002.

<http://top-biography.com/0036-Amartya%20Sen/ideology.htm> Erişim Tarihi:14.9.2002.

http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/buchanan-life-legacy/turkce-kaynaklar/buchanan-biyografisi.htm, Erişim Tarihi: 11.11.2002.

<http://www.activefinans.com/activeline/sayi16/buyume.html>, Erişim Tarihi: 17.1.2003.

Dipnotlar

* Çalışmanın olgunlaşma sürecinde konuyla ilgili tartışmalarımızda ortaya koyduğu yapıcı eleştirilerinden dolayı Dr. Emrullah Erkan ve Dr. Murat Çokgezen'e teşekkürlerimi sunarım.

** Robert Kuttner, "İktisadın Sefaleti", Çev: Erol Özvar, M.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt XI, Sayı.1-2, 1995, ss.120.

1- Ortodoks ve Ortodoks olmayan iktisadı aynı dinin farklı mezhepleri olarak yorumlayan ilginç bir yazı için bkz; Ahmet İnel, İktisat Dininin Rahip ve Vaizleri, Radikal İki, S. 4. 2001.

2- Thomas S. Kuhn, Asal Gerilim: Bilimsel Gelenek ve Değişim Üzerine Seçme İncelemeler, Çev: Y. Şahin, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 354.

3- Thomas S. Kuhn'un Türkçe'ye de çevrilen ve bilim dünyasında çok fazla ses getiren temel yapıtı, Chicago University Press tarafından 1962 yılında yayınlanan The Structure of Scientific Revolutions'dır.

4- Gürel Tüzün, Radikal İktisatçıların Ortodoks İktisat Eleştirisi, İktisatta Kapsam ve Yöntem: Seçme Yazılar, Der: F. Görün, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1979, s.59-61.

5- Wilfred L. David, Conflicting Paradigms, Praeger Publishers, New York, 1986, ss.11-12.

6- D. Wade Hands, Empirical Realism as Meta-Method: Tony Lawson on Neoclassical Economics, Final Draft, July 1996.

7- David C. Colander, Richard P.F. Holt, and J. Barkley Rosser, The Cutting Edge of Economics, <http://cob.jmu.edu/rosserjb/The%20Cut3.doc>, Erişim Tarihi: 8.3.2003

8- M. Marietta ve M. Perlman, "The Uses of Authority in Economics: Shared Intellectual Frameworks as Foundation of Personal Persuasion", American Journal of Economics and Sociology, Vol 59, No.2, April, 2000, s.179.

9- Tüzün, 1979, s.65-66.

10- Robert Heilbroner, "Evrensel Bilim Olarak İktisat" Çev: Ö. Demir, İktisatta Yöntem Tartışmaları, Vadi Yayınları, Ankara, 1996, ss.160-177.

11- Ayrıntılı bilgi için bkz; <http://www.econ.tcu.edu/icare/main.html>, Erişim Tarihi: 21.9. 2002.

12- Ayrıntılı bilgi için bkz; <http://web.uvic.ca/econ/nobel.html> Erişim Tarihi: 18.01.2002.

13- Johan V. Gompel, "Who Wins the Nobel Prize?", Challenge, Vol. 42, Issue 2, Mar/April, 1999, ss. 23-51.

14- Yalçın Küçük, "İktisadı Sevmek", İktisat Dergisi, Sayı 245, Mart, 1985, s.58.

15- Bu doğrultudaki bir çalışma için bkz; A. H. Hansen, A Guide to Keynes, Mc Graw-Hill Book Comp, 1953.

16- Assar Lindbeck, "The Sveriges Riksbank (Bank

of Sweden) Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 1969-2000", The Nobel Prize: The First 100 Years, Ed: A. W. Levinovitz ve N. Ringertz, Imperial College Press and World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd., 2001.

17- <http://search.eb.com/nobel/table/econ.html> Erişim Tarihi: 12.3.2002

18- Gompel, 1999, ss. 23-51.

19- Örneğin iktisadi ve kurumsal değişimi açıklamada uygulamalı iktisat teorisi ve niceliksel yöntemleri kullanarak iktisat tarihi araştırmalarına yeni bir boyut katan ve bu nedenle 1993'te R. Fogel ile ödülü paylaşan D. North'un ödüle yönelik çalışmalarının başlangıcı 1955 yılında Journal of Political Economy'de yayımlanan "Location Theory and Regional Economic Growth" başlıklı makalesiyle olmuştur. Diğer Nobel İktisat Ödüllü yazarların çalışmalarına yönelik ayrıntılı bilgi için bkz; H.P van Dalen, "The Golden Age of Nobel Economists", The American Economist, Vol.43, No. 2, 1999, ss. 19-35.

20- http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasa_iktisat/buchanan-life-legacy/turkce-kaynaklar/buchanan-biyografisi.htm, Erişim Tarihi: 11.11.2002.

21- Seriya Sezen, Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama, TODAİE, Ankara, 1999, ss.53-54.

22- İktisadi alandaki küreselleşme ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz; Alkan Soyak (Der.), Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar, İstanbul: Om Yayınevi, 2002.

23- Kuttner, 1995, s.118.

24- <http://www.wesleyan.edu/newsrel/sen.html> Erişim Tarihi: 15. 4. 2002.

25- Büyümenin Temel Detay Önceliği, ActiveLine, <http://www.activefinans.com/activeline/sayi16/buyume.html>, Erişim Tarihi: 17.1.2003.

26- <http://www.garfield.library.upenn.edu/essays/v15p127y1992-93.pdf>. Erişim Tarihi: 25.5.2002.

27- Alex Millmow, "An IgNobel Scandal", Post-Autistic Economics Review, Issue No. 13, May 2, 2002 www.paecon.net Erişim Tarihi: 13.6.2002 ve Sylvia Nasar, "The Sometimes Dismal Nobel Prize in Economics", The New York Times, October 13, 2001.

28- A. Sen'in ideolojik görüşleri hakkında bir yorum için bkz; <http://top-biography.com/0036-Amartya%20Sen/ideology.htm> Erişim Tarihi:14.9.2002.

29- Tüzün, 1979, s.62.

Görüşler

YRD. DOÇ. DR. MEHMET HÜSEYİN BİLGİN
Kadir Has Üniversitesi, İ.İ.B.F., Öğretim Üyesi

Etkin Ücret Hipotezi ve Türk İmalat Sanayinde Geçerliliğinin Sınanması

1. Giriş

1980'lerin başında ortaya çıkan Yeni Keynesci yaklaşım, bazı iktisatçılarca Keynesci yaklaşımın yeni bir yorumu olarak algılanmakta ise de, bu yaklaşımın yeni bir yorumundan çok Hume'a ya da Monetarist yaklaşıma daha yakın olduğu ileri sürülmektedir (Mankiw, 1992). Aktivist makro ekonomik politikaları savunan Yeni Keynesci iktisatçılar, rasyonel beklentiyi kabul etmektedirler, ancak yapışkanlıklar ve rijitliklerin varlığı nedeniyle Yeni Klasik iktisatçılardan farklı düşünmektedirler. Bir başka ifadeyle, Walrasian mikro ekonomiyi ve Neo-klasik sentezi tanıyan Yeni Keynesci yaklaşım (Romer, 1993: 6), yapışkanlıklar ve rijitliklerin varlığı nedeniyle ücret ve fiyatların piyasaları dengeleyen düzeye doğru hızla ayarlanamadığını savunmaktadır (Stiglitz, 1999:76). Rasyonel beklentiyi piyasa başarısızlığının mikro temelleri için kullanan Yeni Keynesci iktisatçılar, gerçek dünyada genel bir temiz piyasa yaklaşımının

mutlaka rasyonel bir ekonomik davranış olmadığını ileri sürmektedirler. Dolayısıyla bu iktisatçılara göre, piyasaların temiz olmadığı yerde kalıcı bir eksik istihdamın olması ve bu durumda genişletici hükümet politikalarının reel çıktı ve istihdam üzerinde etkisinin olması mümkündür.

Ortaya çıkan makro sorunların hangi mikro davranışların sonucu olduğunu belirlemeye çalışan Yeni Keynesci yaklaşımla Keynesci yaklaşım arasındaki fark, Yeni Keynesci yaklaşımın makro dengesizliklerin mikro uzantılarını sorgulamasıdır. Bir başka ifadeyle Yeni Keynesci iktisatçılar, mikro ekonomik temeller üzerinde önemle durmaktadırlar ve makroekonomik teorilerini mal, emek ve sermaye piyasalarındaki yeni mikro ekonomik gelişmeler üzerine inşa etmektedirler (Mankiw, 1993: 4). Bu nedenle Yeni Keynesci yaklaşım, yeni mik-

ro ekonomik yaklaşımlardan hareket ederek dengesizlik sonuçlarını içeren makroekonomik modelleri geliştiren bir yaklaşım olarak tanımlanabilir.

Yeni Keynesci yaklaşımın temel özellikleri ise şöyle özetlenebilir: Mikro rasyonelliğin makro irrasyonellik yaratması Yeni Keynesci yaklaşımın temel varsayımlarından biridir. Kısa ve uzun dönem ayrımı yapan, ancak uzun dönem ile ilgilenen Yeni Keynesci yaklaşım, piyasa başarısızlığının önemli ve ekonomik dalgalanmaların temel nedeni olduğunu savunmaktadır. Monetarist yaklaşımın doğal oran hipotezine karşılık, Yeni Keynesci yaklaşım enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranını (NAIRU-non-acceleration rate of unemployment) kabul etmektedir. Nominal ve reel rijitlik ve yapışkanlıkların varlığını kabul eden Yeni Keynesci yaklaşımdaki eksik rekabet ve eksik piyasaların önemli olduğu varsayımı, bu yaklaşımı Monetarist yaklaşımdan uzaklaştırmaktadır (Eren ve Bildirici, 1997: 72). Öte yandan, Yeni Keynesci iktisatçıların politika önerileri de homojenlik göstermemektedir. Yeni Keynesci iktisatçıların, hem arz hem de talep yanlı politikayı, para ve maliye politikasının her ikisini de kabul ettikleri görülmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, oldukça yeni bir yaklaşım olan Yeni Keynesci yaklaşımın ücret katılıklarını ve gönülsüz işsizliği açıklamak üzere geliştirdiği teorilerden biri olan etkin ücret hipotezini (efficiency wage) incelemek ve Türk İmalat Sanayi için test etmektir. Çalışmada, önce Yeni Keynesci iktisatçıların ücret ve istihdam konusundaki görüşleri ve etkin ücret hipotezi ayrıntılı olarak incelenmekte, ardından da kurulan ekonometrik modellerle bu hipotezin Türk İmalat Sanayinde geçerliliği test edilmektedir.

2. Yeni Keynesci Yaklaşımda Ücret ve İstihdam İlişkisi ve Etkin Ücret Hipotezi

Yeni Keynesci yaklaşıma göre, piyasa başarısızlıklarının nedenlerinin büyük bir kısmını emek piyasasında bulmak mümkündür. Çünkü, bu yaklaşıma göre reel ücret oranı yavaş bir şekilde değişmekte ve emek piyasasında fiyat (reel ücret) ekonomide sürekli olarak tam istihdamın sağlanmasında başarısız olmaktadır. Bu yaklaşıma göre, emek talebindeki kaymalar insanların cari ücretten çalışmak istedikleri, ancak iş bulamadıkları bir durum yaratmaktadır (Greenwald ve Stiglitz, 1993: 33). Bir başka ifadeyle Yeni Keynesci iktisatçılar, gerçek yaşamda talep daralması ile karşılaşan firmaların, istihdamı sınırlamakla beraber ücretlerde kesintiye gitmediklerini öne sürmektedirler ve ayrıca, işsiz kalan kişilerin düşük ücretlere razı oldukları halde iş bulamadıklarını savunmaktadırlar (Paya, 1997: 339). Dolayısıyla, Yeni Keynesci yaklaşıma göre gönülsüz işsizlik vardır ve Monetaristlerin doğal işsizlik oranı çerçevesinde gönüllü olarak tanımladıkları işsizliği, bu yaklaşım gönülsüz işsizlik olarak kabul etmektedir.

1980'lerden sonra dünya genelinde işsizlik oranlarında görülen artış, doğal işsizlik oranının endojen bir değişken olduğu, yani ekonominin daha önceki gelişme rotasına bağımlı olduğu yönünde yeni teorik gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu teorilere, patika bağımlılığı olarak da ifade edilen ve fizikten alınma bir terimle hysteresis modelleri de denilmektedir (Fındıkcıoğlu, 1996: 68). Hysteresis olgusu, bir arz veya talep şokunun ardından işsizlikteki artışın şok ortadan kalktıktan sonra dahi devam etmesi olarak tanımlanabilir. Bu teorilerde, doğal işsizlik oranının hysteresis davranışı gösterdiği ve işsizlik oranı arttı-

ça doğal işsizlik oranının da arttığı üzerinde durulmaktadır (Ansal, vd., 2000: 5). Gerçekten de, 1980'lerden sonra özellikle Avrupa'daki işsizlik deneyimi, denge işsizlik oranının fiili işsizlik oranını izlediği ve zamanla fiili işsizlik düzeyinin denge düzeyi haline geldiği düşüncesini desteklemektedir (Blanchard ve Summers, 1991: 235). Hysteresis olgusunun temel kaynaklarından biri, işçilerin işsiz kalmalarında bilgi ve becerilerinde azalma olmasıdır. Öte yandan bu olgunun refah ödenekleri, sendikalar, istihdam vergileri, işten çıkartma maliyetleri, asgari ücret, vasıf uyumsuzluğu ve verimlilik değişimleri gibi, doğal işsizlik oranını da belirleyen uzun dönemli yapısal parametreler tarafından belirlendiği savunulmaktadır (Layard ve Nickell, 1986).

Yeni Keynesci iktisatçılar, ücret katılıklarını ve gönülsüz işsizliği açıklamak üzere üç teori grubu geliştirmişlerdir. Bunlar, etkin ücret teorileri (efficiency wage), içerdekiler-dışarıdakiler teorisi (insider-outsider) ve zımnî sözleşmelerdir (implicit contracts). Bu teorilerin temel amacı, istemedikleri halde işsiz kalanların (gönülsüz işsizler) -işverenlerin de işine gelecek biçimde- halihazırda çalışanların ücretlerini düşürerek neden iş elde edemediklerini açıklamaktır. Bu bağlamda, emek piyasasında denge reel ücretinin işsizliği ortadan kaldıracak bir ücret düzeyinin üzerinde gerçekleşmesinin ardında yatan dinamikler araştırılmaktadır.

Bu bağlamda, firmaların, gönülsüz işsizlere halihazırda çalışanlarına ödediğinden daha düşük bir ücret ödeyerek maliyetlerini neden düşürmedikleri olgusunu açıklayan teorilerden biri içerdekiler-dışarıdakiler (insider-outsider) teorisidir. Bu teoriye göre, çalışan işçiler (içerde olan) eğitim sürecini kontrol ettiklerinden, potansiyel olarak

kendi yerlerine geçebilecek işçilerin daha düşük ücretle işe alınmalarına karşı çıkmaktadırlar (Greenwald ve Stiglitz, 1993: 34). Bir başka ifadeyle, halihazırda çalışan işçiler (içerdekiler), istihdam dışı kalan işçilerin (dışarıdakiler) ücret rekabeti oluşturmalarını engellemektedirler. Çünkü içerdekiler, kendilerine daha düşük ücret ödenen dışarıdakileri eğittikleri zaman, kendilerinin pazarlık gücünün zayıflayacağını bilmektedirler. Ancak, herkese aynı ücret oranı ödenirse, içerdekiler dışarıdakileri eğiteceklerdir. İçerdekiler-dışarıdakiler teorisine göre, içerdeki eğitilmiş bir işçinin yerine, dışarıdaki eğitilmemiş bir işçi mükemmel bir ikame değildir. Firmalar açısından, çalışan içerdeki bir işçinin yerine çalışmayan dışarıdaki bir işçinin alınmasının maliyetli olması yanında, firmaların dışarıdaki işçileri daha düşük bir ücretle işe almamalarının diğer bir nedeni de, bu işçilerin eğitim aldıktan sonra daha yüksek ücret talep edecekleri beklentisidir. Böylece, içerdekilerin kendi yararlarının peşinde koşmaları, doğal işsizlik oranının neden pozitif olduğunun önemli bir nedenini oluşturmaktadır.

Keynesci makro ekonominin mikro ekonomik temelleri içinde, ücret yapışkanlıklarını ve gönülsüz işsizliği açıklamak için geliştirilen teorilerden biri de, zımnî sözleşmeler (implicit contracts) teorisidir (Azariadis ve Stiglitz, 1991: 187). Bu modelle göre, ücretler belirli bir dönem için belirlenmekte ve bu süre içerisinde, ücretler belirlendiği düzeyde sabit kalmaktadır. Bir başka ifadeyle, ücret sözleşmelerinin uzun dönemli yapılmasından dolayı, bu süre içerisinde ekonomik koşulların değişmesi durumunda bile, ücretler değişmemektedir (McDonald ve Solow, 1991: 212). Dolayısıyla ücretler, ekonomide yaşanan gelişmelere, sözleşme süresi kadar bir gecikme ile uyum sağlayabilmektedir.

Tablo 1
Model 1'in Testi

Model 1	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson	
	,302 ^a	,091	,059	41,4573	1,584	
Anova						
		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Regression		4822,419	1	4822,419	2,806	,105 ^a
Residual		48123,85	28	1718,709		
Total		52946,27	29			
Coefficients						
		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
(Constant)		151,072	35,291		4,281	,000
W _t		4,778	2,853	,302	1,675	,105

Yeni Keynesci yaklaşımın ücret katılıklarını ve gönülsüz işsizliği açıklamak üzere geliştirdiği önemli teorilerden biri de, ücretler ile verimlilik arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik olan etkin ücret hipotezidir (efficiency wage). Pek çok farklı versiyonu olan etkin ücret modellerinin temel ortak iddiası, ücret oranı ve iş bulma olasılığı çalışanın verimliliğini etkilediği sürece, ücretleri işsizliği sifıra düşürecek bir düzeyin üzerinde belirlemenin ve daha düşük ücretlere razı olan işsizlerin başvurularını reddetmenin firmanın çıkarına olabileceğidir (Greenwald ve Stiglitz, 1993: 34; Stiglitz, 1999: 76; Yellen, 1991: 114; Krueger ve Summers, 1991: 145). Piyasada daha düşük ücretle çalışmaya razı olup iş bulamayan gönülsüz işsizler varken, firmaların neden ücretleri düşürüp kârlarını artırma yoluna gitmediklerini açıklayan bu teorilere göre, piyasada emek fazlasının bulunması, firma için, ücretleri düşürmenin bir gerekçesi değildir.

Çünkü firma, ücretlerin düşmesinin firmanın verimliliğini olumsuz etkileyeceğinden çekinmektedir. Bu teorilere göre yüksek ücretler, ya nitelikli emeği firmaya

çekerek ya da firma çalışanlarının performans düzeylerini artırarak veya firmanın işgücü devrini azaltarak ve böylece işe alma ve eğitime maliyetlerini düşürerek firmanın verimliliğini artırabilmektedir (Greenwald ve Stiglitz, 1993: 34; Krueger ve Summers, 1991: 145). Bir başka ifadeyle, gönülsüz işsizlik varken firmaların neden ücretleri düşürmediklerini ve işe yeni alınan işçilerin neden halihazırda çalışan işçilere göre daha düşük ücretle işe alınmadıklarını açıklayan etkin ücret teorilerine göre, verimlilik çoğunlukla reel ücretlerle birlikte artmakta ve bu anlamda ücretleri düşürmek, firmalara kazanç sağlamamaktadır. Bu teoriler, gönülsüz işsizlik yanında, reel ücretlerin rijitliği, emek piyasasının ikili yapısı gibi emek piyasasının diğer fenomenlerini de açıklamaktadırlar (Yellen, 1991: 114).

3. Etkin Ücret Hipotezinin Türk İmalat Sanayi İçin Testi

Çalışmanın bu bölümünde, önceki bölümde teorik olarak incelenen etkin ücret hipotezinin Türkiye'de geçerli olup olmadığı, kurulan iki regresyon modeli yardı-

Tablo 2
Model 2'nin Testi

Model 1	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
	,287 ^a	.082	.048	40.5549	2.191
Anova					
	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Regression	3990.693	1	3990.693	2,426	.131 ^a
Residual	44406,94	27	1644,701		
Total	48397.63	28			
Coefficients					
	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	264,166	34,892	-,287	7,571	.000
W _{t-1}	-4,372	2,807		-1,558	.131

myla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla, Türk İmalat Sanayinde verimlilik ile ücret düzeyi arasındaki ilişki analiz edilmektedir. 1992-1999 dönemini kapsayan modelde üçer aylık veriler kullanılmış ve baz yıl olarak da 1992 yılı alınmıştır. Bütün veriler, DİE istatistiklerinden derlenmiştir. Kurulan regresyon modellerinde kullanılan değişkenler; Q = Üretim (milyon TL), L = İstihdam (kişi), PRV = Verimlilik (Q/L), W = Kişi başına ücret (milyon TL).

Kurulan regresyon modellerinin birincisinde, ücretlerdeki (W) değişimlerin verimlilikteki (PRV) değişimlerin ne kadarını açıkladığı analiz edilmektedir. Modellerin ikincisinde, ücretlerdeki (W) değişimlerin bir dönem gecikmeli olarak verimlilikteki (PRV) değişimlerin ne kadarını açıkladığı incelenmektedir. Modeller; (1) $PRV = \alpha + \beta W_t$ ve (2) $PRV = \alpha + \beta W_{t-1}$ şeklindedir. Regresyon sonuçları tablo 1 ve 2'de görülmektedir. Bu sonuçlardan, Türk İmalat Sanayi düzeyinde etkin ücret hipotezinin

geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Hipotezin öne sürdüğü, ücret düzeyi ile verimlilik düzeyi arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu ve reel ücret düzeyindeki değişimlerin verimlilik düzeyindeki değişimleri açıkladığı görüşüne karşılık, Türk İmalat Sanayinde ücret düzeyindeki değişimlerin verimlilik düzeyindeki değişimleri açıklamadığı ve verimlilik düzeyi ile ücret düzeyi arasında doğrusal bir ilişkinin olmadığı görülmektedir (% 10 anlamlılık düzeyinde).

Aynı modeller, üssel bir ilişkinin varlığı ihtimaline karşı da logaritmik dönüşüme tabi tutulmuş, fakat sonuç değişmemiştir. Öte yandan, modelleri test etmek için kullandığımız DİE verilerinden de, 1992-1998 döneminde Türk İmalat Sanayinde emek verimliliğinin % 16.7 oranında artmasına karşın, kişi başına reel ücretlerin çok büyük bir oranda; % 36.6 oranında azaldığı tespit edilmektedir (bkz. A. Aydın, 2000: 18.)

4. Sonuç

İktisat kuramında önemli bir yer tutan ücret ve istihdam arasındaki ilişki, 1980'lerden sonra dünya genelinde işsizlik oranlarında yaşanan yüksek artış nedeniyle, bu dönemde de yoğun bir biçimde tartışılmıştır. Söz konusu tartışmalar, günümüzde de yoğun bir biçimde devam etmektedir. Bu tartışmalarda, özellikle ücretlerin esnek olup olmadığı, ücret esnekliğinin işsizlik ve istihdam üzerindeki etkileri ve ücret katılıklarının nedenleri üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, 1980'lerin başında ortaya çıkan ve oldukça yeni bir oluşum olan Yeni Keynesci yaklaşım çerçevesinde, ücret katılıklarını ve gönülsüz işsizliği açıklamak üzere üç teori grubu geliştirilmiştir. Bu teorilerden biri olan etkin ücret hipotezine göre, verimlilik ve reel ücretler arasında doğrusal bir ilişki vardır.

Etkin ücret hipotezinin Türk İmalat Sanayinde geçerliliğinin test edilmesi için kurulan ekonometrik modellerin sonuçlarından, bu hipotezin Türk İmalat Sanayinde geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik gelişmelerden bağımsız bir ücret döngüsünün varlığına bağlanabilir. Bir başka ifadeyle, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ücret artışları, verimlilik ve istihdam artışlarının etkilendiği ekonomik faktörlerden farklı olarak, esas itibarıyla siyasi ve sosyal faktörlere bağlı olarak belirlenmektedir (Yentürk, 1997: 9). Bu özel döngü, gerek kamu, gerekse özel sektör ücretleri için geçerlidir. Ancak, kamu sektöründe siyasi etkenlerin ücret pazarlıklarında daha belirleyici olduğu, özel sektörde ise işçilerle işverenler arasındaki güç ilişkilerinin reel ücretlerin çevrimsel hareketini belirlemede daha önemli olduğu bilinmektedir. Verimlilik gelişmelerinden kopuk olan ücret trendinin,

imalat sanayinin alt sektörlerinde de geçerli olduğu, bu alanda yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır. Örneğin, Türk Metal Eşya-Makine ve Tekstil Sektörlerinde, üretim ve verimlilik artışları ile ücret artışları arasında doğrusal bir ilişkinin olmadığı ve her iki sektörde de, üretim ve verimlilik artışlarının çalışanlara ücret artışları biçiminde yansımadağı görülmektedir (Bilgin, 2001: 71 - 78). Bu durum, ücret artışlarının verimlilik gibi ekonomik faktörler yerine, esas itibarıyla başka faktörler tarafından belirlendiğini ve etkin ücret hipotezinin Türk İmalat Sanayi ve alt sektörlerinde geçerli olmadığını göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Ansal, H. vd., (2000); Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.
- Aydın, A., (2000); İmalat Sanayi ve Alt Kollarında Verimlilik, Üretim, İstihdam, Ücret ve İşçi Saat Göstergeleri, Milli Produktivite Merkezi Yayını, Yayın No: 643, Ankara.
- Azariadis, C. ve Stiglitz, J. E., (1991); "Implicit Contracts and Fixed-Price Equilibria", (in) New Keynesian Economics (ed. by N. G. Mankiw and D. Romer), The MIT Press, pp.188-209.
- Bilgin, M. H., (2001); "Türk Metal Eşya-Makine (38) ve Tekstil (32) Sektöründe Yeni Teknolojiler, İstihdam, Üretim ve Ücretler", İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı: 25, Ekim 2001, s. 71 - 78.
- Blanchard, O. J. ve Summers, L. H., (1991); "Hysteresis in Unemployment", (in) New Keynesian Economics (ed. by N. G. Mankiw and D. Romer), The MIT Press, pp.235-243.

- Eren, E. ve Bildirici, M., (1997); "İktisat Teorilerinde Son Gelişmeler", İktisat Dergisi, Sayı: 365, Mart 1997, s. 65-78.

- Fındıkçıoğlu, G., (1996); "İşsizlik ve İş Gücü Piyasalarının Yapısı Hakkında Bir Not", İktisat Dergisi, Sayı: 357, Mayıs-Haziran 1996, s. 66-70.

- Greenwald, B. ve Stiglitz, J., (1993); "New and Old Keynesians", Journal of Economic Perspectives, Vol. 7, No.1, Winter 1993, pp. 23-44.

- Krueger, A. B., ve Summers, L. H., (1991); "Efficiency Wages and the Interindustry Wage Structure", (in) New Keynesian Economics (ed. by N. G. Mankiw and D. Romer), The MIT Press, pp. 143-185.

- Layard, R. ve Nickell, S., (1986); "Unemployment in Britain", Economica, Vol. 53, No. 210, pp. 121-169.

- Mankiw, N. G., (1992); "The Reincarnation of Keynesian Economics", European Economic Review, Vol. 36, No. 2-3, pp. 559-565; (1993); "Symposium on Keynesian Economics Today", Journal of Economic

Perspectives, Vol. 7, No. 1, Winter 1993, pp.3-4.

- McDonald, I. M., ve Solow, R. M., (1991); "Wage Bargaining and Employment", (in) New Keynesian Economics (ed. by N. G. Mankiw and D. Romer), The MIT Press, pp. 211-233.

- Paya, M., (1997); Makro İktisat, Filiz Kitabevi, İstanbul.

- Romer, D., (1993); "The New Keynesian Synthesis", Journal of Economic Perspectives, Vol. 7, No. 1, Winter 1993, pp.5-22.

- Stiglitz, J. E., (1999); "Toward a General Theory of Wage and Price Rigidities and Economic Fluctuations", The American Economic Review, Vol. 89, No. 2, May 1999, pp. 75-80.

- Yellen, J. L., (1991); "Efficiency-Wage Models of Unemployment", (in) New Keynesian Economics (ed. by N. G. Mankiw and D. Romer), The MIT Press, pp. 113-122.

- Yentürk, N., (1997); Türk İmalat Sana- yinde Ücretler, İstihdam ve Birikim, Friedrich Ebert Vakfı Yayını, İstanbul.

Rakamların Dili

Finans – Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi

EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (EKİM 2003)

Ülkeler	GSYİH*	Tüketici Fiyatları*	Ücretler Kazançlar*	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Cari İşlem Dengesi** (Milyar \$) (Son 3 Ay)
A.B.D.	3.3	2.2	2.9	6.1	- 535.6	- 528.7
Almanya	- 0.2	1.1	2.2	10.6	135.1	53.6
Avustralya	0.5	2.7	5.5	5.8	- 12.3	- 24.4
Avusturya	0.7	1.1	2.1	4.5	0.1	1.0
Belçika	- 0.4	1.8	1.7	13.3	19.6	10.7
Danimarka	- 1.8	1.7	3.8	6.0	9.5	6.0
Fransa	- 1.3	1.9	2.7	9.6	5.7	22.0
Hollanda	- 2.4	2.1	2.0	5.3	30.3	15.1
İngiltere	2.4	2.9	3.4	5.1	- 73.3	- 28.6
İspanya	2.7	3.0	4.9	11.4	- 45.5	- 19.6
İsveç	1.2	1.7	3.3	5.4	16.4	11.1
İsviçre	- 1.2	0.5	1.8	3.6	5.7	32.7
İtalya	- 0.3	2.8	2.6	8.7	2.4	- 17.4
Japonya	3.9	- 0.3	- 0.2	5.1	95.1	115.9
Kanada	- 0.3	2.0	3.8	8.0	39.1	14.7
Euro - 11	- 0.3	2.1	3.0	8.8	83.0	39.0

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil Kaynak: The Economist, 4 Ekim 2003.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya, A.B.D. v e Kanada için ithalat F.O.B., İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F./F.O.B.

MERKEZ BANKASI BEKLENTİ ANKETİ

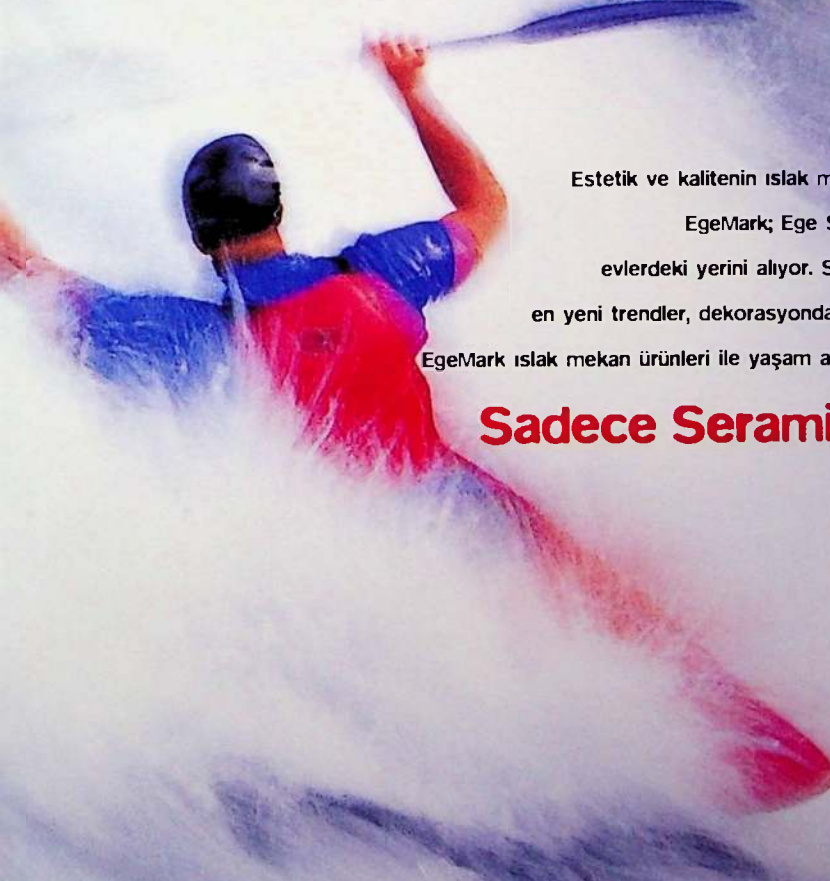
Cari Dönem	Gözetim Sayısı	En Küçük	En Büyük	Standart Sapma	Aritmetik Ortalama	Medyan	Mod	Uygun Ortalama
Tüketici Enflasyonu Beklentisi (%) (Eylül - 03)	68	0,5	3,0	0,5	1,6	1,6	1,2	1,5
İki Ay Sonrasının TÜFE Beklentisi (Eylül - 03)	67	0,4	3,0	0,5	1,6	1,7	2,0	1,6
Yıl Sonu TÜFE Beklentisi (Eylül - 03)	68	18,0	30,0	2,0	20,9	20,7	21,0	20,7
Gelecek 12 Aylık Dönemin TÜFE Beklentisi (Eylül - 03)	64	12,0	27,0	2,5	17,9	17,7	17,0	17,9
Üç Aylık Hazine İhalesi Yıllık Bileşik Faiz Oranı Beklentisi (%) (Eylül - 03)	66	27,4	48,0	3,3	31,3	30,0	30,0	30,0
Yıl Sonu Bileşik Faiz Oranı Beklentisi (Eylül - 03)	66	25,0	42,0	3,0	28,9	28,0	28,0	28,7
Para Piyasası Gecelik Yıllık Basit Faiz Oranı Beklentisi (%) (Eylül - 03)	68	25,0	40,0	1,8	29,5	29,0	29,0	29,0
Yıl Sonu Basit Faiz Oranı Beklentisi (Eylül - 03)	66	19,0	40,0	2,8	27,1	27,0	27,0	27,4
Bankalararası Döviz Piyasası Dolar Kuru Beklentisi (Bin TL) (Eylül - 03)	69	1350,0	1600,0	31,9	1392,8	1390,0	1400,0	1389,8
Yıl Sonu Dolar Kuru Beklentisi (Eylül - 03)	68	1425,0	2000,0	105,5	1549,0	1525,0	1500,0	1530,8
Cari İşlemler Dengesi Beklentisi (Milyon Dolar) (*) (Eylül - 03)	57	-10000,0	-1500,0	1554,1	-7026,8	-7500,0	-7000,0	
GSMH Büyüme Beklentisi (%) (Eylül - 03)	66	3,5	7,0	0,7	5,3	5,3	5,0	5,3

(*) Verilerin dağılımının çok düzensiz olması nedeniyle uygun ortalama hesaplanamamıştır.

TEMEL GÖSTERGELER

Konsolide Bütçe (Ağustos Sonu)		Enflasyon	
GELİRLER	63,6 Katrilyon TL	TEFE YILLIK EYLÜL SONU	% 19,1
HARCAMALAR	92,1 Katrilyon TL	TÜFE YILLIK EYLÜL SONU	% 23,0
BÜTÇE AÇIĞI	28,4 Katrilyon TL	TEFE AYLIK EYLÜL SONU	% 0,1
FAİZ DIŞI FAZLA	15,5 Katrilyon TL	TÜFE AYLIK EYLÜL SONU	% 1,9
İç Borç Stoku		GSMH Değişimi	
AĞUSTOS SONU	178,9 Katrilyon TL	SABİT FİYATLARLA OCAK - HAZİRAN	% 5,4
Dış Borç Stoku		GSMH	
HAZİRAN SONU	137,9 Milyar Dolar	CARİ FİYATLARLA OCAK - HAZİRAN	147,3 Katrilyon TL
İhracat Gelirleri		Sanayi Üretim İndeksi	
OCAK - TEMMUZ	25,5 Milyar Dolar	OCAK - TEMMUZ	% 8,2
İthalat Giderleri		Kapasite Kullanım Oranı	
OCAK - TEMMUZ	36,6 Milyar Dolar	AĞUSTOS	% 79,1
Cari İşlemler Dengesi		İşsizlik	
OCAK - TEMMUZ	- 4,544 Milyon Dolar	2003 II. DÖNEM	% 10,0

Son Trendlerin Dinamizmle Kesistiği Marka

Estetik ve kalitenin ıslak mekanlardaki kesişimi
EgeMark; Ege Seramik tecrübesiyle
evlerdeki yerini alıyor. Son moda tasarımlar,
en yeni trendler, dekorasyonda estetik ve zarafet...
EgeMark ıslak mekan ürünleri ile yaşam alanlarına değer katın.

Sadece Seramik Değil...

 EGE **Mark**

www.egemark.com

EgeMark bir **ERSEN** markasıdır.

Seramik ve
Porselen
Karolar

Seramik
Sağlık
Gereçleri

Armatur ve
Eldüs
Takımları

Akrilik
Sistemler

Banyo
Mobilyaları

Rezervuar
Sistemleri

Seramik Kesme
ve Uygulama
Makinaları

Klozet
Kapakları

LOOKY TUNES, characters, names and
all related icons are trademarks of and © Warner Bros.
(03)

ÇOCUĞUNUZ!

Çocuğunuzu (varsa torununuzu) Garanti Mini Bank üyesi yapın. Geleceğini garantiye alan 3 değişik hesaptan biri anında işlemeye başlasın: ① Garantili Gelecek Hesabı ② Garantili Fon Hesabı ③ Garantili Vadeli Hesap. Çocuğunuz Mini Bank Kartını ve sürpriz hediye paketini alsın. Size de hemen "BaşımaBirKazaGelirse" sigortası yapılınsın.

 Garanti

**MINI
BANK**

Bana göre
eğlence,
anneme göre
güvence!

Çocuğunuzun
Garanti Mini Bank Kartı
ve sürpriz
hediyeleri
adresinize
gelecek:

444 0 333 Alo Garanti
garantiminibank.com